

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

20 TEMMUZ 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI'NI HAZIRLAYAN KOŞULLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

GÜRHAN YELİCE

DANIŞMAN

YRD.DOÇ.DR AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR-2007

GİRİŞ

Her yüzyılın başında güçlü dünya devletleri ve milletleri yeni yüzyılın politik ve sosyo-ekonomik gidişatını azami derecede kendi lehlerine çevirebilecek, dünyanın ekserisini etkileyen büyük olaylar ve hareketler çıkarmışlardır. Mesela 19. yüzyıla olumlu veya olumsuz yön ve şekil veren Fransız İhtilali olmuştur. Bu ihtilalle doğan milliyetçilik fikirlerini güçlü ve iddialı devletler kendi lehlerine ve milletleri bünyesinde barındıran Osmanlı Devletinin aleyhine başarılı bir şekilde kullanmışlar ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı devletinin çözülmesi sağlanmıştır. 20. yüzyıla olumlu veya olumsuz yön veren şey ise güçlü devletler açısından; Ortadoğu'ya hâkimiyet mücadelesi çerçevesinde Osmanlı dünyasının parçalanıp paylaşımı oldu. Bu paylaşımın en önemli parçalarından birisini Ortadoğu'daki stratejik konumu nedeniyle Kıbrıs oluşturmaktaydı. Ortadoğu'da hâkimiyet kurmak isteyen her devlet mutlak Kıbrıs'ta da egemenlik kurarak kendisini güvenceye almak istemiştir. Bu amaçla Kıbrıs'ta son hâkimiyet kuran devlet İngiltere idi. Kıbrıs, Ortadoğu petrollerine giden yolda çok önemli bir konumdaydı ve özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk savaş koşullarında Rusya'nın Ortadoğu'ya egemen olma politikasına engel olmak için daha da önem kazanmıştı.

İngiltere 1. Dünya savaşı sırasında ilhak ettiğini açıkladığı Kıbrıs adasını 1923'te imzalanan Lozan antlaşmasıyla resmen egemenliği altına aldı. 1923 yılında Lozan'da Türk Yunan dengesi zemininde Kıbrıs'ın İngilizlerin hâkimiyetinde kalmasına razı olan Türkiye'nin Kıbrıs'a yeniden ilgi duyması Kıbrıs Sorunu'nun çıkmasıyla doğru orantılıdır. Kıbrıs sorunu ise Rumların Enosis temelinde adayı Yunanistan'a bağlamak istemesiyle ortaya çıkar. Tezimizde ele alacağımız konu ise Türkiye'nin 1974'te adaya müdahalede bulunma gerekçesi ve tabii bu döneme kadar yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar. Türkiye'nin müdahalesiyle mi Kıbrıs sorunu ortaya çıktı. Yoksa Kıbrıs sorunu Türkiye'nin müdahalesiyle çözüldü mü?

Türkiye'nin Kıbrıs adasına 20 Temmuz 1974 yılında "Barış Harekâtı" adıyla yapmış olduğu çıkarma operasyonu bugün de en çok tartışılan konuların başında

gelmektedir. Bu bir barış harekâtı mıydı? Yoksa işgal miydi? 1960'ta kurulan zoraki Kıbrıs Cumhuriyetinin -ki özellikle Kıbrıslı Rumlar bu anlaşmayı, sadece geçici olarak Enosis'e giden yolda bir adım olarak gördüklerinden kabul etmişlerdi-Makaros'un ve Yunanistan'ın 1963 yılından sonra uyguladığı politikalar nedeniyle yıkılmasını, Türklerin zor kullanılarak toplumsal yaşamdan ve Cumhuriyet idaresinden koparılmasını, sistematik bir şekilde uygulanan Enosis politikasını ve bu gelişmelerle ortaya çıkan Kıbrıs sorununu göz ardı edersek bu bir işgaldir. Bu gerçeklikler yanında Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasında yer alan ve Türkiye'ye garantörlük hakkı veren anlaşmalar yukarıdaki gerçeklerle birleştirilerek göz önüne alınırsa bu bir işgal değildir, kendi haklarını ve çıkarlarını korumaktır.

Bilindiği üzere 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyetine garantör olan Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin esas hedefi Adada yaşayan iki cemaatin barış içinde ve birlikte yaşamalarını sağlayacak bir düzen kurmak ve bu düzenin yürütülmesi sırasında da üç kurucu devletin milletlerarası alanda kendilerini tedirgin edecek girişimlerden engellemektir¹. NATO'nun Rusya tehdidine karşı Akdeniz'deki güvenliği hiçbir koşulda tehlikeye atmaması gerekmektedir². Dolayısıyla hem Kıbrıs içinde bir sükûnet hem de NATO müttefikleri Türkiye ve Yunanistan arasında barış durumu hâkim olmalıydı. Ancak Kıbrıs'taki barış durumunun çok uzun sürmeyeceğini göreceğiz. Bu tez çalışmanın esas amacı 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinin yıkılmasını müteakip 1974 yılına kadar olan siyasi ve toplumsal olayları değerlendirerek 1974 yılında Türkiye'nin işgal amacıyla Kıbrıs'a müdahalede bulunmadığını, bu dönemin şartlarının Türkiye'yi müdahaleye mecbur bıraktığını ortaya koymaktır. 1963-74 yılları arasındaki gelişmelerin, "20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nı Hazırlayan Koşullar"ın temelinde Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın EOKA ve Akritas Planı ile hedefledikleri Enosis düşüncesi vardır. Kilise önderliğindeki Kıbrıslı Rumlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında halkların kendi kaderlerini tayin edebilecekleri anlamına gelen self-determinasyon ilkesinden etkilenerek İngiliz yönetimine karşı örgütlü olarak mücadele etmeye başladılar. Enosis her ne kadar aşırı milliyetçi hisler taşıyan,

¹ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiurt, *a.g.e.*, s.21.

² Süha Bölükbaşı, "The Superpowers and the Third World: Turkish- American Relations and Cyprus", Exxon Education Foundation Series on Rhetoric and Political Discourse No.15, Lanham: UP of Virginia, 1988, s.37.

Yunanistan'ın sınırlarının genişlemesinden yana bir hareket olsa da aynı zamanda İngiliz koloni idaresine karşı bağımsızlık mücadelesi anlamına da gelmekteydi. Bu eylem içerisinde kilisenin rolü ise bu durumu bir halk hareketine dönüştürmekte ve kilise bunda da başarılı olmuş görünüyordu. İkinci Dünya savaşından sonra Enosis, genelde Kıbrıs Rum toplumun ve Yunan toplumunun geniş kesimlerince savunulan ortak ulusal hedef haline gelmişti³. Kıbrıs Rum Kilisesinin başını çektiği bu hareket, Aydınlanma ve Liberalizm gibi değerlerden uzak, dinsel-milliyetçi bir söylem olarak kurgulanmıştı ve “asla” pazarlık konusu yapılamazdı. Uğruna yeminler edilen bu kutsal değerlerden geri adım atmak “ihamet” olarak değerlendiriliyordu. Dolayısıyla 20.yüzyıla giderek büyüyen ve kitleleşen ENOSİS talebiyle giren Kıbrıs Rum toplumunda modernleşme, Yunanistan'la gerçekleşen Helen ulus-inşa sürecinden hem etkileniyor, hem de ona ekleniyordu⁴. Enosis, Cumhuriyet idaresi kurulmadan önce EOKA adlı tedhiş örgütüyle gerçekleştirilmek istenmişti. EOKA'nın adanın bağımsızlığı ve Yunanistan'a bağlanmayı hedefleyen eylemlerine karşı İngiliz koloni idaresi ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmıştı. Dolayısıyla değişen dengeler üzerine İngiltere, Kıbrıs'ta sadece üs⁵ bulundurma politikasına yönelince, Kilise liderliğindeki Rumların self-determinasyon yoluyla İngiliz koloni idaresine son vererek adayı Yunanistan'a bağlama politikasına karşı, Türklerin Taksim tezini destekleyerek adada böl-yönet politikası uygulamıştı. 1950'li yıllarda yükselen Arap milliyetçiliği nedeniyle Süveyş'teki İngiliz üslerinin tamamen Kıbrıs'a taşınması da söz konusuydu. Dolayısıyla bu politikanın en önemli amacı İngiltere'nin adadaki çıkarlarını devam ettirebilme düşüncesi idi. Nitekim İngiliz üsleri hala adadaki mevcudiyetini korumaktadır.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Millet sistemi, ada üzerinde yaşayan Rumların kimliğinin zaman içerisinde kaybolmayışında ve Türklerle çatışmalar yaşamayışında önemli bir etkendi⁶. Bilindiği üzere Osmanlı idaresi halkı dini inanışlarına göre sınıflandırmaktaydı. Ada'da yaşayan Rumların Ortodoks dini inanışlarına engel

³ Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s.45.

⁴ Niyazi Kızılyürek, “Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs'a”, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, Der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s.16.

⁵ Erol Manisalı, *Avrupa Kışkacında Kıbrıs*, Derin yay., İstanbul, 2004, s. 43.

⁶ Floya Anthias and Ron Ayres, *Ethnicity and class in Cyprus*, *Race Class*, 1983, s.59.

olunmadığı gibi Ortodoks milletin başı kiliseye çeşitli imtiyazlarda tanınmıştı. Bu şekilde kendi dini inanışlarını serbestçe yaşayabilen Rumlar ve Müslüman Türkler uzunca bir süre herhangi bir anlaşmazlık olmadan yaşayabildiler. Ancak İngilizlerin Kıbrıs'taki değişen dengeler sonrasındaki uygulamaya koyduğu böl-yönet politikasıyla beraber Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki çatışmalar nedeniyle gittikçe adada yükselen milliyetçilik havası, Türkiye ve Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirmişti.

Soğuk savaşın batı cephesinde yer alan ve demokrasi sorunları yaşayan bu iki ülke arasındaki en küçük bir gerginlik bile, NATO'yu sarsan ve 'komünizme yarayan' gelişmeler olarak değerlendirildiğinden, Soğuk savaş koşullarında batı ittifakının en güçlüsü ABD, Kıbrıs'a olan ilgisini artırmıştı. Sovyetler Birliğinin önünü kesmek ve daha sonraki planlarına ön hazırlık yapmak için yeryüzünün jeopolitik merkezi olan Ortadoğu bölgesine girmiş ve bu nedenle de dünyanın merkezindeki en büyük ada Kıbrıs'la ilgilenmek durumunda kalmış olan ABD için Kıbrıs'ta sorun NATO'nun çıkarları doğrultusunda çözülmeliydi. Bunun için kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinin en önemli amaçlarından birisi NATO'nun iki önemli gücü arasında bir barış durumu yaratmaktı. İngiltere Sovyet tehlikesi ve Soğuk Savaş şartları nedeniyle Kıbrıs'ta milliyetçi politikalarla ortaya çıkan ve self determinasyon ilkesiyle savunulan bağımsızlık ya da Enosis gibi nedenlerle Kıbrıs'ı kaybetmeyi göze alamazdı. Kıbrıs'ta ne olursa olsun bir şekilde İngiliz egemenliği devam etmeliydi. Kıbrıs'ta koloni idaresini daha fazla devam ettiremeyeceğini gören İngiltere Türkiye ve Yunanistan'ı da sorunun içine çekerek Kıbrıs'a sözde bağımsızlık verilmesine razı oldu. Bağımsızlığı garantör devletler İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın elinde olan, Rumların Enosis buna karşın Türklerin Taksim politikasını devre dışı bırakan, bu iki toplumun üniter bir devlet yapısı altında ve eşit şartlarda hüküm sürmelerine olanak tanıyan, Tanrı'nın kendisini Enosis'i gerçekleştirmek için yarattığı bilincinde ve inancında bir lider⁷ tarafından Cumhuriyet rejimiyle idare edilebileceği varsayılan, tüm milliyetçi bakış açılarını dışlayan yapay bir devlet Kıbrıs'ta böylece yaratılmış oldu.

Bunun yanında hayatını Enosis'e adanmış Kıbrıs kilisesi ve toplum lideri Makarios ve Rumların bu eşitlikten memnun olmayacağı en baştan belliydi. Bağımsızlık için savaşırken birden Türklerle ortak bir Cumhuriyet idaresi altında

⁷ 2 Temmuz 2007'de Sn. Rauf Raif Denktaş'la yapılan telefon görüşmesinden.

birleşmek durumunda kalmışlardı. Türklere Enosis'e karşı Taksim'i savunurken hiç de güvenmedikleri Rumlarla ortaklığa razı olmuşlardı. Peki, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Amerika bu iki topluma ve liderlerine birlikte yaşamak isteyip istemediklerini sormuşlar mıydı? Örneğin 2004'te tarafları yeniden birleştirmek için BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın kendi adıyla sunduğu önerideki gibi bir referandum yapılmış mıydı? Hayır. Adada yaşayan toplumların nasıl bir idare şekli istedikleri sorulmamıştı. Sorulmuş olsa cevabı çok açıktı zaten. Rumlar Enosis buna karşın Türklere Taksim diyecekti. Bu iki politikanın da devre dışı bırakılmasının ardından Cumhuriyet idaresinden memnun olmayan ve anlaşmaları bozmak isteyen yine Rumlardı.

Kıbrıs'ta amaçlanan durum gerçekleşmemişti. İki toplumun birlikte ilk idareyi ve Kıbrıs'ın geleceğinde söz sahibi olma yönündeki deneyimi paylaşma durumu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Temelleri ulusçuluk üzerine kurulmayan, sadece zorunluluktan kurulan Cumhuriyet kısa süre içerisinde Kıbrıslı Rumların Anayasayı değiştirmek istemesiyle fiili olarak yıkılmıştı. Kıbrıs Cumhuriyetinin yıkılmasındaki temel etkenlerden birisi de ortaya konan devlet için gönüllü olmayan toplumlardı. Kıbrıs'ta bir devlet yaratılmıştı ancak ortaya konulan bu devletten ne toplumların liderleri ne de halklar memnundu. Dolayısıyla bu devletin varlığını çok uzun sürdüremeyeceği başta Kıbrıslı Rumların cumhuriyet rejiminden ve ortak devlet yapısından memnun olmadıklarını açıkça ortaya koymaya başlamalarıyla su yüzüne çıkmıştı. Tarafların en başta Cumhuriyetten beklentileri farklıydı. Kıbrıs bir İngiliz sömürgesi iken de Makarios'un hedefi açıkça Enosis'ti. Ancak o tarihlerde İngiltere'nin adayı bütünüyle gözden çıkarmaya yanaşmaması ve Kıbrıs'taki nesnel gerçekleri kullanarak, Menderes Türkiye'sinden destek bulması üzerine, Makarios Kıbrıs'ın derhal Yunanistan'a bağlanmasının mümkün olamayacağını görmüştü. Makarios, kendisine yöneltilen bir soruda Londra ve Zürih anlaşmalarını neden imzaladığını şu şekilde açıklamaktadır: “anlaşmalar amaç değildir, şimdiki bağlar geleceği değil. Kıbrıs Rum halkı ulusal davasını sürdürecektir ve geleceğini dilediği gibi kuracaktır⁸. Anlaşmalar bazı olumlu unsurlar yanında olumsuz unsurlar da

⁸ Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ve Türkiye*, Çağdaş yay., İstanbul, 1984, s. 82. 1960-63 yılları arasındaki 3 yıl içinde Londra ve Zürih anlaşmalarının isabetsiz ve kendi iradesinin dışında

içermektedir. Biz Kıbrıslıların amacı olumlu unsurlardan faydalanmak olumsuzlardan ise kurtulmaya çalışmaktır⁹. İşte Kıbrıs Cumhuriyetini fiili olarak yıkacak olan bu düşünceydi.

imzalandığını tekrarlayıp duran Makarios, Enosis hedefine ulaşabilmek için Kıbrıs Cumhuriyetini atlama tahtası olarak görür. Dr. Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Türk Yunan Fırtınası*, Boğaziçi yay., İstanbul, s. 264
⁹ 28.6.1960 tarihli Rum basınından aktaran Rauf Raif Denктаş, *The Cyprus Triangle*, Londra 1982, s. 27. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nazım Güvenç, *a.g.e.*, s. 82.

I- TARİHSEL ARKA PLAN

Üzerinde sürekli büyük devletlerin çıkar mücadelelerinin yaşandığı, tarihi boyunca hep yabancı güçlerin koloni egemenliği altında kalmış, geleceği ile ilgili kararların hep dış güçler¹⁰ tarafından verildiği Kıbrıs; Persler, Mısırlılar, Romalılar, Fransız Lüzinyanlılar ve Venedikliler tarafından yönetildi¹¹ ve Bizans, Osmanlı ve İngiliz imparatorluklarının bir parçası oldu. Ardı ardına birçok büyük uygarlığın ve devletin hâkimiyetinde kalmış, Anadolu yarımadasının doğal bir uzantısı olan Kıbrıs¹² adasının bu kadar çok el değiştirmesinde ve hâkimiyet altında alınmak istenmesinde en önemli sebep, şüphesiz Kıbrıs'ın coğrafik ve stratejik önemidir¹³.

Kıbrıs üzerindeki ilk yabancı etkisi ve ilgisi ismini aldığı bakır üretiminin buraya transfer edildiği M.Ö (2300–1050) yılları arasında başlar. Ada, Akdeniz'deki ticaret yollarına hâkim bir konumda olması nedeniyle M.Ö. 1600'den sonra uluslararası ilgi görmeye başlar. M.Ö. 800–500 yılları arasında Asyalılar ve Mısırlar tarafından hâkimiyet altına alınan ada, M.Ö. 500–300 yılları arasında Pers; M.Ö. 300–58 yılları arasında Helenizm; daha sonra Romalılar, Bizanslılar, Lüzinyanlar ve Venediklilerin egemenliğinde kalmıştır¹⁴. 1571 yılında Kıbrıs, Venediklilerden alınarak Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katıldı ve 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti tarafından idare edildi. Osmanlı Hâkimiyetiyle birlikte Venedik döneminde ağır bir baskı altında yaşamak durumunda kalan Rumlar, başta dini özgürlükleri olmak üzere diğer pek çok alanda daha rahat yaşam koşullarına kavuşmuşlardır¹⁵. Özellikle

¹⁰ Nasuh Uslu, “The Cyprus Question Between 1974 and 2004 and Its Relation to Turkish Foreign Policy”, *Turkish Foreign Policy*, (Der. İdris Bal), Brawn Walker yay., 2004, s. 211.

¹¹ Oliver, P. Richmand, *Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations*, Routledge yay. İngiltere, 1998, s. 67.

¹² Necati Ertekün, *The Cyprus Dispute and The Birth of the Turkish Republic, of Northern Cyprus*, Oxford Üniversitesi yay, Londra, 1984, s.1.

¹³ Floya Anthias, Ron Ayres, “Ethnicity and Class in Cyprus”, *Race Class*, Londra, 25, No: 1, 1983, s. 59.

¹⁴ Glen D. Camp, “Greek- Turkish Conflict over Cyprus”, *Political Science Quarterly*, Cilt: 95, No.1, 1980, s.43., Ayrıca bkz. Angel Nikolaou-Konnarē, Christopher David Schabel, *Cyprus: Society and Culture 1191–1374*, Leiden yay, Boston, 2005, s. 2.

¹⁵ Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Kıbrıs üzerinde yaşayan toplumların tarihin hiçbir döneminde kendi kendilerini yönetmiş olmamalarıdır. Kıbrıs her zaman yabancı güçlerin egemenliğine girmiş bu egemenlik ortadoğuya ve Akdeniz'e hâkim olan hangi devletse onun elinde olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oliver, P. Richmand, *a.g.e.*, s. 68.

Ortodoks kilisesi Osmanlı egemenliğinde zaman içerisinde çok güçlü bir konuma gelmiştir. 18. yy.da Kıbrıs Rum kilisesi başı Başpiskopos, Osmanlı Devleti'nin Rum nüfusu onun vasıtasıyla kontrol altında tutma politikası nedeniyle, toplum nazarında çok önemli bir mevkiye yükselmiştir. Öylesine ki vergileri toplama işini dahi kilise yapıyordu. İngiliz hâkimiyetinde ise bu durumun değişmiştir.

Bir çağın kapanıp yenisinin açılmasına neden olacak derecede önemli olan Fransız ihtilali sonrası doğan milliyetçilik fikirleri, hâkimiyetinde çok sayıda farklı din, kültür ve kimlikten toplumlar barındırması nedeniyle en çok Osmanlı İmparatorluğunu etkilemişti. Ortadoğu'da ve Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesi veren büyük devletler Osmanlı egemenliğindeki toplumları devlet aleyhine ayaklandırmaya başlayınca ekonomik, askeri, teknolojik ve toplumsal sorunlar da yaşayan İmparatorluk, 19. yy'la birlikte çözülmeye başladı. Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk toplum da Yunanlılar oldu.

1878 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Osmanlı-Rus savaşından yenik çıkınca Rusya'nın tehditleri karşısında biraz daha zayıf düşmüştü. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kendisini Ruslardan gelebilecek bir tehlike karşısında koruması karşılığında İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs'ın İngilizler tarafından idare edilmesine razı oldu¹⁶. Anlaşmaya göre, Rusların eline geçen Kars, Ardahan ve Batum vilayetleri geri alındığında İngilizler, Adayı Osmanlı İmparatorluğu'na iade edeceklerdi. Adanın hâkimiyetini ele geçiren İngiltere, bu şekilde Hindistan'a giden ticaret yollarına hâkimiyet ve Doğu Akdeniz politikasını güvenceye alma konusunda büyük üstünlük sağlamıştı¹⁷. Adaya İngiliz koloni idaresinin gelmesi, Osmanlı döneminde Kıbrıs Rum kilisesine tanınan ayrıcalıkların da son bulması anlamına geliyordu. Bunun yanında Osmanlı hâkimiyeti döneminde adada iki toplum ve millet, Ortodoks Rumlar ve Müslüman Türkler gerçeği ve ayrımı temelde hep var olmuş, ancak bunun yanında taraflar arasındaki sosyal ve kültürel ilişkiler genelde zayıf da olsa iyi olmuştu. İngiliz hâkimiyeti dönemi ise toplumlararası ayrılıkların da temellerinin atıldığı dönem olmuştur. İngiliz hâkimiyetiyle birlikte çok

¹⁶ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.1.

¹⁷ Horace Philips, "Envoy Extraordinary: A Most Unlikely Ambassador", *Asian Affairs*, Cilt: 27, No: 1, Mart 1996, s.125.

sayıda Kıbrıslı Türk Türkiye'ye göç etmişti. Bunun yanında Kıbrıslı Rumların okullara Yunanistan'dan öğretmenler getirmesine açılarak milliyetçi duygularla ayrılmanın zemini hazırlanmıştır. Milliyetçi duyguların Kıbrıslı Rumlar tarafında yükselmesi 1830'lu yıllarda Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra gündeme getirdiği Megali İdea çerçevesinde Kıbrıs için gündeme getirdiği Enosis yani Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi fikrinin daha güçlü bir şekilde savunulmasına neden oldu. Kıbrıslı Türkler o dönem içinde buna karşın adada mevcut yapının devamından yana bir politika izin verilmiş, toplumların kendi anavatanlarına sempati duymalarının yolu izliyorlardı¹⁸. Kıbrıs'ta Rumlar arasında milliyetçi sesler giderek yükselmeye başlamıştı.

İngiltere hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmaya devam eden Kıbrıs'ı, 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya savaşına Almanya'nın müttefiki olarak girmesiyle birlikte, resmen ilhak ettiğini açıkladı¹⁹. 1915 yılında İngilizler savaşa kendi saflarında girmeleri ve Sırbistan'a yardım etmeleri durumunda Kıbrıs'ı Yunanistan'a verebileceklerini duyurduğunda, Yunanistan Kralı Konstantin bunu reddetmişti²⁰. Konstantin'in iktidardan indirilişini müteakip 1918 yılında Yunanistan savaşı İngiltere yanında girmişse de Llyod George Kıbrıs'ın bu kez Yunanistan'a vermeye yanaşmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan Türkiye Cumhuriyetinin 1923 Lozan Anlaşması'yla Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçtiğini ilan etmesini müteakip İngiltere, Kıbrıs'ı 1925 yılında İngiliz Kraliyet Kolonisi ilan etti. Bu durum üzerine adada Osmanlı kimliğiyle yaşayan Türkler, bir anda kendilerini yabancı hissettiler ve bu dönemde Türkiye'ye göçler artarak devam etti. Adada kalanlar bu zaman dilimi içerisinde ekonomik ve idari konularda zor şartlar altında yaşamaya zorunlu kaldılar. Diğer toplum Rumlar ise 1820'lerde Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan bağımsız olduğu tarihten sonra benimsediği Megali İdea'nın²¹ hedeflerinden birisi olan Enosis²² taleplerini Kilise²³ öncülüğünde İngiliz

¹⁸ David Kenneth Fieldhouse, Frederick Madden, "Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth" The End of Empire, Cilt 3, s. 38.

¹⁹ Pierre Oberling, *The Road to Bellapais*, The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus, Columbia Press, New York, 1982, s.29.

²⁰ Brendan O' Malley buna gerekçe olarak Kral Konstantin'in Kaiser'in kızkardeşiyle evli olmasını öne sürer. Bkz. Brendan O'Malley, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I. B. Tauris yay., Londra 1999, s.8.

²¹ Megali İdea'nın kelime anlamı Büyük Ülkü'dür. Megali -İdea fikri ilk kez Rigas Ferreros adlı bir Rum tarafından güncel hale getirilmiştir. Rigas Ferreros bu amaçla 1791-1796 yılları arasında ilk Megala-İdea

idaresine başvurarak yinelemişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Kıbrıslı Türkler bu durum karşısında adadaki mevcut durumunun devamı yönünde bir politika sergilemişlerdi.

1931 yılına gelindiğinde Rum-Ortodoks kilisesi tarafından teşvik edilen Kıbrıslı Rumlar, Enosis'i gerçekleştirmek için İngiliz idaresine karşı büyük bir isyan başlattılar²⁴. İngiliz valisinin konağının yakılmasına kadar ilerleyen ve geniş çaplı bir isyana dönüşen terör olayları kısa süre sonra İngilizlerin aldığı sert önlemlerle bastırıldı. Böylece adada İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar sürecek olan istibdat dönemi başlamış oldu ve bu durumdan isyana karışmayan Türkler de kötü bir şekilde etkilendi. Bu dönem içerisinde adada neredeyse hiç çatışma yaşanmadı. Enosis yönünde herhangi bir çaba da gerçekleşmedi. Dini, dili, ırkı, kültürü, politik amaç ve beklentileri çok farklı olan Kıbrıs Rum ve Türk toplumu, bu yıllarda yaşamlarını ağır İngiliz baskısı altında sürdürmek durumunda kaldılar.

2. Dünya savaşı sırasında İngiliz birlikleriyle birlikte savaşan Yunanistan bu savaş sonrasında yeniden Kıbrıs'ın kendisine verilmesi yönündeki beklentisine İngiltere yine olumsuz bakmıştı. İngiltere'nin 2. Dünya savaşı sonrasındaki politikası

haritasını Bükreş'te hazırlamış ve 1796'da Viyana'da basmıştır. Megala-İdea'ya göre, 1453'de Fatih Sultan Mehmet tarafından hâkimiyet altına alınan İstanbul tekrar ele geçirilecek, Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu ve ta Büyük İskender'in uzandığı İskenderiye'ye kadar olan topraklar işgal edilerek Büyük Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacaktır. Megali idea kısaca Bizans İmparatorluğuna ait toprakları ele geçirip merkezi İstanbul (Yunanlıların deyimiyle Konstantinopolis) olduğu halde iki kıtaya (Avrupa, Asya) uzanan ve beş denize açılan (Ege Denizi, Karadeniz, İonya Denizi ve Adriyatik Denizi) Grek İmparatorluğu'nu (Büyük Yunanistan) olarak özetlenebilir²¹. Megali İdea'nın en önemli hedefi şüphesi İstanbul'u (Yunanlıların deyimiyle Konstantinopolis'i) almaktır. Ve bu düşle beslenerek önce Girit alınmış ve yeni fırsatlardan yararlanılarak Kıbrıs hâkimiyet altına alınmak istenilmişti. (Şefik Erensü, " Kıbrıs'ta Üç Aşama", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1974) Megali -İdea'nın yaşatılması, nesilden nesile aktarılması, Yunan ve Rum halkı arasında propagandasının yapılması görevini de, Ortodoks Kilisesi ile Patrikhane üstlenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadi Somuncuoğlu, *Sorularla Belgelerle Kıbrıs Çözüm mü Çözülme mi?*, Zembil yay., Ankara 2003, s.35., Ayrıca bkz Ali Fikret Atun " Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü: Batılı Devletler" İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, *Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara 2001, s.1.

²² Kelime anlamı 'ilhak'tır. Megali İdea'nın hedeflerinden birisidir. Girit'in ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını arzulayan ve özellikle 1950 yıllarında sonra Kıbrıs Kilisesi tarafından ateşli bir şekilde savunulmaya başlanan hedeflerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul., 1975, s. 90.

²³ Kıbrıs Rum toplumu içinde her zaman gerici, fanatik, milliyetçi çevrelerin başını çeken kilise bu ortamı daha da körükleyerek kısa sürece tüm üstünlüğü eline alacak ve Enosis konusunda topluma liderlik edecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, *20 Temmuz Barış Harekâtı'nın Nedenleri, Gelişim ve Sonuçları*, Kastaş yay., İstanbul, 1998, s. 16.

²⁴ Brendan O'Malley, *a.g.e.*, s.2.

adanın hâkimiyetinin elinde bulundurulması yönündeydi. Ancak, Rum-Ortodoks kilisesi, adada yaşayan bir diğer toplum olan ve nüfusun %20'ye yakınına oluşturan Türkleri göz ardı ederek, İkinci Dünya savaşı sonrasında BM tarafından ortaya atılan ve hakların kendi kaderlerini kendilerinin belirleyebileceği anlamına gelen self-determinasyon²⁵ ilkesinden yola çıkarak İngiliz idaresi üzerinde giderek artan bir baskı oluşturmaya başladılar²⁶. Self-determinasyon tezinin benimsenmesiyle birlikte de tüm çabalar adadaki İngiliz idaresine son vermek üzerine yoğunlaştı. Amaç, bu tezden hareketle Enosis'i gerçekleştirmektir²⁷.

Kıbrıs'ta yaşayan Rumların, kilise önderliğinde Enosis faaliyetlerinde bulunurken aynı zamanda Türklerle ortak bir kader paylaşmak istememelerinde ada yönetimini ve adayı onlarla paylaşmak niyetinde olmadıklarının bir kanıtıdır. Bu gerçeğin yanında, bu davranış biçiminde Kıbrıs'ta bir millet bilincinin olmayışı gerçeğinin de önemli bir etkisi vardır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Kıbrıs'ta sadece birlikte yaşayan ve karşılıklı ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri çok gelişmemiş olan iki ayrı dili, dini ve dünya görüşü olan toplum vardı. Her iki toplumun ayrı okulları, ayrı eğitim politikaları, dünya görüşleri, milliyetçi politikaları

²⁵ 2. Dünya savaşı sonrası Truman doktrini ile ortaya atılan halkların kendi kaderlerini bir halk oylamasıyla tayin edebileceklerini ortaya koyan tez. Milliyetçilik hareketlerinin, bağımsızlık isteklerini gerçekleştirecek bir formül olarak ortaya attığı self-determinasyonun, politik literatürdeki anlamı "milletlerin kendi kaderini tayinidir". Bunun yanında bu kavram, milletlerin son aşamada bağımsızlığı tercih edeceği düşünülerek, aynı millete mensup toplulukların, bağımsız bir devlet kurma hakkını ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Soyaloğlu Tamçelik, "Değişen Dünya Düzeninde Kıbrıs'ın Yeri ve Self-Determinasyon İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 295.

²⁶ Makarios'un ve Yunanistan'ın self-determinasyon ile ilgili görüş birliği içinde olduklarını göstermesi bakımından 12 Nisan 1964 tarihli *New York Times* gazetesinde çıkan bir haber çok ilgi çekicidir. *New York Times*'in haberine göre Makarios, Kıbrıslılara bağımsızlık verilmiş olmasının kendi kaderlerini belirlemeleri için yeterli bir gerekçe olacağını ileri sürmektedir.

²⁷ Self-determinasyon için dayanılan nokta ise Birleşmiş Milletler anayasasında geçen ve özellikle Truman doktriniyle birlikte dünya çapında itibarda olan bir prensipten oluşuyordu. Bu ilke self-determinasyon prensibiydi. BM anayasasının amaçlar ve prensipler adındaki birinci bölümünün 2. maddesi böyle bir hakka atıfta bulunmakta ve şöyle demektedir: "Haklar için tanınan eşit haklar ve self-determinasyon prensibine saygı gösterilerek ve dünya barışı için gerekli diğer önlemler alınarak uluslararası arenada dostça ilişkileri geliştirmek..." Buradan anlaşıldığı üzere bu madde halklardan söz etmektedir. Böylece bir ülkede yaşayan çeşitli halkların eşit haklara ve self-determinasyon hakkına sahip olduğu anlamı taşımaktadır. Hâlbuki Makarios ve Rum liderler bunu, aynı ülkedeki çoğunluğun azınlığa hükmedebileceği ve çoğunluğun politik istemlerine azınlığın uyması gerektiği anlamında almış ve BM'ye yapılan ilk başvuruyu yanlış bir temele oturtmuştu. Makarios'un buradaki esas amacı o dönemde çok ilgi gören self-determinasyon yoluyla Kıbrıs sorunu tüm dünyaya duyurmaktı. Ve bu şekilde İngiliz idaresi için bir baskı unsuru oluşturmaktı. Uluslar arası platformda Enosis için savunulan düşünce artık Halklarını kendi kaderlerinin kendilerinin tayin edebileceği ilkesiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs Sorunu ve Bağımsızlık*, Cyrep yay., Lefkoşa, 1986, s.32.

ve yaşam biçimleri vardı. Özellikle Kıbrıslı Rum burjuvazisinin Türkler hakkındaki hâkim düşüncesi onların daha düşük bir kültür seviyesine sahip olduğu yönündeydi²⁸. Türkler ise İngiliz hâkimiyetiyle birlikte toplumsal üstünlüklerini kaybetmişlerdi ve ekonomileri de bununla orantılı olarak giderek kötüye gidiyordu. Ayrıca toplumsal hayatta ve idarede Rumlara İngilizler tarafından ayrıcalıklı davranıldığı düşünülüyordu. Toplumlararasıdaki iletişim bu bakış açısının içinde bulunduğu sebepler nedeniyle çok başarılı sayılmazdı. Dolayısıyla dünyanın birçok sömürge ülkesi kendi bağımsızlık savaşını verirken bu şartlarda Kilise önderliğindeki Rumlar, Kıbrıs'ın kendi hâkimiyetlerinde bağımsız olmasını istiyor ve Türkleri ada idaresinde etkin olarak görmek istemiyorlardı²⁹.

Bu şartlarda Kıbrıs'taki iki toplumunun kendi kaderini nasıl belirleyeceği konusunda da endişeler vardı. Ortak mı hareket edilmeyeceğine göre her toplum kendi savaşını mı verecekti? Kilise önderliğinde Kıbrıs Rum toplumu bu sorunun cevabını çoktan vermiş görünüyordu. Uzun zamandır düşledikleri Yunanistan'la birleşme umudu, self-determinasyon yoluyla halkların tezinin yaygınlaşmaya başlaması üzerine yeniden su yüzüne çıkmıştı. Eğer self-determinasyon adada uygulanacak olursa hesaba katılmayacaklarını ve azınlık statüsünde değerlendirileceklerini düşünen³⁰ Kıbrıslı Türkler ise İngiliz hâkimiyetinin devamından yanan bir politika izlemekle yetinmiyorlar ve bunun yanında da kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Bunun yanında Dr. Küçük önderliğinde Kıbrıslı Türkler, İngiliz koloni idaresine karşı seslerini duyurmaya çalışırken aynı zamanda Rumların Yunanistan'la birleşme politikalarına karşı adanın eski sahibi Türkiye'ye verilmesi yönünde izliyorlardı³¹. Rumların Enosis politikası nedeniyle zor duruma düşen³² İngiliz sömürge idaresinin ise

²⁸ Lavrence Fellows, "A National Spirit Missing In Cyprus, New York Times, 15 Ağustos 1960.

²⁹ "Mehmet Hasgüler Kıbrıs'ta Türklerin idarede ve sosyal yaşamda etkin olarak görülme istenmemesine gerekçe olarak, Rum burjuvazisinin tavrını öne sürer. Mehmet Hasgüler'e göre Türklerle göre hayat standardı biraz daha yüksek olan Rum zenginleri ada idaresini Türklerle paylaşmak istememektedir. Aynı durumunun 2003'te Annan Planı'na Rumlar tarafından hayır denmesiyle bir kez daha yaşandığına dikkat çeken Hasgüler, aynı zamanda tarihi seyir içerisinde Türklerin bir burjuva sınıfı yaratamadığına vurgu yapmaktadır". 16 Ağustos 2007'de Mehmet Hasgüler'le yapılan telefon görüşmesi.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Gökçekuş, "The Past, The Present and the vision regarding Cyprus' future", Turkish Press and Other Media konulu konferans'ta sunmuş olduğu tebliğ, Lefkoşa, 12.06.01

³¹ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs, Barış Harekatının Bilinmeyen Öyküsü*, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul 2003., s. 84-85.

³² Erol Manisalı, *Avrupa Kıskaçında Kıbrıs*, Derin yay., İstanbul, 2004, s.24.

bu dönemdeki siyaseti, stratejik açıdan çok önemli bir üs konumunda olması ve Endüstrisi bu dönemde büyük ölçüde İran körfezindeki petrol yataklarına bağlı olması bakımından adanın hâkimiyet altında bulundurulması yönündeydi³³. İkinci Dünya savaşı sonunda gücünü yitirmeye başladığını gören İngiltere, Kıbrıs politikasını adadaki sıkıyönetim politikalarını kaldırmak yönünde değiştirmek durumunda kalmış, Rumlara ve Türklere belirli konularda özerklik vermeyi kabul etmiş ancak buna rağmen self-determinasyon rüzgârını arkasına alan Rumları bağımsızlık ve Enosis için mücadeleden uzak tutamamıştı³⁴.

İngiliz koloni Kıbrıslı Rumların self-determinasyon yoluyla Yunanistan'la birleşmelerine karşı çıkarken Rumlar, Ortodoks Rum Kilisesi Lideri Makarios önderliğinde İngiliz idaresine karşı cephe almaya devam ediyor ve kendi kaderini tayin ve bağımsızlarını elde etmek için İngiliz sömürge idaresine karşı örgütlü mücadele vermeye başlıyorlardı³⁵. İngiliz hâkimiyetine son vererek Enosis'i gerçekleştirmeyi hedefleyen ilk ciddi adım 1950 yılında atıldı³⁶. Kilise önderliğinde resmi olmayan bir halk oylaması yapılarak Kıbrıs Rum halkının Enosis isteğine vurgu yapıldı. Halk oylamasında halkın büyük bir bölümü Enosis yönünde oy kullanmıştı. 1940'lı yıllardan itibaren Enosis'e karşı seferber olan Kıbrıs Türk liderliği bir taraftan aday elinde tutmak isteyen İngiltere ile işbirliği yaparken diğer taraftan da Türkiye'nin Kıbrıs sorunuyla ilgilenmesi için girişimlerde bulunuyordu³⁷. Bunun yanında Kıbrıslı

³³ İngiltere'nin Kıbrıs'ta bulunan üsleri "V" bombaları diye tabir edilen silahların konuşlandırıldığı yerd. Soğuk savaş koşullarında Sovyet Rusya ile olası bir savaş durumunda buradaki üslerden Sovyetlerin güney kısımları atom bombardımanına tutulabilirdi. Arthur Andrew, *The Rise and Fall of a Middle Power: Canadian Diplomacy from King to Mulroney* (Toronto: James Lorimer & Company, 1993), s. 74. Ayrıca bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.75.

³⁴ İngiliz sömürgeçer Bakanı Lennox Boyd, İngiltere Parlamentosunda Kıbrıs'la ilgili yaptığı bir konuşmada self-determinasyonla ilgili şu ifadeleri kullanmıştı: "Milletlerarası ve stratejik durum uygun olunca, İngiliz Hükümeti "kendi geleceğini kendi saptama" ilkesinin uygulamasını yeniden incelemeye hazır olacaktır. İngiliz Hükümeti Kıbrıs'taki gibi son derece karışık bir halk yapısı olan yerde "milletlerin kendi yazgılarını kendilerinin saptaması" hakkının uygulanabilmesi için çeşitli çözüm yolları arasında "Adanın iki toplum arasında bölüşülmesi gerektiğini de kabul etmektedir". Bu ifadeden anlaşılacağı üzere eğer İngiltere bir gün adadan çekilmek durumunda kalacaksa adanın iki toplum arasında paylaşılmasını öngörmekteydi.

³⁵ Horaca Phillips, *a.g.m.*, s.125.

³⁶ Ancak 20 Ekim 1950'de Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu seçilen Makarios şu yemini eder "Milli bağımsızlığımızın gerçekleşmesi için mücadele edeceğime ve Kıbrıs'ı Anavatan Yunanistan'a ilhaktan asla vazgeçmeyeceğime yemin ederim". Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, III, 4. baskı, İstanbul, 1983, s.202.

³⁷ Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s.34. Ayrıca Denктаş'ın "Karkot Deresi" adlı eserinden alıntı yapan Kızılyürek Denктаş'ın

Türkler, Dr. Fazıl Küçük önderliğinde Rumların Yunanistan'la birleşme politikalarına karşı azınlık olmadıkları ve toplum olarak değerlendirilmeleri gerektiği yönünde siyaset yapmaya başladılar³⁸. 1943'te kurulmuş olan KATAK³⁹'ı sonrasında yeni bir parti KMTHP izlemiştir. Adanın tamamen Türkiye'ye verilmesi politikası uzak bir ihtimal olduğundan Enosis politikasına karşı Taksim politikası savunulmaya başlandı⁴⁰.

1950–53 yılları arasında Kıbrıs Rum kilisesi, self determinasyon hakkının verilmesi konusunda konuyu Yunanistan kanalıyla uluslararası alana taşımak istedi ancak Yunanistan, bu dönem içerisinde diplomatik girişimlerde bulunmama yolunu seçti⁴¹. 1952 yılında NATO'ya ortak üyelik yoluyla Türkiye ile ilişkiler düzelmeye doğru giderken İngilizlerin bir sömürgesi olan Kıbrıs'a talip olmak, Türk-Yunan ilişkilerini sorunlu hale getirmek, Enosis politikasından asla vazgeç her zaman gündemde tutacak ve bunun için çaba gösterecek Yunanistan için o dönemde şartlar

Türkiye'nin dikkatini çekmek için Kıbrıslı Türklerin Türkiye'yi İngiltere'nin adadan çıkmayacağı düşüncesiyle içinde bulunduğu rehavetten kurtarmak için çok çaba sarf ettiğine vurgu yapmaktadır.

³⁸ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs, Barış Harekatının Bilinmeyen Öyküsü*, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 2003., s. 84-85.

³⁹ Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu. Dr. Fazıl Küçük, İngiliz sömürge idaresi ve Enosis yanlısı Rumlara karşı gerçekleştirilen teşkilatlanmada ve halka güven temininde Kıbrıs Türk tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Küçük, Kıbrıs içinde ve dışında Enosis aleyhtarı mitingler düzenlemiş, Türkiye, İngiltere ve Amerika'ya aydınlatma heyetleri göndererek, İngilizlerin adayı terk etmesi üzerine yeniden eski sahibi Türkiye'ye verilmesi yönünde bir siyaset izlemiştir. Kıbrıs Türk tezini duyurabilmek için Halkın Sesi gazetesini yayımlamış (Bu gazetenin İngilizce sayıları da yayımlanmıştır) ve Kıbrıs Türk halkının bilinçlenmesinde önemli bir liderlik üstlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Halil Sadrazam, *Kıbrıs Türkünün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük*, Kastaş yay., 1996, s. 23-28.

⁴⁰ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.86.

⁴¹ Yunanistan İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıllarca süren ve ülkeyi yıkıma götüren bir iç savaş yaşamıştı ve iç savaşın etkileri halen devam etmekteydi. İkinci Dünya savaşının bitiminde zayıf bir ekonomisi olan Yunanistan, sınırlı kaynaklarını diğer Avrupalı Devletler gibi savaş ve işgal yıllarının yaralarını sarmak için değil, daha çok içerideki düşmanı durdurmak için kullanmak durumundaydı⁴¹. İçerideki düşman komünist tehlikeydi ve ABD'den alınan yardımların çoğu komünist tehlikeye karşı askeri alanda kullanılıyordu. 1949 yılında hükümetin sadece askeri ve kolluk güçlerin sayısı yaklaşık çeyrek milyonu buluyordu. Ayrıca zayıf ekonomisi olan Yunanistan'ın askeri ve siyasi geleceğinin dış yardımlara bağlı olması Yunanistan'ı komünist tehlikeye karşı kapitalist bloğun lideri Amerika Birleşik Devletlerinin boyunduruğuna itiyordu. Ekonomik anlamda neredeyse tamamen Amerikan yardımlarıyla ayakta durabilen Yunanistan, siyasi anlamda aldığı önemli kararları Amerika'ya danışmak durumunda kalıyordu. Tüm bu nedenler bir araya gelince Enosis konusunda Kıbrıs Rum kilisesi lideri Makarios'un isteklerini 1950'li yılların başında geri çevrilmişti. Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İletişim yay., İst. 1997, s.178-187. Yunanistan Başbakanı Venizelos, Makarios'un Enosis'in bir an önce gerçekleştirilmesi konusundaki ısrarcı tavrına verdiği yanıtta: "Sayın Başpiskopos Yunanistan'ı yöneten kişi benim ve Kıbrıs konusunu ortaya atmanın ne zaman uygun olacağı kararını ben vereceğim" ifadesini kullanıyordu. Buradan anlaşıldığı üzere Yunanistan, Makarios'un Yunanistan'la birleşme konusundaki kendisine göre zamansız ve ısrarlı tutumunu eleştiriyor ve onu haddini bilmeye davet ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dimitri S Bitsios, "*a.g.e.*", s.42.

gereği çok sakıncalı görünüyordu⁴².1954 yılına gelindiğinde Makarios'un baskılarıyla Kıbrıs üzerinde politika değişikliğine giden Yunanistan, ilk kez Birleşmiş Milletlere başvurarak Kıbrıs'ta self-determinasyon hakkının uygulanması talebinde bulundu⁴³. Böylece Kıbrıs sorunu uluslararası alan taşındı. Bu başvuruya Türkiye ve İngiltere, adadaki mevcut durumun devamından yana politika izlenilmesi gerektiğini ortaya koyarak karşı çıkmış ve sorunun BM gündemine alınmaması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Bu başvuru, ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında diplomatik gerginliğin başlamasına neden oldu. Sorun, uluslararası alana taşınmadan önce Türkiye tarafında genel siyaset Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından kesin olarak vazgeçmiş olduğu yönündeydi⁴⁴. Ancak Yunanistan'ın self determinasyon yoluyla adayı ilhak politikasını benimsemesi üzerine değişen dengeler Türkiye'yi adadaki stratejik çıkarları ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin haklarının korunması yönünde bir siyaset izlemeye zorunlu kıldı⁴⁵.

Türkiye ile Yunanistan arasında diplomatik kriz henüz oluşma aşamasındayken, Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri uluslararası alanda destek görmeyince, Yunanistan ve kilise desteğiyle Makarios ve Grivas tarafından temelleri daha önce atılan⁴⁶ EOKA adlı tedhiş örgütü, 1 Nisan 1955'te eylemlerine başlar⁴⁷.

⁴² Evanthis Hatzivassiliou, "Security and The European Option: Greek Foreign Policy, 1952-62", *Journal of Contemporary History*, Cilt: 30, No:1. Ocak 1995, s.188.

⁴³ Yunanistan ilk kez resmi anlamda BM'in 73. maddesinde yer alan "self- determinasyon" ilkesine dayanarak Kıbrıs'ta Rum nüfusunun hâkim unsur olduğunu, dolayısıyla kendi hâkimiyetinde bir yönetim kurması gerektiğini öne sürerek sorunu BM'ye taşımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Erim, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, , Ajans Türk yay, Ankara, 1975, s. 4.

⁴⁴ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.77.

⁴⁵ Halil İbrahim Salih, *Cyprus: Ethnic Political Counterpoints*, Dallas yay. University Press of America, 2004 s. 2., Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 1 Nisan 1955 tarihinde yaptığı bir açıklamada adanın Türkiye için önemini şu şekilde ortaya koymuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'da çok kritik bir noktada konuşlanmasından dolayı adanın askeri açıdan elde tutulması gerekir. Adada hâkimiyet kuracak bir devlet Türkiye'nin limanlarını üzerinde de etki sahibi olacaktır. Türkiye adadaki mevcut durumun devam etmesinden yanadır. Eğer adanın hâkimiyeti el değiştirecekse ada Türkiye'ye verilmelidir. Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından Türk halkı da başka türlü düşünmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.77. Ayrıca bkz. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının İflassı*, Öteki yay., İstanbul, 1998, s.55.

⁴⁶ Makarios, 1953 yılında Enosis'le ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur:"Kutsal ruh üzerine yemin ederim ki, Enosis için mücadele canıma mal olsa da bu uğurda en kötü işkencelere maruz kalsam da asla vazgeçmeyeceğim. Bu uğurda bana verilen tüm emirlere itaat edeceğim". Makarios'un bu yeminine Grivas ve içlerinde Yunan Generali Nicos Papadopoulos'un da bulunduğu 10 kişi daha katılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zaim Necatigil, *The Cyprus Question and The Turkish Position in The International Law*, 2. Baskı, Oxford Üniversitesi yay, Londra, 1993, s.6. Ayrıca bkz. Zenon Stavrinidis, *The Cyprus Conflict: The National Identity and Statehood*, Lefkoşa 1975, s. 28., Ayrıca bkz Yiannis

Hedef, Adadaki İngiliz hâkimiyetine son vermek ve Yunanistan'la birleşmekti. İlk etkili eylem, Lefkoşa'da patlatılan bombalarla gerçekleştirilir⁴⁸. Bombalama eylemlerini takip eden günlerde de devam eden EOKA diğer taraftan da adanın her yanında beyannameler dağıtarak İngilizleri işkence ve tedhişçilik hareketleriyle suçlamakta, Rumları intikam almaya davet etmektedir. Duvarlara propaganda amaçlı yazılar yazılmaya başlandı. “İngilizler gitmeli” ya da kırmızı yazılarla “Adayı kana bulayacağız”. Eylemlerine 1959 yılına kadar fiili olarak devam edecek olan örgütün hedefi ilk başlarda İngiliz koloni idaresine son vererek Enosis'i gerçekleştirmekti. Sonrasında Enosis politikasına karşı duran ve “vatan haini” diye tabir ettikleri Rumlara karşı katliamlara başladılar⁴⁹. Saldırıları özellikle komünist parti olan AKEL'e ve bu şekilde komünist düşüncede olanlara yönelmeye başlamıştı⁵⁰. Sonrasında saldırılar Türklere yönelecek ve taraflar arasındaki sürekli çatışmalara neden olacak olaylar bu şekilde başlayacaktı⁵¹.

Rumların artan Enosis taleplerine uzun bir süre sırt çeviren İngiltere, EOKA saldırılarıyla durumun ciddiyetinin farkına varmak ve Kıbrıs üzerindeki siyasetini tamamen değiştirmek durumunda kalmıştı⁵². Ada üzerinde yeni siyasetini belirleyen İngiltere önce Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da “Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi” konulu bir konferansa davet etti⁵³. Somut bir önerisi bulunmayan

Papadakis, “Nation, Narrative and Commemoration, Political Ritual in Divided Cyprus”, *History and anthropology*, 2003 Cilt: 14, No:3, s.254.

⁴⁷ EOKA'nın kuruluşu için ilk gizli görüşmeler 2 Temmuz 1952'de Atina'da Makarios'un öncülüğünde yapıldı. 7 Mart 1953'de bir İhtilal Konseyi kuruldu. EOKA'nın askeri lideri Yunan Ordusu generallerinden Georgias Grivas (Mayıs 1898 doğumlu Grivas, 1920–1922 yılları arasında Anadolu'yu işgal eden Yunan Ordusu'nda subay olarak görev yapmıştı), Kasım 1954'te gizlice Kıbrıs'a çıktı. EOKA ilk bombalı eylemini 1 Nisan 1955'te gerçekleştirdi. Bu nedenle, EOKA'nın adını ilk kez duyurduğu bu tarih, örgütün kurulun tarihi olarak kabul edilir.

⁴⁸ *Hürriyet*, 3 Nisan 1955.

⁴⁹ Robert F. Holland, *Britian and The Revolt in Cyprus*, 1954-59, Oxford Üniversitesi yay., 1998, s. 68.

⁵⁰ *Hürriyet*, 23 Nisan 1955. EOKA'nın AKEL'e ithamı bu partinin müstemleke memleketleriyle işbirliği içinde oldukları yönündeydi.

⁵¹ Andrew Borowiec, *Cyprus: A Troubled Island*, Praeger yay., Londra, 2000.,s. 29.

⁵² Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.99.

⁵³ Yapılan çeşitli yorumlara göre bu konferansın amacı Türkiye'yi Kıbrıs sorununda taraf haline getirmektir. Türkiye'nin sorunda bunu kabullenmesindeki en önemli gerekçe Yunanistan'ın adayı kendisine bağlama yönündeki çabalarına hem kendi çıkarları hem de Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkının çıkarları için mani olmaktır. Dolayısıyla bu tarihte Türkiye Kıbrıs'ın kendisi için önemli olduğunu tüm dünyaya duyurmuştur. Türkiye böylece Kıbrıs sorununda bir taraf olduğunu kabul etti ve resmi anlamda ilk kez bu tarihten itibaren adayla ilgilenmeye başladı. Bkz. Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyetinin*

konferanstan herhangi bir sonuç elde edilemedi⁵⁴.EOKA tedhiş eylemlerinin artması üzerine İngiliz koloni idaresi bir taraftan silahlı karşı mücadeleye eylemlere karşı koyarken, diğer taraftan da Adada hüküm sürdüğü yıllar boyunca oluşturduğu toplumlararasıdaki ayrılıktan faydalanmanın ve bu bataktan kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Ayrıca politik olarak da anayasanın değiştirileceğini savunma ve iç emniyet meselelerinin kendi sorumluluğunda kalmaya devam etmesi koşuluyla Ada'ya geniş çaplı bir muhtariyet hakkı tanıyacağını birkaç kez özellikle Kıbrıslı Rumlara duyuruyordu⁵⁵.

Adadaki etkin eylemler için de olağanüstü durum yasalarını yeniden devreye sokmuş, dağdaki EOKA'cıları yakalamak için her türlü önlemi almaya çalışmıştı. Bu arada Makarios 1956 yılının Mart ayında taraflar arasında görüşmeler sonuçsuz kalınca koloni idaresi tarafından Şeyssel Adaları'na sürgüne gönderildi⁵⁶. Makarios, çok kısa bir süre sürgünde kaldı. 1957 yılında sürgünden döndüğünde halk gözündeki bir kahramandı. Kıbrıs'ta büyük bir coşkuyla karşılandı⁵⁷. Bu arada adadaki durum gittikçe daha da içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştı. Her geçen gün insanlar tutuklanıyor veya sorgulanmak üzere götürülüyordu. İngiliz koloni idaresinin olağanüstü tedbirleri ve dışarıdan asker getirerek olaya müdahaleleri yetersiz kalmaktaydı⁵⁸. Bu gelişmeler üzerine İngiltere'nin böl-yönet siyaseti devreye girdi. Kıbrıs'ta Rumlar ve Türkler arasındaki çatışmaların önünü açacak gelişmelerle EOKA'nın eylemlerinin Türklere yönelmesi hedeflendi⁵⁹. Bu amaçla Rum örgütlenmelerine karşı Türklerin de örgütlenmesine yardımcı olundu. Ayrıca EOKA

Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974), K.K.T.C. Kültür Bakanlığı, yay., Lefkoşa, s.77., Ayrıca bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁴ Dr. Ulvi Keser, bu konuya ilişkin yorumunda bu konferansın tamamen İngiliz çıkarlarına hizmet etmek için yapılan düzmece bir nitelik taşıdığını olduğunu ortaya koyar. Sonuçları itibariyle de bakıldığında bu konferansın tarafları bir araya getirmekten başka bir sonucu olmamıştır.

⁵⁵ *Tercuman*, 9 Aralık 1956.

⁵⁶ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁷ 2004 yılında Yunan Cumhurbaşkanı Kostas Stefanopoulos, 2004 yılında Avrupa Futbol Şampiyonasını kazanan Yunan Milli takımını kulübünde yaptığı konuşmada futbolculara şöyle seslenecekti: "Yunanistan Yunanistan olalı sizi karşılamaya gelen kalabalığı bir, Makarios'un sürgünden dönüşünde yaşadığı, bir de, Cunta yıkıldıktan sonra Karamanlis'in ülkeye dönüşünde." Bu açıklama o zamanlar Makarios'un Yunanistan'da ve Kıbrıs Rum toplumunda ne denli etkili bir lider olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁸ Andrew Borowiec, *a.g.e.*, s.29.

⁵⁹ Glen D. Camp, "Grek- Turkish Conflict over Cyprus", *Political Science Quarterly*, Cilt: 95, No: 1, 1980, s.76.

saldırılarına karşı önlemleri sıklaştırmak için polis teşkilatında Türkleri kullanarak taraflar arasındaki husumetin artmasına neden oluyordu⁶⁰. Bu durum iki taraf arasında karşılıklı dengenin kurulmasına sebep oluyor⁶¹ ve İngilizler aradan sıyrılıp hakem durumuna geliyordu⁶². Bu yaklaşım çok geçmeden etkisini gösterdi. EOKA örgütü 1957 yılında Kıbrıslı Türk polislerine karşı ateş açınca taraflar arasında çatışmalar başladı⁶³. Kıbrıslı Türkler Rumların self-determinasyon politikasına karşı diplomatik yollardan seslerini duyuramayınca ve Rum saldırıları da kendilerine yönelmeye başlayınca kendi silahlı direniş örgütlenmelerini oluşturmak durumunda kaldılar. İlk silahlı direniş örgütü Volkan'dı. Öncesinde ve sonrasında mahalli ve küçük çaplı örgütlenmelerin⁶⁴ yerini Rum saldırılarının tamamen Türklere yönelmesiyle TMT aldı. Savunulan politika daha önce olduğu gibi Enosis'e karşı adanın taksimiydi⁶⁵. İlk bildirisini yayımladığı 1957 yılından sonraki 8 aylık bir süre içerisinde örgütlenmesini tamamlayan TMT, Rauf Denктаş, Kemal Tanrısevdi ve Rıza Vuruşkan⁶⁶ 1958 tarihinde Türkiye'nin de desteğiyle faaliyete geçti⁶⁷. 1955 yılında Dr. Fazıl Küçük tarafından kurulan ve İngilizlerin desteklediğinden şüphelenilen Volkan adlı yine

⁶⁰ Cihat Göktepe, "The Cyprus Crises of 1967 and Its Effects on Turkey's Foreign Relations", *Middle Eastern Studies*, Cilt:41, No:3, Mayıs 2005, s.431.

⁶¹ Christos A. Theodoulou, "Le Conflict De Chypre 1946-59", *Slavic Review*, Cilt: 36, No:2, Haziran 1977, s.344.

⁶² 1956 yılında kaçan EOKA teröristi olduğundan şüphelenilen iki kişinin aranması sırasında kapıda İngiliz askerlerinin beklerken içeride Türklerin suçluları arıyor olması bu siyasete iyi bir örnek olabilir. Fotoğraf için bkz. Resimler.

⁶³ Evanthis Hatzivassiliou, *a.g.m.*, s.191.

⁶⁴ Bunlar arasında en önemlileri Volkan, Karaçete, 9 Eylül Cephesi'ydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 12.

⁶⁵ Kıbrıslı Rumların EOKA yoluyla silahlı saldırıya geçmesi üzerine Türkiye'de taksim tezini devreye sokmuş ve taraflar arasındaki anlaşmazlık daha da büyümüştü. Ya taksim ya ölüm sloganı Türkiye'de düzenlenen gösterilerde ifade edilen slogandı. 6/7 Eylül'de düzenlenen mitinglerde başta Rumları hedef alan ancak sonrasında diğer azınlıklara da yansıyan ve hükümetin engelleme konusunda çok başarılı olamadığı yağma ve tahribatlar gerçekleştirildi. Bunu tetikleyen olay ise Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinde bir bombanın patlayışı ve buna karşı verilen tepkilerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, "Rakamlarla Kıbrıs" *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1967.

⁶⁶ Adaya İşbankası müfettişi olarak Ali Conan ismiyle TMT'yi örgütlemek üzere geldi. Emekli askerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

⁶⁷ Kıbrıslı Türklerin adadaki EOKA saldırılarına karşı koymak için örgütlenme ihtiyacı hissetmişlerdi. Ancak tartışma bu örgütlenmenin nasıl olacağı ile ilgiliydi. Türkiye ile birlikte mi olacaktı yoksa bağımsız bir örgütlenme mi olacaktı. Rauf Raif Denктаş'ın konuyla ilgili vermiş olduğu demecince Türkiyesiz hiçbir oluşumun içinde yer almayacağına yönelik ısrarlı tavrı üzerine kurulacak teşkilatın Türkiye'ye bağlanması konusunda hemfikir olundu. Ayrıca Denктаş yapmış olduğu açıklamasında Türkiyesiz Kıbrıslı Türklerin hiçbir hedefe varamayacağına vurgu yapmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

savunma amaçlı kurulmuş olan örgüt ise liderliği TMT'ye bırakmak durumunda kaldı⁶⁸.

EOKA'nın tedhiş eylemlerine karşılık Kıbrıslı Türkleri bir araya getirerek daha iyi örgütlenmelerini sağlayan, kuruluş ilkeleri arasında Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak, Enosis uğruna yapılan terör eylemlerine karşı durmak, Türk toplumunun birliğini ve bütünlüğünü sağlamak, komünizme karşı mücadele etmek, Türkiye ile sıcak ilişkiler kurmak ve Kıbrıs Türk toplumunun Türkiye'ye bağlılığını sürdürmek gibi gerekçeler olan TMT, bir saldırı ve terör örgütü değil, bir direniş ve savunma örgütüydü⁶⁹. 1958-1963 yılları arasında büyük bir gizlilik içerisinde faaliyet gösterecekti⁷⁰. 1955-59 tarihleri arasında EOKA saldırılarıyla Enosis'e karşı 400'e yakın da Rum, 100'den fazla Türk öldürüldü. Bunun yanında Rum saldırılarıyla birlikte köylerde Rumlarla birlikte yaşayan Türkler, göçe zorlandı, birçoğunun evleri yakıldı. Enosis uğruna Kıbrıslı Türklere verilen mesaj açıktı: "Gidin ve bir daha gelmeyin. Sizi istemiyoruz. Kıbrıs Yunanistan'la birleşecek ve bunu istemeyen herkes buradan gidecek!". Bu yaklaşımlar üzerine Kıbrıslı Türkler, kendilerini daha kolay savunabilecekleri anklavlarda yaşamaya başlamışlardı. Taraflar arasındaki ayrılık giderek fiziki bir boyut kazanmaya başlıyordu

EOKA'nın bu tavrının yanında Yunanistan ve Makarios da Türklerin Enosis'e karşı olmadıkları propagandasını yayıyor ve Enosis'e karşı durmalarının yapay ve Türkiye'nin tahrikleriyle olduğunu iddia ediyorlardı. Kıbrıslı Rumlar tarafından hem şiddet hem de politika yoluyla adada oluşturulan aşırı milliyetçilik havası adanın geneline yayılmıştı⁷¹. Adadaki bu gelişmeler ve Kıbrıslı Türkleri ada dışına çıkarmaya

⁶⁸ Halil İbrahim Salih, *Cyprus: Ethnic Political Counterpoints*, Dallas yay. University Press of America, 2004, s.2. Rauf Denktaş, Nezire Gürkan'ın yeni yayımlanan ve kendisiyle yapılan röportajlarından oluşan *Zirvedeki Yalnızlık* adlı eserde Volkan gizli teşkilatına yönelik ilginç açıklamalarda bulunmuştur: Denktaş'a göre Volkan teşkilatı nümayişler yapıp bağırıp çağırmaktan başka bir şey yapmayan bir örgüttü ve yerine daha aktif ve güçlü bir direniş örgütü almalıydı. Bunun yanında Denktaş'a göre bu örgütün İngilizler tarafından kurulduğuna dair şüpheler de vardı. Bilindiği üzere uzun bir süre yer altı örgütü olarak faaliyet gösteren TMT kısa bir süre sonra 1958'de resmen kurulacaktır. <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/11/21/siy99.html>

⁶⁹ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorunu*, K.K.T.C Turizm ve Kültür Bakanlığı yay., İstanbul, 1986, <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/kibrissorunu/bolum2/turklerinsavasimi/ingilizlerinynetimi/tmt/plebisit.htm>, Ayrıca bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁷⁰ Dr. Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Türk Yunan Fırtınası*, Boğaziçi yay., İstanbul, s. 277.

⁷¹ Amerika'da Maine Üniversitesinde öğretim üyeliği yapan ve 1977 yılında "The Rise and The Fall of The Cyprus Republic" adlı eseri yazan Kyriacos C. Markides, iki toplum arasında beliren kutuplaşma ve

yönelik saldırılar, adanın Yunanistan'a bağlanma tehlikesi Türkiye'yi adada etkin bir politika izlemeye ve Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmaya zorunlu kılmıştı⁷². Türkiye çok yakınında bir adada, kurulduğu zamandan itibaren sürekli kendisi aleyhine genişleme politikası benimsemiş olan Yunanistan hâkimiyeti ihtimaliyle yüzleşmek durumunda kalmıştı⁷³. 1957 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın çatışma haline geldiğini gören İngiltere, Türkiye'yi Kıbrıs sorununu iyice içinde hesaba kattığı İngiliz Başbakanı adıyla "Mac Millan Planı" olarak anılan ve taraflar arasındaki anlaşmazlığa farklı bir boyuttan bakan bir anlaşma önerdi. Yeni formül üçlü egemenliğe dayanıyor, Kıbrıs'ı Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın ortak egemenliği altına sokmayı öngörüyordu. Adanın yönetiminde söz sahibi olacak "üç egemen ortak" Kıbrıs'a vali atama yetkisini elinde bulunduracak ve dışişlerini tekeline alacaktı. Bir taraftan İngiliz sömürge dayatmaları diğer taraftan Türklerin taksim tezi Makarios üzerinde baskı oluştururken hayatını Enosis'e adanmış lider gittikçe köşeye sıkıştıyordu. Makarios'un ve Yunanistan'ın Enosis politikasındaki ısrarı, olayları bu boyuta taşımıştı. Taraflar Kıbrıs konusunda ikiye bölünmüştü⁷⁴. Yapılan müzakereler sonuçsuz kalmaktaydı. Adanın taksimi de, Türkiye ve Yunanistan'ın savaşa girmesi ihtimali de çok uzak görünmüyordu.

Kıbrıs'ta henüz bir anlaşma belirtisi yokken ve Türkler ve Rumlar arasında çatışmalar devam ederken Kıbrıslı Türklerle İngiliz polis güçleri arasında yaşanan olaylar Kıbrıs'taki gerginliğin boyutunu daha da artırmıştı. 27 Ocak 1958'de İngiliz polisleri, Lefkoşa ve Magosa'da Enosis'e karşı Taksim tezi lehine gösteri yapan Kıbrıslı Türkler üzerine ateş açtı. Saldırıda 7 Türk öldürüldü⁷⁵. Bu olay sonrasında İngiliz sömürge askerlerinin saldırması ile başlayan çatışmalar, büyük halk gösterileri

ayrılığın EOKA kampanyasının sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Markides'e göre EOKA kampanyası, Enosis'i amaçlayan silahlı bir eylemdi. Enosis ise Türk toplumu için en kötü olasılıktı. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *a.g.e.*, s.55.

⁷² Richard Clogg, *a.g.e.*, s.187., Ayrıca bkz. Necati M. Ertekün, *In Search of A Negotiated Cyprus Settlement*, Ulus yay., Ankara, 1981, s.4.

⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Melih Esenbel o dönemde Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözülmesi için dönemin Başbakanı Adnan Menderes'ten kesin talimat alındığını açıklıyor. Esenbel açıklamasında Menderes'in artık Kıbrıs sorununa bir çözüm bulun, biraz daha yumuşak bir çözüm olabilir, ancak haklarımız korunsun, bu sorunu bitirmek istiyorum yönündeki taleplerini açıkladığı konuşmasının ayrıntısı için bkz. Mehmet Ali Birand, "Kıbrıs'ın 50 Yılı", Belgesel, Cd:2.

⁷⁴ Evanthis Hatzivassiliou, *a.g.m.*, s.191.

⁷⁵ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.86.

şeklinde tüm adaya yayıldı. 28 Ocak günü tüm büyük yerleşim merkezlerinde, bir gün önceki olayları protesto eden halka yeniden saldıran İngiliz askeri savunmasız insanlara acımasız bir tutum sergilemişti⁷⁶. 27- 28 Ocak olayları Türklerle İngilizlerin de karşı karşıya gelmesiyle adadaki tansiyonu biraz daha artırmıştı. Türklerin bu gösterilen sırasında sergilediği tutum “Kıbrıs’ın geleceği üzerinde bizim de söz hakkımız vardır” şeklindeydi. Şimdi Rumlar, Türkler ve İngilizler adada karşı karşıyaydı ve herkesin politikası bir diğerinkiyle çelişir hale gelmiş ve çatışmalarla adada gerginlik had safhaya ulaşmıştı. İnsanlar EOKA baskısıyla, ya da İngiliz polislerinin halk üzerindeki hırçın davranışları nedeniyle sokağa çıkamıyordu. Kıbrıs kaynaklı bir kazan olmuştu.

22 Eylül 1958 tarihine gelindiğinde EOKA terör örgütü saldırılarıyla ve saldırgan bir tutumla bir sonuca ulaşamayacağını düşünen Makarios, katı Enosis tutumunu değiştirdiğini hissettirerek, Taksim ve Enosis’i dışlayan bir çözüme ve şartlarını henüz kendisinin de bilmediği bir anlaşmaya razı olabileceği izlenimini verdi. Buna ek olarak Akdeniz’in güvenliği ve NATO’nun çıkarları açısından, Soğuk savaşın batı cephesinde yer alan ve demokrasi sorunları yaşayan bu iki devletin Kıbrıs yüzünden birbirleriyle savaşması Batılı cephesi tarafından uygun görülmediğinden ve NATO’yu sarsan ve ‘komünizme yarayan’ gelişmeler olarak değerlendirildiğinden, Türkiye ve Yunanistan uzlaşma için masaya çağrıldı⁷⁷. Çeşitli görüşmelerle Kıbrıs üzerine yeni uzlaşma formülleri arandı. Ortak aranan çözüm yolu Taksim ya da Enosis’ten başka her iki toplumun nasıl barış içinde yaşayabilecekleri yönündeydi. Zaman zaman gerginleşen ve kopma noktasına gelen görüşmeler sırasında Türkiye’nin üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi garantörlük haklarının yanında adada Türk askerinin bulundurulması gerekliliği⁷⁸. Görüşmeler 11 Şubat’ta sona erdi⁷⁹.

⁷⁶ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.11.

⁷⁷ Türkiye ve Yunanistan’ın Kıbrıs üzerine bir anlaşma zemininde bir araya getiren gerçek, her iki devletin de politikalarını Batı eksenli devam ettirmeleri ve ortak tehdit komünizme karşı ABD’ye yakın durmalarıydı. Bilindiği üzere, 2. Dünya savaşı sonrasında tarafların kalkınması için Marshall yardımları yapılmıştı. ABD’nin demokrasi sıkıntısı yaşayan bu iki devleti kendi politikaları için yönlendirdiği açıktı.

⁷⁸ Rauf Denktaş bu konuyla ilgili endişelerini şu şekilde ifade ediyordu. “Biz adada mutlaka Türk askerinin bulunmasının gerekliliğini Türkiye’ye anlatmaya çalışıyorduk. Eğer Kıbrıs’ta Türk askeri olmazsa Makarios imzalan bu anlaşmaları değiştirmek istediğinde zor duruma düşeceğiz”. Denktaş’ın bu konuyla ilgili açıklaması için bkz. Mehmet Ali Birand, “Kıbrıs’ın Elli Yılı” Belgeseli, Cd:2.

⁷⁹ Necati M. Ertökün, *a.g.e.*, s.4.

Constantinos Karamanlis ve Adnan Menderes arasında birkaç gün sonra Londra’da imzalanan ve İngiltere’nin de onayladığı 11 Şubat 1959 Zürih ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra antlaşmalarıyla bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temelleri atıldı⁸⁰.

Böylece imzalanan Londra ve Zürih antlaşmaları, iki etnik kökene sahip, farklı dilleri, dinleri olan iki toplumlu bir cumhuriyetin kurulmasına zemin hazırladı.⁸¹ Ayrıca kurulan Kıbrıs anayasasında Cumhuriyeti’nin iki toplumlu bir devlet olması ve bunun da anayasanın değişmez bir ilkesi olduğu anlaşmaya imza koyan taraflarca kabul edilmiştir⁸². Türkiye, Yunanistan ve İngiltere aralarında vardıkları anlaşmaya göre Kıbrıs’ta anayasayı ihlal edici olumsuz bir durumda tek taraflı müdahale etme hakları birbirlerine tanımıştı. Londra Anlaşmalarında belirlenen esaslara göre Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ile İttifak, Garanti ve Kurucu Anlaşmalar hazırlanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti, 16 Ağustos 1960 tarihinde resmen kurulmuştur⁸³.

Kurulan Cumhuriyet, hem Enosis hem de Taksim politikalarının sonu anlamına geliyordu. Adada Rumlar tarafından arzu edilen Enosis buna mukabil Türklerin Taksim düşüncesi hiçbir şekilde uygulanamayacaktı. Bu anayasal olarak da bu belirtilmişti. Aynı zamanda taraflar arasında imzalanan bu anlaşmaları ihlal edecek olası bir durumda garantör devletlerden herhangi birisi duruma müdahale edebilecekti.⁸⁴ Bu durum, kurulan bağımsız cumhuriyetle birlikte, Cumhuriyetin bağımsızlığı, anayasa ve Kıbrıs’ın bütünlüğünün teminat altına alınmış olduğunu göstermekteydi. Buna ek olarak Yunanistan, Türkiye ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlayacak garanti anlaşmalarını kendi aralarında imzalamışlardı⁸⁵.

Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve taraflar arasında varılan anlaşma sonrasında Kıbrıs’ın İngiliz Milletler topluluğuna dâhil bağımsız bir Cumhuriyet olmasını sağlayacak ve İngiltere iki üs alanı üzerindeki egemenliğini süresiz olarak

⁸⁰ Evanthis Hatzivassiliou, “Cyprus at The Crossroads, 1959–63” *European History Quarterly*, 2005, Cilt: 35, s. 525,

⁸¹ Pierre Oberling, *The Road To Bellapais*, Columbia Üniversitesi yay., New York, 1982, s.4.

⁸² Ahmet C. Gazioğlu, *a.g.e.*, s.66.

⁸³ Cihat Göktepe, *a.g.e.*, s.431.

⁸⁴ Floya Anthias and Ron Ayres, “Ethnicity and Class in Cyprus”, *Race Class*, 1983, Cilt:25, No:1, s.70.

⁸⁵ Ahmet C. Gazioğlu, *a.g.e.*, s.4.

koruyacaktı⁸⁶. Yunanistan 950, Türkiye 650 asker olmak koşuluyla adaya küçük birlikler yerleştirmeye hak kazandılar⁸⁷ ve İngiltere'nin yanında anlaşmanın ortak garantörü oldular. Bu haklar anayasal olarak da belirlenmişti. Yalnız anayasada belirlenmeyen bazı noktalar da vardı. Örneğin 1959 Londra ve Zürih anlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinde egemenliğin kime ait olduğu konusunda açık bir maddenin olmadığı dikkat çekmektedir⁸⁸. Örneğin Türk anayasasında egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu yazmaktadır. Ancak Kıbrıs Anayasasının hazırlanmasında temel alınan Londra ve Zürih antlaşmalarında bu konuyla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Yani egemenlik kavramının özü açıkça ortaya konmamıştır.

Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasıyla Yunanistan ve Türkiye arasındaki muhtemel bir savaş önlenmiş bu şekilde NATO'nun güney kanadı sağlama alınmış⁸⁹, ayrıca İngiltere'de adadaki askeri üsleri yoluyla Ortadoğu'daki önemli bir üssünü elinde tutmaya devam etmişti⁹⁰. Anlaşmaya garantör olan Türkiye için en önemli konu adanın Yunanistan'a bağlanmasının bu anlaşmalar ve kurulan Cumhuriyetle önlenmiş olmasıydı. Ancak Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan nazarında bu anlaşmaların Enosis'e giden yönde önemli bir adım olarak değerlendirildiği birkaç yıl sonra su yüzüne çıkacaktı.

⁸⁶ Richard Clogg, *a.g.e.*, s.188.

⁸⁷ Floya Anthias and Ron Ayres, *a.g.m.*, s. 70.

⁸⁸ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul, 1975, s.20.

⁸⁹ NATO'nun doğu kanadının güvenliği Soğuk savaş koşullarında sadece İngiltere için değil Batı Bloğu'nun lideri A.B.D. için de çok önemliydi. Kıbrıs üzerine yaşanan ihtilaf dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki anlaşmazlık doğrudan NATO'nun bu kanadının güvenliğini tehlikeye düşürmekteydi. Böylesi bir ortamda da Rusya'nın bölgede etkin olması da kolaylaşmaktaydı. Özellikle A.B.D. böylesi bir duruma müsaade edemezdi.

⁹⁰ Kıbrıs Sorununu görüşmek üzere 19 Şubat 1964'te toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde konuşan Sovyet Delegesi Federenko, Kıbrıs Cumhuriyetini kuran Zürih ve Londra Anlaşmalarının Kıbrıs'ın bilgisi olmadan, zorla kabul ettirilerek meydana getirildiğini, bundaki amacın ileride NATO devletlerine sürekli olarak Kıbrıs'ın içişlerine karışmak olduğunu ifade etmişti.

II-KIBRIS CUMHURİYETİNİN YIKILMASI

A- KIBRIS CUMHURİYETİNİN YIKILMASINDAKİ ETKENLER

1- Kıbrıs Cumhuriyetin Bağımsız Olmaması:

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan çok kısa bir zaman öncesinde İngiliz Sömürgeler Bakanı Hopkinson parlamentoda yapmış olduğu bir konuşmasında “Kıbrıs’a bağımsızlık hakkı tanınsa dahi bunun tam bir bağımsızlık olamayacağına” işaret etmiş ve şunları söylemişti: “Bu her zaman öyle bilinmelidir ki, özel konumları nedeniyle İngiliz Uluslar Topluluğu’na dâhil olan bazı önemli bölge halkları, hiçbir zaman tam bağımsızlık elde etmek için ümitli olmamalıdır”⁹¹. Bu açıklama, yakın bir zaman sonrasında Kıbrıs’ta ortaya konacak ve ömrü çok uzun olmayacak olan Cumhuriyetin karakterini ortaya koyması bakımında çok önemli bir açıklamadır⁹². Bülent Ecevit ise Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu şu sözlerle değerlendirmişti: “Kıbrıs için bulunan uzlaştırıcı formülün işleyebilmesi, yani bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin sürekliliği, huzur ve güvenliği Türk ve Rum topluluklarının iyice anlaşarak geçinebilmelerine olduğu kadar, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin dost kalmalarına da bağlıdır. Bağımsızlık, iki toplum arasındaki kader birliğinin şuurlu hale gelmesini sağlayabilir ve ancak bunu sağlayabilirse sürekli ve köklü olabilir”⁹³. Buradaki değerlendirme pek çok açıdan ilginçtir. Öncelikle Kıbrıs Cumhuriyetinin

⁹¹ Ahmet An, *Kıbrıs Sorununu Perde Arkası Adadaki İngiliz Üsleri ve Amerikan Üsleri*, Dünya yay., İstanbul, 2000., s. 12.

⁹² Kıbrıs adasının stratejik önemi nedeniyle önceleri bu sömürgesini terk etmek istemeyen İngiltere, “üs olarak Kıbrıs” yerine “Kıbrıs’ta bir üs” görüşünü benimseyerek adaya sınırlı bir politik bağımsızlık hakkı tanımıştı. Dolayısıyla 1960’ta imzalanan Londra ve Zürih anlaşmalarıyla İngiltere Ağrutur ve Dikelya’da bulunan iki üssü yoluyla ada üzerindeki etkisini devam ettiriyordu Ahmet An, *a.g.e.*, s. 12-15.

⁹³ Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s. 29.

kuruluş gerekçesinin üç NATO üyesi ülkenin kendi aralarındaki işbirliği ve dostluğu sürdürmek olduğu vurgulanmaktadır ve bunun da tarihte “ilk örnek” olduğu ileri sürülmektedir⁹⁴.

Üç devletin kendi aralarında dost kalmalarının bir dördüncü devletin varlığı ve bağımsızlığı için mutlak şart oluşu 1959 Londra ve Zürih anlaşmalarıyla kurulan cumhuriyetin bağımsız olmadığına kanıttır. Esasına bakıldığında Kıbrıs adası tarihinin hiçbir döneminde tam olarak bağımsız kalamamıştır. Ne çok büyük imparatorluklar tarafından idare edildiğinde ne de İngiliz koloni idaresine maruz kaldığında. 1960 yılında kurulan Cumhuriyet bile bağımsız karakterde bir yapıya sahip değildi. Türkiye'nin Taksim, Yunanistan'ın Enosis düşüncesine karşı geliştirilmiş ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantör haklar veren bir anayasası vardı⁹⁵. 16 Ağustos 1960'ta imzalanan Kıbrıs anayasasıyla, Kıbrıs “bağımsız” bir Cumhuriyet olarak siyasi hayata gözlerini açmış oldu⁹⁶. Ama bu öyle bir bağımsızlıktı ki, adadaki İngiliz askeri üsleri varlığını sürdürüyor, Türkiye ve Yunanistan askeri kuvvet barındırıyor, Kıbrıs bu iki devletin üye olmadığı hiçbir ittifaka katılamıyor, anayasanın temel maddeleri Kıbrıs halkı tarafından değiştirilemiyordu. Bunun yanında İngiltere, Türkiye ya da Yunanistan'ın, imzalanan anlaşmalara dayanarak “nizamı tekrar kurmak üzere” tek taraflı ya da ortak müdahale etme hakları bulunuyordu. Kurulan Cumhuriyetin bağımsız bir karakterinin olmayışına önemli bir örnek olarak tarafların ulusal marş olarak kendi anavatanlarınınkini benimsemiş olmalarıydı⁹⁷. Bu durum, onların kendi bağımsızlıklarına olan düşkünlüklerinden ziyade anavatanlarına olan bağlılıklarını göstermektedir.

Kıbrıs'ta yaşayan toplumlarının anavatanlarına bu denli yakın durmaları, Kıbrıs Cumhuriyetini doğal olarak Türkiye ve Yunanistan'a bağımlı kılıyordu. Böylesi

⁹⁴ Makarios Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşla ilgili yapmış olduğu bir değerlendirmede şunları ifade etmiştir: “Ben bir koloni idaresi hâkimiyetinden kurtulmak isterken neden üçlü bir koloni idaresine razı olayım. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere kendi çıkarları açısından Kıbrıs Cumhuriyetinin ortaya çıkmasına imza koyan anlaşmaya bağımsız bir cumhuriyet gözüyle bakarken buna karşılık Makarios'un üçlü anlaşmalara bakışı bu yöndeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, “Kıbrıs'ın Elli Yılı” Belgesel, Cd:2, Rauf Raif Denktaş'ın Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili açıklaması.

⁹⁵ Fatma Güven Lisaniler/Jonathan Warner “Cyprus – Bridge or Bunker? The Cyprus Problem and Prospects for its solution” *Journal International Affairs*, Cilt III, Sayı:1, Mart 1998.

⁹⁶ http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/londra_antlasma.html

⁹⁷ Stavros Tombazos, “Kıbrıs Milliyetçilikleri”, (Fransızcadan çev. Mutlucan Şahan), *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s.52.

bir durum da Cumhuriyetin devamı bir ölçüde Türkiye ve Yunanistan'ın da iyi ilişkiler içinde olmasına bağlı kılıyordu. Bu değerlendirmelerden çıkarılacak en önemli sonuç Kıbrıs Cumhuriyetine 1960 yılında bahşedilen bağımsızlığın Kıbrıs'ta yaşayan toplumlarca benimsenmediği gerçeğidir⁹⁸. Kıbrıs'ta yapay bir devlet meydana getirilmiş ve tarihlerinde daha önce hiçbir şekilde ortak bir siyasi irade paylaşmamış bu iki toplum büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda kendi siyasi iradeleri hiçe sayılarak bir cumhuriyet çatışı altında birleştirilmişlerdi⁹⁹. Bunun yanında adada yaşayan toplumların da kendi bağımsızlıklarından ziyade anavatanlarının egemenliğini kabullenme yönünde politika izlemeleri, Cumhuriyet idaresinin sağlam temeller üzerine inşa edilmediğini göstermekteydi. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında ortaya çıkan çatışma ve gerilimi ortadan kaldırmak için İngiltere'nin Ortodoğuda'ki çıkarlarını gözeterek iki devleti bir araya getirerek uzlaşmaya varmak isteği sonrası kurulmuştu¹⁰⁰. Bu devletin varlığını sürdürmesi, Türkiye ve Yunanistan'ın dostluk ilişkilerinin devamına olduğu kadar adada yaşayan iki toplumun işbirliğine bağlıydı¹⁰¹.

Bilindiği üzere Kıbrıslı Rumların Enosis hedefiyle Yunanistan'la bütünleşme umudu Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması sonucunda ortadan kalkmış görünmekteydi ancak Rumlar, her fırsatta Yunanistan'la birleşme arzusu içinde olduklarını

⁹⁸ Cyprus, "Makarios- The Man In the Crossfire", *New York Times*, 12 Mart 1972. Konuyla ilgili Makarios, *New York Times* gazetesinde yer alan yorumunda sadece şartlar gerektirdiği için Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına razı olduğunu ifade etmiştir.

⁹⁹ Kıbrıs Rum ve Türk toplumunun Ulusal ve uluslararası konularda son sözü söyleme hakları yoktu. Örneğin Kıbrıs'ın anayasal düzeninin değiştirilmesi, ancak ilgili devletlerarasında bir anlaşmaya varılması halinde mümkündü. Yani Türkiye, Yunanistan ve İngiltere bu değişikliği tam bir mutabakata varıldıktan sonra yapabiliyordu. http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/londra_antlasma.html.

¹⁰⁰ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir cumhuriyet olmadığına en önemli göstergelerinden birisi de İngiltere'nin ada üzerindeki üsleriyle hâkimiyetini devam ettiriyor olmasıdır. İngiltere'nin ada üzerindeki üslerini özellikle devam ettirmek istemesindeki en önemli gerekçe şu idi. "1950'li yıllarda Arap haklarının yükselen ulusal kurtuluş mücadeleleri karşısında İngiltere Süveyş'te tutunamayacağını anlamıştı. Albay Nasır'ın darbesiyle Süveyş'te İngiliz üsleri de tehlikeye düşmüştü. Bu gelişmelerle birlikte İngiltere Mısır'daki üslerini Kıbrıs'a taşıma kararı aldı. (Ahmet An, *Kıbrıs Sorununu Perde Arkası Adadaki İngiliz Üsleri ve Amerikan Üsleri*, Dünya yay, İstanbul, 2000, s. 9. Ayrıca bkz. Ahmet C. Gazioğlu, İkinci Cihan Savaşı Sonrasında Kıbrıs'ta Gerginlik" *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, 1995, s. 48-55). Türkiye'nin ve Yunanistan'ın ada üzerinde kendi askerlerini bulundurma hakkını elde etmeleri de ayrıca Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsız kimliğine gölge düşüren unsurlardır. İngiliz üslerinin adada kalacağına ilişkin haberin ayrıntısına ulaşmak için bkz. *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1960., Ayrıca bkz. Van Coufoudakis. "US Foreign Policy and the Cyprus Question", *Cyprus Reviewed: A Seminar on the Cyprus Problem* (Der.), Michael A. Attalides, Nicosia: Jus Cypri Association, 1977, s.108

¹⁰¹ Bülent Ecevit'in deyişiyle, iki toplum arasındaki "kader birliğinin şuurlu hale gelebilmesi" gerekiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.29.

yinelemekteydiler. Rumların Enosis politikasına karşın Türkler ise adanın Taksim yoluyla Türkiye'ye bağlanması amacındaydı¹⁰². Her iki toplumun da tutunacak dal olarak gördüğü Türkiye ve Yunanistan bu yüzden Kıbrıs üzerine sürekli gerginlikler yaşamak durumunda kalıyor ve kendi ırklarından olan bu toplumlara siyasi olarak yönlendiriyorlardı. Bu durum da toplumların ada üzerindeki politikalarda siyasi iradelerini ortaya koymalarının önüne geçmekteydi.

2- Cumhuriyetin Ulusal İradeden Yoksun Olması:

Kıbrıs Cumhuriyetinin devam edememesindeki önemli gerekçelerinden birisi Kıbrıslı Rum ve Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bağlılıktan çok Yunanistan ve Türkiye'ye olan bağlılıkları gerçeğiydi¹⁰³. Birleşmiş Milletlerde yapılan toplantılarda Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının liderleri kendi anavatanlarının düşündükleri gibi düşünmekteydi¹⁰⁴. Bunun sebebi olarak iki toplumun kendi etnik kimliklerine olan bağlılıkları öne sürülebilir¹⁰⁵. Örneğin Makarios Kıbrıslı Rumların Başpiskopos'u olarak seçildikten sonra yaptığı bir açıklamada 'Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki politikasından asla vazgeçmeyeceğini vurgulamıştı¹⁰⁶. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu ve Birleşmiş Milletlere üye olduğu zaman arkasında ne halk iradesi ne de seçkinlerin desteği vardı¹⁰⁷. Daha açık bir ifadeyle Cumhuriyet ulusal bir irade ve istençle

¹⁰² 12 Nisan 1989 tarihinde Rauf Raif Denktaş, Belçika Senatosu'nda "Kıbrıs sorunu nedir" başlıklı bir konuşmasında adanın taraflar arasındaki uzlaşmazlığa sebep olan yönünü Rumların Enosis, buna karşılık olarak da Kıbrıslı Türklerin ise Türkiye'ye bağlanma taleplerinden kaynaklandığını ifade ediyordu.

¹⁰³ Mehmet Uğur, "Avrupa Birliği ve Kıbrıs: Anlaşmazlık Çözümü ve Uluslararası Kamu Yararı", çev., Yunus Emre Gürbüz, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s.145. John Reddaway taraflar arasında ortak bir milli bilincin oluşmayışını şu şekilde değerlendirir. Adada yaşayan bu iki hâkim millet birbirlerine karşı kendi milliyetlerini önemle korumaya devam etmişlerdir. Bkz.Salahi Sonyel, *Historical Causes of The Cyprus Problem*, s. 37.

¹⁰⁴ Esasında adada yaşayan toplumların bu şekilde düşünmelerini isteyen Türkiye ve Yunanistan'dı. Daha Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmalar imzalandığı sıralarda yeni oluşacak devletin yasalarını milletlerarası alanda kendi güvenliklerine bir tehdit oluşturmayacak şekilde oluşturmaya çalışmışlardı. Bkz. Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiuyurt, *a.g.e.*, s.37.

¹⁰⁵ Ümit Haluk Bayülken, "Cyprus Question and the United Nations", *Foreign Policy*, 2. baskı. Ankara, 1983, s.24.

¹⁰⁶ Mehmet Uğur, *a.g.m.*, s.145.

¹⁰⁷ Niyazi Kızılyürek, "Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs'a", *Kıbrıs Dün ve Bugün*, Der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s.25.

kurulmamıştı. Ortaya konan Devlet gibi anayasası da Kıbrıs'a adeta bağışlanmıştı¹⁰⁸. Makarios anlaşmalarla kurulan Cumhuriyetin “ulus değil sadece bir devlet” yarattığının ortaya koyarak kurulan Kıbrıs devletini küçümsemiş ve bundan dolayı çok memnun olmadığını ortaya koymuştur¹⁰⁹. Halkına yönelik yapmış olduğu bir konuşmasında “Hiçbir Rum benim ulusal bir Kıbrıs bilinci yaratmak için uğraştığıma inanamaz” ifadelerinin kullanacaktı.

Kurulan Cumhuriyet, Kıbrıs üzerinde yaşayan iki toplum arasında toplumsal bir bağlılık değil siyasi bir bağlılık yaratmıştı. Ayrıca iki toplum Kıbrıslı Rum ya da Türk kimliklerinden ziyade Yunan ve Türk üst kimliklerinin ön planda tutuyorlardı¹¹⁰. Bu arada akla şu soru geliyor. Peki, ama Kıbrıs Devletinin kurulmasının arkasında “kurucu irade” veya “ortak-bilinç”in olmayışı bu devletin varlığının devamını nasıl etkileyecekti? Kader birliği gerçekten de iki toplum tarafından arzu ediliyor muydu? Adanın uzun tarihine bakıldığında buna olumlu yanıt vermek pek mümkün görünmüyor. Osmanlı idaresinde 300 yılı aşkın bir süre zarfında barış ve huzur içinde yaşamış dini inanışları, dilleri, kültür, gelenek ve görenekleri farklı bu iki toplum ilginçtir, tarihin hiçbir döneminde ortak siyasi bir çerçevede buluşmamışlardı¹¹¹. Dolayısıyla bu devlet iki toplumun ortak idareyi paylaşmadaki ilk tecrübeleridir.

Başka bir açıdan bakıldığında ayrıca bu iki toplumu kaynaştıracak bir modernleşme sürecinin adanın tarihi boyunca yaşanmadığını söyleyebiliriz¹¹². İki toplumun da geleneksel bir yapıya sahip olduğunu ve bu nedenle taraflar arası etkileşimin genellikle kapalı olduğunu görüyoruz. Ayrıca İngiliz koloni idaresinin de bu iki toplum arasındaki toplumsal ilişkileri geliştirici faaliyetlerde bulunmadığını ifade edebiliriz. Bu durum iki toplumun kendi ulusal iradelerini ortaya koymalarına engel oluyordu. Dolayısıyla iki toplumun kendi ulusal istençlerini ve iradelerini ortaya

¹⁰⁸ A.g.m., s.25.

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 21 Temmuz 1964. Ayrıca bkz. Mehmet Uğur, a.g.m., s.145., Ayrıca bkz. Cyprus Mail, 28 Mart 1963.

¹¹⁰ Leonard W. Doob, “Cypriot Patriotism and Nationalism”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt. 30, No. 2, Haziran 1986, s.386.

¹¹¹ Michael Wall, “Cyprus Island of Hate and Fear”, *New York Times*, 8 Mart 1964.

¹¹² Niyazi Kızılyürek, a.g.m., s.14.

koyarak bağımsız olmak istemeyişleri ortak Cumhuriyet idaresinin ilerleyen yıllarda dağılmasında önemli bir etken olacaktır¹¹³.

3- Makarios'un Enosis'ten Vazgeçmemesi:

Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başkanı Rumlardan (Makarios), başkan yardımcısı Türklerden (Fazıl Küçük) seçilecekti. Siyasi, askeri ve güvenlik sorunlarına ilişkin alınan tüm kararlarda, başkan ve başkan yardımcısının eşit veto hakkı bulunuyordu. İki resmi dil olacaktı. Mecliste Rumlar %70, Türkler ise %30 oranıyla temsil edileceklerdi. 10 kişilik Bakanlar Kurulunun 7'si Rumlardan, 3'ü Türklerden oluşacaktı. Şunu hatırlatalım ki, bu sırada Türklerin adadaki nüfus oranı %18 idi. Bu oranla %30'luk bir temsil hakkı almaları ve "eşit" taraf sayılmaları ise, daha baştan gelecekteki anlaşmazlıklara çok uygun bir zemin hazırlıyordu. Rumlar iktidarı Türklerle paylaşmanın yanında aynı zamanda onlarla aynı koşullarda olacaktı. Bu Kıbrıslı Rumların ve Makarios'un kolay özümseyebileceği bir durum değildi. Makarios kendisinin de yapmış olduğu açıklamalarda da gizlemediği gibi 1960 yılında kurulan Cumhuriyeti isteksiz olarak onaylamıştı. İmzalamanın en önemli gerekçesi de bu anlaşmalar yoluyla Enosis'e daha kolay gidilebileceğiydi¹¹⁴. Makarios'un en büyük sıkıntısı Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs sorununda İngilizler tarafından bir taraf haline getirilmiş olmasıydı. Ona göre Türkler adada yaşayan bir azınlıktı ve çoğunluğun kararına uymalıydı. Ancak 1960 yılına gelindiğinde gelişen olaylar nedeniyle adanın taksiminin gündeme gelmesi ve Kıbrıslı Türklerin Enosis karşısındaki haklı direnişi Makarios'u anlaşmaları imzalamaya zorunlu kılmıştı. Bu zorunluluk kısa bir süre sonra Cumhuriyeti yıkmaya girişimlerine neden olacaktı. 1960 yılında kurulan Cumhuriyet

¹¹³ Kayhan Sağlamer, "Tek Çıkar Yol Taksim", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1963.

¹¹⁴ Derviş Manizade, "Kıbrıs Sorununun Başı ve Sonu", Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın, İstanbul, 1975, s. 35. Denктаş, konuyla ilgili Averoff'un yaptığı bir değerlendirmeye dikkat çekiyor: "Enosis'e İngiliz idaresinden mi yoksa bağımsız bir Kıbrıs'tan mı daha kolay gidilir?" yorumuyla Enosis'ten vazgeçmediği umudunu veriyordu. (4 Temmuz 2007, Sayın Rauf Denктаş'la yapılan telefon görüşmesinden, Ayrıca Sn Denктаş bu yönde bir açıklamayı 15.12. 2006'da katıldığı bir televizyon programında "Mesaj Tv" da ifade etmiştir.).Denктаş'a göre Rum lideri Makarios, Kıbrıs Cumhuriyetini Enosis'e giden yolda bir basamak olarak görmüş ve bu yönde çalışmalarına devam etmiştir.

Makarios'un Enosis hedeflerine tam hizmet etmediği gerekçesiyle Makarios tarafından kabullenilmediği açıktı¹¹⁵.

Makarios, şartlar gereği Türklerle ortaklığı kabul etmiş görünüyordu. Ona göre Kıbrıslıların istediği muhtariyet, otonomi veya bağımsızlık değil, fakat Yunanistan ile birleşmekti¹¹⁶. Bu temelsiz cumhuriyetin uzun süre ayakta kalamayışında fiili olarak Kıbrıs Rum toplumunun kurulan Cumhuriyetten kaynaklanan memnuniyetsizliği önemli bir etkidir. Bunun temelinde yatan gerçek ise Enosis'ti¹¹⁷. Oysa Kıbrıs cumhuriyetinin kurulmasına anlaşmaların imzalandığı an dahi razı olmayan ancak şartlar gereği bunun kabullenmek durumunda kalan Cumhurbaşkanı Makarios ve yardımcısı Dr. Fazıl Küçük Cumhuriyetin kuruluşunu "barış ve kardeşlik" gibi mesajlarla kutluyordu¹¹⁸. Hatta Makarios o zaman yaptığı konuşmada, "Adanın Batı ile Doğu'yu, Kuzey ile Güney'i, birleştiren altın bir köprü olacağını söylüyordu". Kıbrıs'ta çok sık görüldüğü gibi sözlerle niyetler arasında büyük uçurum vardı. Kuruluş kutlamaları biter bitmez, liderler görevlerini tamamlamanın verdiği gönül rahatlığıyla ait oldukları etnik grubun milli geleceğini yönlendirmek üzere "milli önder" kıyafetlerini giymişlerdi bile¹¹⁹. Özellikle Rumların yeraltında yapılan silahlı hazırlıkları kadar yerüstünde sürdürülen diplomatik yarış, Kıbrıs Cumhuriyetinin kalıcı olmayacağını gösteriyordu¹²⁰. Uğruna yıllarca savaşılan Enosis'ten bir anda vazgeçmek mümkün görünmüyordu. Üstelik iktidarın Türklerle

¹¹⁵ Necati Ertekün, *The Cyprus dispute and the birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Oxford University yay, Londra 1984, s.9.

¹¹⁶ Kıbrıs Rum lideri Makarios'un en büyük sıkıntısı Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs sorununda İngilizler tarafından bir taraf haline getirilmiş olmasıydı. Ona göre Türkler adada yaşayan bir azınlıktı ve çoğunluğun kararına uymalıydı. Ancak 1960 yılına gelindiğinde gelişen olaylar nedeniyle adanın taksiminin gündeme gelmesi ve Kıbrıslı Türklerin Enosis karşısındaki haklı direnişi Makarios'u anlaşmaları imzalamaya zorunlu kılmıştı. Bu zorunluluk kısa bir süre sonra Cumhuriyeti yıkma girişimlerine neden olacaktır. Makarios'un Papagos'a mektubundan 10 Ağustos 1953, Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gazioğlu, *a.g.e.*, s.30.

¹¹⁷ Kayhan Sağlamer, *a.g.m.*, *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1963.

¹¹⁸ Niyazi Kızılyürek, *a.g.m.*, s.15.

¹¹⁹ Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios halkına Enosis için yemin etmiş, Türk lideri Dr. Fazıl Küçük ise Taksim politikasıyla halkı bütünleştirmeye ve Enosis fikrine karşı durmaya çalışıyordu. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin bir araya gelerek Kıbrıs'ın kaderini çizdikleri ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya koydukları anlaşmalardan sonra esasında her iki liderde şaşkınlık. Rauf Denktaş Makarios'un anlaşmaları imzalanırken "bu anayasa işlemez" diyerek masayı terk ettiğini ifade ediyor. Daha sonra Yunanistan'ın tehditkâr tutumu Makarios'un yeniden anlaşma masasına dönerek anlaşmalara imza atmasına neden olacaktı. Konuyla ilgili Denktaş ve Kleridis'in açıklamaları için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

¹²⁰ Niyazi Kızılyürek, *a.g.m.*, s.15.

paylaşılması hiç beklenmeyen bir durumdu¹²¹. Taraflar arasındaki en önemli sorunlardan bir tanesi şüphesiz toplum liderlerinin Cumhuriyete bakışları arasındaki farklılıklardı. Kıbrıs Türkleri anlaşmalarla garanti altına tarafından alınmış haklarını kullanmak istiyor¹²² ve adada güvenli bir şekilde yaşamak istiyordu.

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk toplumunun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiş, liderlik düzeyinde devam eden Taksim¹²³ politikalarına rağmen, halk genel olarak Cumhuriyete sahip çıkmaya çalışmıştır. Rumlar ise Türklere fazla haklar verildiğini düşünüyor ve bu anlaşmaların fazlasıyla Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin lehine olduğundan şikâyet ediyorlardı¹²⁴. Cumhurbaşkanı Makarios 28 Temmuz 1960 yılında yaptığı bir açıklamada kurulan Cumhuriyetinin Kıbrıslı Rumların bugünkü ve gelecekteki hedeflerini içermediğini belirtmişti. Ayrıca Makarios'a göre devletin anayasası hantal ve temelde işlemez bir yapıya sahipti¹²⁵. Bunun en önemli sebeplerinden birisi bu anayasa, meclisteki

¹²¹ 2. Dünya savaşı sırasında İngiliz hava kuvvetlerinde görev yapan, savaş sırasında esir düştüğü Almanya'dan geri dönüşünde İngiltere'de Hukuk öğrenimi aldıktan sonra Kıbrıs'a gelen ve EOKA'nın avukatlığını üstlenen, Londra ve Zürih görüşmelerine katılan, bu yıllar arasında geçici bir dönem Adalet Bakanlığı da yapan, ünlü Akritas planının hazırlayıcıları arasında bulunan, Makarios'un en yakınındaki isimlerden Klerides Makarios'un anlaşmalarla ilgili sıkıntısını ve halkın endişelerini şu şekilde dile getiriyor: "Yıllarca Enosis uğruna hayatı uğruna mücadele veren Makarios dış baskılarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyetini Enosis için adadan kovmaya çabaladığı Türklere paylaşmak durumunda kalmıştı. Bunu halka anlatması çok zordu". Enosis yanlısı halkın gözündeki anlayış ortaya konan bağımsızlığı tartışmalı bir Cumhuriyetin Türklere paylaşılmasının zor olduğuydu. Rumlara göre Kıbrıs Rumlarını ve Türklerin hiçbir hakkı yoktu. Onların nazarında Türklere bir azınlıktı. İngiliz idaresine son verilmiş ancak bu kez iktidar Türklere paylaşılacak durumda idi. Bu yüzden anlaşmalar büyük bir burukluk yaratmıştı. Cumhuriyet çok da memnun karşılanmamıştı. Ancak Makarios, her nasıl olursa olsun bu durumu halkına açıklamak durumundaydı. Evet, Enosis gerçekleştirilememişti. Bunun nedeni Türkiye'nin devreye girmesi ve adanın taksiminin gündeme gelmesiydi. Makarios'un halkına açıklaması "Şu anki ulaşabildiğimiz çözüm bu. Kimse bizim esas mücadelemiz Enosis'ten vazgeçtiğimizi zannetmesin" yönündeydi. Anlaşmaların içine sinmediğini doğrular bu açıklamalar Rumların Enosis için yeniden harekete geçeceğinin de bir işaretiydi.

¹²² Floya Anthias ve Ron Ayres, *a.g.m.*, s.71.

¹²³ 18 Temmuz 1957 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir haberde Dr. Fazıl Küçük, dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'le yaptığı görüşmede Adanın taksimiyle ilgili yapmış olduğu bir açıklamada, "Ada'nın taksimi ile Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin olduğu kadar Rumların da daha rahat bir hayata kavuşacağı ve bu fikrin tüm ada halkı tarafından benimsendiği" ifadelerine yer vermiştir. Buna karşılık olarak Makarios yapmış olduğu bir açıklamada ise Taksim'in Türk-Yunan savaşına neden olacağını iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. 24 Temmuz 1957 *Cumhuriyet*. Liderler arasındaki bu görüş ayrılığı Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasında sonra da devam etmiştir. Makarios her fırsatta anlaşmalardan memnun olmadığını ortaya koyarken Taksim fikrine karşı olduğunu ifade ediyordu. Fazıl Küçük'ün ise Makarios'un bu memnuniyetsiz tavrı üzerine Taksim politikasını yeniden gündeme taşımıştır.

¹²⁴ Floya Anthias, Ron Ayres, *a.g.m.*, s.71.

¹²⁵ Richard Clogg, *a.g.e.*, s.188.

sandalye sayısının ve devlet hizmetlerinin yüzde 30'unun (polis örgütünde bu oran yüzde 40 idi), toplam nüfusun yüzde 18'ini oluşturan Türklerin eline geçmiş olmasıydı¹²⁶. Kıbrıslı Rumlar Milli Muhafız ordusu ile Kıbrıs'ta askeri olarak büyük bir üstünlüğe sahipti. Bu üstünlükleri onların Türklere karşı en büyük kozu durumundaydı¹²⁷.

Makarios'un en önemli rahatsızlıklarından birisi de Türklerin Kıbrıs sorununda bir taraf olarak ortaya konulmasından kaynaklanmaktaydı. Ona göre sorunu yaratan bu nedenle İngiliz idaresiydi ve Kıbrıs'ta kendi kaderini tayin hakkı uygulanmalıydı¹²⁸. Onun bu hoşnutsuzluğunun ardındaki tek neden bu değildi elbette ki. O hayatını Enosis uğruna adadığını hep söyleye gelmişti. Bu onun için kutsal bir mücadeleydi. Ayrıca dönemin şartları gereğince Yunanistan'ın baskıları ile bu anlaşmaya imza atmıştı. Kaldı ki Makarios idaresinde Rumlar Cumhuriyet kurulduktan kısa bir süre sonra dahi bu rahatsızlıklarını dile getirmede gecikmemişlerdi. Makarios her fırsatta kendi toplumuna yönelik Enosis yönünde vaatlerde bulunuyor¹²⁹, etnik birlikteliğin mümkün olmadığını ifade ediyor ve bu anlaşmaların ve kurulan Cumhuriyetin geçici olduğu yönünde açıklamalarda bulunuyordu. Makarios'un açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Yunan Milliyetçilerinin 1960 anayasasından ve Cumhuriyetinden beklentileri esasında değişmemişti. 1959 yılında Londra ve Zürih'te imzalanan anlaşmalarda kurulan Cumhuriyet, Rumlar nezdinde Enosis yolunda önemli bir adım olarak görülüyordu¹³⁰.

¹²⁶ Richard Clogg, *a.g.e.*, s.188.

¹²⁷ Parker T. Hart, *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, a Firsthand Account of Crisis Management 1965–1968*, Duke Üniversitesi yay., Londra, 1990, s.21.

¹²⁸ Makarios'un bu yöndeki ayrıntılı açıklamaları için bkz. Mehmet Ali Birand "Kıbrıs'ın Elli Yılı", Cd.2.

¹²⁹ Floya Anthias ve Ron Ayres, *a.g.m.*, s. 71.

¹³⁰ Nadav Morag, "Cyprus and the clash of Greek and Turkish Nationalisms", *Nationalism and Ethnic Politics*, University of Judaism, Los Angeles, ABD, Cilt:10, 2004, s.601.

B- KIBRIS CUMHURİYETİN FİİLEN YIKILMASI SÜRECİ

1- Akritas Planının Hazırlanması:

Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmuş olması Makarios'un temel politikalarından uzaklaşmış olduğu anlamına gelmiyordu. Üniter yapıda¹³¹ ve egemenliğin iki farklı etnik kökenden toplum tarafından paylaşıldığı Kıbrıs Devleti, Helen ulusçuluğunun “simgesi” durumundaki Makarios için “haksız” bir dayatmaydı¹³². Bu duruma son vermek için hemen harekete geçen Makarios, bundan sonraki hedefinin bu anlaşmaları ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu yakın çevresiyle birlikte tartışmaya başladı. Makarios'un çevresinde Glafkos Kliridis, Spiros Kiprianu, Polikarpos Yorgacis ve Tassos Papadopoulos gibi anti-komünist Helen Milliyetçiliğine bağlı isimler yer alıyordu¹³³. Cumhuriyet öncesi İngiliz idaresine karşı bağımsızlık kazanmak ve milli dava Yunanistan'la birleşme amacıyla eylemler yapan EOKA Bu kez Kıbrıs Cumhuriyeti yasalarını değiştirerek milli davaya ulaşmak amacıyla¹³⁴ yeniden örgütlenmek için harekete geçmişti. Bu, siyasi kanallarla gerçekleşmezse yine EOKA eylemlerine başlayabilir ve silaha sarılabilirdi. Makarios önderliğinde bir araya gelen ve Rum siyasetlerinin bu amaçla hazırladığı, sonraki yıllarda basına sızdırılacak olan

¹³¹ Stelios Stavridis, “The international relations of the Cypriot Parliament” *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt 5, No: 3, Aralık 2000, s.339. Ayrıca bkz. Harry Anastasiou, “Nationalism and The Cyprus Problem: An Inquiry in Conflict Analysis and Resolution”, The Union Institute/University Graduate College, Mart 2002, s.

¹³² Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.108.

¹³³ Tassos Papadopoulos Cumhuriyetin kurulmasını müteakip hep anlaşmaları değiştirmeyi düşündüğünü ve bunun da çok doğal olduğunu ifade ediyordu. Ona göre anlaşmaların gözden geçirilmesi gerektiğini kavramak için ne zeki ne de yurtsever olmaya gerek vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 108.

¹³⁴ 15 Ağustos 1962'de Kyyko manastırında yapılan törende, “Kıbrıs Rumları, EOKA kahramanlarının başlatmış olduğu işi tamamlamak için ileriye doğru yürümeye devam etmelidir ve şimdi mücadele yeni bir şekil almıştır ve nihai gayemizi gerçekleştirinceye kadar da devam edecektir” diyen Makarios bu sözlerle Cumhuriyet idaresinin devamında çok da istekli olmadığını ortaya koyuyordu. Kıbrıs Rum toplumu lideri kendi halkına yönelik bu açıklamalarda bulunurken diğer taraftan EOKA her geçen gün tedhiş eylemlerine hız kazandırmaktaydı. Mart 1962'de Kıbrıs'ın başkentinde iki Türk camisinde patlayan bombalar büyük bir gerginlik ortamı yaratmıştı. Bkz. Pierre Oberling, *Kıbrıs Faciası* (çev. Fahir Armaoğlu), Ankara, TTK yay., 1990, s. 6.

plan, Akritas Planı idi¹³⁵. Akritas Planını hazırlayan “Milli Kıbrıs Örgütü”, Makarios’un en güvendiği çalışma arkadaşlarından oluşmaktaydı. Örgütün komutanlığına dönemin güçlü kişilerinde içişleri bakanı Polikarpos Yorgacis atandı, komutan yardımcılığına ise Glafkos Klirides ve Tassos Papadopoulos getirildi¹³⁶. Bu gizli örgütün hedefi anayasayı tek taraflı değiştirerek¹³⁷ Türklere verilen hakları geri almak ve Kıbrıs’ı gerçek bir Rum Devleti yaptıktan sonra Enosis’i gerçekleştirmektir¹³⁸. Tüm çabalar Enosis’e giden yolu yasal hale getirmek içindi¹³⁹.

¹³⁵ Akritas Planının uygulanmasıyla ilgili Rauf Denктаş 19 Kasım 1975 yılında New York Times gazetesi Editörüne göndermiş olduğu mektupta şunları ifade etmiştir. Makarios 1963 yılının sonunda Akritas Planı gereğince Türklere saldırarak Türkiye’nin adaya müdahale edebileceğini düşündü. Tabi buradaki amaç uluslararası destek almaktı. Dünyaya verilmek istenen mesaj çok netti: “Küçük savunmasız bir ada Türkiye tarafından işgal edildi. (Denктаş devamında Makarios’un 12 yıllık Türklere yapmış olduğu baskı ve yıldırma politikalarını unuttuğunu ifade ediyor.). *New York Times*, 19 Kasım 1975. Rauf Denктаş Mehmet Ali Birand’ın “Kıbrıs’ın Elli Yılı adlı belgeselinde yine bu doğrultuda ifadeler kullanmış ve Kıbrıs’ta yanlış uyguladıkları bir politikanın Kıbrıslı Rumların elini güçlendirdiğinden söz etmiştir. Denктаş’a göre taksim politikasını savunmak Rumlar nazarında Türkler adanın taksimini istiyorlar bu yüzden bize saldırıyorlar izlenimini vermelerini kolaylaştırdı. Bu yüzden Denктаş’a göre baştan beri savunulması gereken düşünce Kıbrıs Türk’tür olmalıydı. Denктаş’ın yaptığı açıklamanın ayrıntısı için bkz Mehmet Ali Birand, “Kıbrıs’ın Elli Yılı”, Cd:2. *Turkish Daily News* yazarlarından Ali Külebi Akritas Planının Türklere karşı sistematik bir şekilde uygulamaya konulan bir plan olduğunu ve dayandırıldığı noktanın ise “Türkler idareye karşı ayaklandılar” izlenimi vererek kamuoyuna yaptıklarını haklı göstermekti. Ali Külebi, “Akritas: A plan for the extermination of the Turkish Cypriots (II)”, *Turkish Daily News*, 15 Kasım 2006.

¹³⁶ Örgütün yemin metni: “Yemin ederim ki, tek bölünmez Helen yurduna inancımı koruyacağım, Örgütün tüzüğüne uyacağım. Üslerime bağlı kalacağım. Hiçbir zaman bırakmayacağım mavi-beyaz bayrağımı inanca koruyacağım. Kanımın son damlasına kadar mücadele edeceğim ve Anavatan Yunanistan’la ENOSİS için durmadan çalışacağım. Faydalı bir fert ve kurallara saygılı bir ülkücü olarak yaşayacağım”

¹³⁷ Pierre Oberling, *Kıbrıs Faciası* (çev. Fahir Armaoğlu), Ankara, TTK yay., 1990, s. 6.

¹³⁸ 1960 yılında ortaya konulan ortaklık Cumhuriyeti Enosis’i elde etmek amacıyla kanlı bir darbeyle yıkan tarafın Rumlar olduğunu ortaya koyan Rauf Denктаş, Akritas Planının iyi analiz ederek okumanın 1963 yılında başlayan Rum saldırılarını, hedeflerini ve Kıbrıs Türk halkının kendisini savunmak için ne türden merhaleler atlattığını anlamaya yardımcı olacağını ortaya koyuyor. Ayrıca Denктаş’a göre Rum-Yunan ikilisinin değişmeyen siyaseti Enosis’in Kıbrıs Millî direnişini ve dayandığı ilkeleri daha iyi kavramak adına iyice anlaşılması gerekir. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin fiili olarak yıkılması sürecinin başlangıcına ilişkin yaptığı değerlendirmede Denктаş, “Makarios 1960’da Uluslararası Anlaşmalara uygun olarak kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Akritas Planı çerçevesinde adım adım, aşama aşama yıkmaya eylemini 1963’te silahlı çatışmaya dönüştürdükten sonra Türk tarafını “meşru hükümete karşı isyan eden azınlık” olarak tanımlamış ve Türkleri kurucu ortaklık, siyasi eşitlik tanıyan Anayasa’nın geçersiz olduğunu ilan ederek Dr. Fazıl Küçük’ü de Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak tanımadığını ilan etmişti.” ifadelerini kullanıyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin fiili yıkılma sürecinin bu şartlar altında başladığına işaret ediyordu. Ona göre Türkler Rumların önerdiği azınlık şartlarını kabul etmeliydi. Bu şartlar yerine getirilmedikçe Türklere görüşmelerin gereksiz olduğu kanaatindeydi. Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitapevi yay., 3. Basım, 2004., s. 21.

¹³⁹ Halil İbrahim Salih, *a.g.e.*, s. 8.

2- Siyasi Uzlaşmazlıkların Su Yüzüne Çıkması:

Makarios'un Kıbrıs cumhuriyetini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerine fiili olarak başlamasından önce Adada bir iki yıllık bir sükûnet dönemi yaşanmıştır. Cumhuriyetin "1960'ta kurulmasından sonra ilk 2 yıllık dönem toplumların birbirini sınama, samimiyetini ölçme ve devlet organlarını oluşturma dönemi idi¹⁴⁰. Bu dönemde ciddi bir siyasi kriz ve çatışma yaşanmadığı görülmektedir.

Toplumlararası siyasi ilk ciddi kriz Kasım 1961 yılında Türkler, Rumların bütçe ile ilgili değişiklik önerilerini veto edince başladı¹⁴¹. Bu gelişmeden sonra taraflar arasındaki anlaşmazlık 3 farklı vergi sisteminin uygulanmasına sebep oldu. Kriz sonraki yıl biraz daha büyüdü ve 5 büyük belediyenin idaresinin paylaşılmasıyla ilgiliydi. Krizin nedeni 1958 yılından sonra de facto olarak varlığını devam ettiren ve Londra ve Zürih anlaşmalarıyla yasallaştırılmış olan Türk belediyelerinin sınırları ve çalışma yöntemleri konusunda taraflar arasındaki anlaşmazlık¹⁴². Makarios'un amacı, bu yasalar yerine kendi yasalarını koymaktı. Türk tarafı ise bu durum karşısında kendi kurallarına göre bir belediye ve çalışma yöntemi geliştirmişti. Her ne kadar her iki tarafın bu bağımsız tavırları anayasal olarak geçerlilik kazanmamış olsa da Türklerin ve Rumların bu karşılıklı restleşmesi yönetim anlamında taraflar arasındaki ayrılığı daha da ortaya çıkarıyordu.

3- Makarios'un Anayasayı Değiştirmek İstemesi:

Belediyelerle ilgili kriz dışında, Cumhuriyet idaresiyle birlikte Makarios, anayasanın "iki toplumlu devlet" karakterini değiştirerek, Rum egemenliğinde üniter

¹⁴⁰ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.77.

¹⁴¹ *Tercüman* 15 Ocak 1961. Gazetede çıkan yorumda çıkan anlaşmazlıkların ciddi boyutta olduğu ve genç cumhuriyetin geleceğini tehlikeye düşürebileceği ifadeleri yer almıştır.

¹⁴² *Tercüman*, 8 Ocak 1963. *Tercüman* gazetesine verdiği demeçte Türk Cemaat Meclisi lideri Rauf Denktaş Kıbrıs'taki mevcut durumun iyi olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Makarios'un kendilerine belediyelerle ilgili olarak Ada'ya dönünceye kadar fiili bir müdahalede bulunmayacaklarına dair teminat verdiğini de ifade etmiştir.

bir yapı oluşturmak¹⁴³ amacındaydı. Bunun yanında Makarios, Kıbrıs Rum toplumunun devletin esas halkını oluşturduğu, Türklerin ise “azınlık halk” olduğu görüşünden hareketle, 1960 anayasasında kabul edilen iki toplumluluk ilkesini kaldırarak kurulan dengeyi kendi lehlerine bozmak girişiminde bulundu¹⁴⁴.

Cumhuriyetin kurulmasını müteakip sürekli olarak Türklere fazla haklar verildiğinden yakınan, Makarios Kasım 1963’te resmi anlamda ilk kez anayasada bir değişikliğe gitmek istediğini dile getirmişti¹⁴⁵. Anayasanın işlevselliğini sağlayabilmek için bu değişikliklerin yapılması gerektiğini savunan Makarios, on üç noktada değişiklik yapılması konusunda Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük’e bir öneride bulundu¹⁴⁶. Kendi bakış açısından olaylara ilişkin bir değerlendirme yapan Makarios, amacının Dr. Fazıl Küçük’e muhalefet eden isyancıları bastırmak olduğu iddia ediyordu. Makarios’un 4 Ocak’taki bu ifadelerine 17 Ocak’ta yanıt veren Küçük bunun doğru olmadığını iddia ederek, Yunanistan’ın ada içerisindeki askerleri yetiştirdiği

¹⁴³ Halil İbrahim Salih, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁴⁴ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.66.

¹⁴⁵ Evanthis Hatzivassiliou, “Cyprus at the Crossroads, 1959–63”, *European History Quarterly*, Cilt: 30 2005, Sayı:35, s. 525. Makarios’un bu değişiklik önerilerinin dış basında yansımaları bakınca özellikle İngiliz gazetelerinin yorumlarında Makarios’un yapmak istediği değişikliklerin hiçbir esasa dayanmadığı ortaya konulmaktadır. *The Times* gazetesinin bu konudaki yorumu şu yöndedir: Anayasayı işleyebilir hale getirmek için 1960 Anayasa’ına imza koyan üç devlet haricinde bir müdahale yapılmasından başka çıkar yol görünmemektedir. Kıbrıslılar her fırsatta bu devletlerin yardımına başvurmuşlardır. Kendi halklarının birliğine asla dayandıramadıkları bir bağımsızlığı sağlayan böyle bir müdahaleye haklı olarak itiraz edemezler. Şimdi teklif edilen 3 devletin arabuluculuğuna katılan İngiltere, hoş karşılanmayan bir role zorlanmaktadır. Böyle bir rol batı ittifakı adına kabul edilmelidir. *The Times’tan* aktaran *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1963. Ayrıca bkz. “The Cyprus Problem”, *New York Times*, 18 Ocak 1964.

¹⁴⁶ Ahmet Sözen, “A Model of Power Sharing in Cyprus: From the 1959 London- Zurich Agreements to the Annan Plan”, *Turkish Studies*, Cilt 5, No:1, 2004. 1- Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini’nin Veto haklarının kaldırılması. (Anayasaya göre Başkan ve Yardımcısı Bakanlar Kurulu ve Meclis’in Dış İlişkiler, Savunma ve Güvenlik konularındaki kararlarını veto etme hakkına sahipti). 2- Cumhurbaşkanı yurt dışında iken veya görevlerini yerine getirmeyecek durumda olduğunda, Başkan Yardımcısının ona vekâlet etmesi. 3- Rum Temsilciler Meclisi başkanı yurt dışında, ya da görevlerini yerine getiremeyecek durumda olduğunda, Meclis Başkanlığı görevinin Meclis Başkan yardımcısı tarafından yerine getirilmesi. 4- Meclis Başkanı Rum, Yardımcısı Türk üyelerce ayrı ayrı seçileceklerine, her ikisinin de Meclis Genel Kurulunca seçilmesi. 5-Bazı yasaların Meclis’te onaylanması için, ayrı çoğunluk şartının aranmaması. (Anayasaya göre vergi, belediyeler ve seçim yasaları için ayrı ayrı çoğunluk gerekirdi.) 6- Birleşik Belediyelerin kurulması. (Anayasaya göre beş büyük şehirde ayrı belediyeler kurulacaktı). 7- Adaletin dağıtımının birleştirilmesi. (Rum suçlulara Rum, Türk suçlulara da Türk yargıçlar bakıyordu). 8- Güvenlik Kuvvetlerinin, polis ve jandarma olarak ikiye ayrılmasına son verilmesi. 9- Güvenlik Kuvvetlerinin sayısının yasa ile belirlenmesi. (Anayasaya göre Cumhurbaşkanı ve yardımcısı sayıyı ortaklaşa olarak azaltıp çoğaltabilirdi). 10-Hükümete ve orduya iki toplumun katılma oranlarının iki toplumun nüfus oranına göre değiştirilmesi.11-Amme Hizmeti Komisyonu’nun üye sayısının 10’dan 5’e indirilmesi. (On üyeden üçü Türk’tü). 12-Amme Hizmeti Komisyonu’nun tüm kararları basit çoğunlukla alması. 13-Rum Cemaat Meclisi’nin yürürlükten kalkması.

Bkz. <http://www.emu.edu.tr/English/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru47.htm>.

yönünde bir de Yunan Dışişlerine yönelik ithamda bulunuyordu. Bu karşılıklı restleşme durumu iki toplum arasındaki durumu daha da geriyordu¹⁴⁷. İki toplumun liderleri arasında yaşanan diplomatik krizlerin uzlaşılabilir noktalara gelmesi Kıbrıslı Rum ve Türk toplumunun da bir arada yaşaması ihtimalini azaltıyor taraflar her geçen gün biraz daha birbirlerinden kopuyordu. Toplumdaki gerginliği, Rum liderlerin Enosis yönündeki açıklamaları daha da artırıyor¹⁴⁸.

Kıbrıs Türk idaresi bu açıklamalar ve yaklaşımlar karşısında genelde ortak hareket etmişti. Türk bakanlar, Temsilciler Meclisi üyeleri ve Türk Cemaat Meclisi İcra Heyeti Başkanı ve üyeleri Yorgacis'e bir mektup yazdılar. Mektupta kendisinin yalnız Rum cemaatinin değil, Türk cemaatinin de güvenliğini sağlamakla mükellef olduğunu anımsatıyor ve şunları ifade ediyorlardı: “Kıbrıs Cumhuriyetini meydana getiren uluslar arası anlaşmaların ruhuna ve lafzına uygun olarak Rum tarafı ile bir anlayış, işbirliği ve samimiyet içinde çalışmayı kabul ettik. Bu anlaşmaların esas karakteristiklerinden birisi de Kıbrıs'ın bütün olarak ya da kısmen başka bir devletle birleşmesinin yasak edilmesidir. Bu da bariz bir şekilde iki cemaatin teşriki mesai edebilmesi için lazım gelen zemini temin eden şimdiki rejimin değişmesi fikrinden vazgeçilmesini gerektirir”¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Evanthis Hatzivassiliou, *a.g.m.*, s.525.

¹⁴⁸ Örneğin 10 Şubat 1962 tarihinde Limasol'da eski EOKA'cılar cemiyeti lokalinin açılış konuşmasını yapan Cumhuriyet'in İçişleri Bakanı Yorgacis, Cumhuriyetin eşit ortağı olan Kıbrıslı Türkleri azınlık gördüğü yönündeki açıklamaları rahatlıkla ifade edebiliyordu Ada üzerindeki huzuru ve güvenliğini sağlamakla sorumlu bir bakanın bu yöndeki açıklamaları taraflar arası husumetin artmasına sebebiyet veremekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.7

¹⁴⁹ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.77.

III- TOPLUMLARARASI ÇATIŞMALAR VE 1964 KRİZİ

A-TOPLUMLARARASI ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI

1- Türklere Yönelik Saldırıları:

Türklere yönelik saldırılardaki esas amaç, Kıbrıslı Türklerin anlaşmalarla kazanılmış haklarının ellerinden alınmak istenmesi, garanti anlaşmalarının feshedilmesi ve Türklere azınlık haklarının verilmek istenmesiydi. Makarios'un Kıbrıslı Türklerin yetkilerinin sınırlandırılması konusundaki teklifinin reddedilmesinden kısa bir süre sonra adada, gerginliği tırmandıracak ve olayları taraflar arası çatışmalara götürecektir önemli bir gelişme yaşanır¹⁵⁰. Girne'den Lefkoşa'ya gitmekte olan bir araba Rumlar tarafından gereksiz yere aranır ve çıkan tartışma üzerine bir kadın öldürülür¹⁵¹.

21 Aralık 1963'te Rum polislerin Türklere yönelik saldırıları üzerine çıkan çatışmada 2 Türk ölmüş 5 Türk de yaralanmıştı¹⁵². Ayrıca Türk ve Rum polislerinin de katıldığı çatışmalarda 2 Rum da ağır yaralanmıştı¹⁵³. Bu olay Türk toplumunda büyük bir heyecanın doğmasına neden olur¹⁵⁴ ve iki toplum arasında birden geniş çaplı çatışmalar başlar. Rumların Türklere yönelik saldırıları ve sonrasında çıkan çatışmalar

¹⁵⁰ Richard Clogg, *a.g.e.*, s.194.

¹⁵¹ "22 Aralık sabahı Rumların açtığı ateşle bir Türk kadın ve erkeğin ölmesine yol açan kurşun, hiç şüphe yok ki bilinçli bir şekilde Türklerin tahrik edilmesi amacıyla yöneliktir. Bundan bir veya iki hafta önce sivil giyimli Rumların Lefkoşa'da Türklerin kimliklerini görmek istemeleri büyük olaylara yol açmıştı." Bu haber Kıbrıs'ta anarşi başlığıyla Guardian, 28.12.1963'te yayımlanmıştır. *Guardian'dan aktaran Sabahattin. Sabahattin İsmail, 20 Temmuz Barış Harekâtı'nın Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*, Kastaş yay, İstanbul, 1998, s. 78.

¹⁵² *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1963.

¹⁵³ *Tercüman*, 22 Aralık 1963.

¹⁵⁴ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.49.

Türk ve Rum halk arasında büyük bir korku ve paniğin doğmasına yol açar¹⁵⁵. Birkaç gün içinde EOKA tedhişçileriyle işbirliği yapan Rum jandarmaları ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını korumak üzere adada konuşlandırılmış Yunan Alayı, Türklere karşı saldırıya geçer. Çıkan olaylarda 24 Türk öldürülür ve 40'a yakını ise yaralanır¹⁵⁶.

Rumların Türklere yönelik saldırıların en önemli örneklerinden birisi Türk hastanesindeki hastaların katliamıdır. The Guardian gazetesinde yayımlanan, İngiltere hükümetinin bir raporuna göre, “23 Aralık 1963 günü, Lefkoşa devlet hastanesindeki 25 Türk hasta birdenbire yataklarından kaybolmuşlardır”. Bir İngiliz istihbarat subayının daha sonra yaptığı araştırmaya göre, “hastanedeki Yunanlı doktorlar bu hastaları, yataklarında yatarken gırtlaklarından kesmişler ve cesetler bir kamyonu yüklenerek, kentten kuzeyindeki bir çiftliğe götürülmüş ve orada da makinelerle parçalanarak toprağa gömülmüşlerdir”¹⁵⁷. Kıbrıs'ta tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen ve 21 Aralık 1963'te başlayan Rum saldırılarını takiben, 24 Aralıkta Lefkoşa'daki Kumsal bölgesinde, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Doktoru Binbaşı Tuğgeneral Nihat İlhan'ın, eşi Mürüvet İlhan ve çocukları Murat, Kutsi ile Hakan banyo küvetinde öldürülmüştü. Rumların saldırıları artarak devam etmekteydi¹⁵⁸. Gibbons'un Kumsal katliamı hakkında şunları ifade etmektedir. "Silahlı adamlar kapıları kırdılar; dipçikleyerek, döverek, yumruklayarak ve küfrederek Türk evlerine doluştular. Kumsal'dan geri çekiliş başladı. Bir kere daha, Nazilerin saldırısı altında bozguna uğrayan Avrupa'da olduğu gibi aileler, şaşırmış, dehşete düşmüş bir halde kulaklarında tüfeklerin gürültüsü ve makineli silahların takırtısının yankısıyla evlerinde soğuk sokaklara döküldüler. Kayıp düşerek birbirlerine tutunarak koşmaya başladılar. Sokakta bir kadının "Allah rızası için birisi yardım etmeyecek mi? diye çığlığı yankılandı”¹⁵⁹.

¹⁵⁵ EOKA'nın ani saldırılarla kısa bir zaman dilimi içerisinde Adada yaşayan Türkleri topluca ortadan kaldırma düşüncesinin benzeri uzun zaman önce Girit'te de yaşanmıştır To Periodiko dergisinde bu yönde çıkan bir haberde şu ifade edilmektedir. “Giritliler neden kurtuldular biliyor musunuz? Bir gece hep birlikte ayaklanmadılar ve Türkleri kestiler. Bizim elimize de Türkleri kesme fırsatı geçti ama liderlerimiz her şeyi berbat etti. Yunan To Periodiko'dan aktaran Akdeniz Haber Ajansı yay, “Girit Oyunu ” 2000, arka kapakta yer alan ifade.

¹⁵⁶ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.49.

¹⁵⁷ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁵⁸ Ulvi Keser, *a.g.e.*, s.293.

¹⁵⁹ H. Scott Gibbons, *Peace Without Honour*, Ada yay., 1969, s.76. Ayrıca Mathiati ve Ayvasıl katliamları için Gibbons'un gözlemleri şu yöndedir. Mathiati katliamı: “İlk dakikalarda üç Türk ciddi olarak yaralandı. Türkler beyaz, küçük evlerinden sokağa fırladıklarında, küfreden ve çığlıklarla gülen

Kumsal'ın Türk sakinlerinin 159'u o gece kaçamadı. Banyodaki dört kişi ve ev sahibesinden başka dört kişi daha o gece öldürüldü. 150'si rehin alındı. Rehinelere bir kısmını bir daha gören olmadı."

Kıbrıs Türk cemaati Başkanı Rauf Denктаş, Kıbrıs'ta vuku bulan olaylarla ilgili şu açıklamayı yapmıştı: "Günlerden beri Rum polis ve çetecileri mesul Rum liderlerinin emri altında masum Türk halkını, çocuk, kadın yaşlı dinlemeksizin imha etmek için amansız bir mücadeleye atılmışlardır". Olayların başlamasından sadece birkaç gün sonra Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırılar sonrasında 12 kişi ölmüş ve 50'ye yakını da yaralanmıştı¹⁶⁰. Rauf Denктаş'a göre ise şehir içinde ve köylerde resmi olmayan rakamlara göre 50'ye yakın Kıbrıslı Türk öldürülmüştü.

kalabalık, bunları yol boyunca iteklemeye ve tekmelemeye başladı. Dipçik darbeleriyle yerlere yıkılan dehşete kapılmış Türkler, sokaklarda sürüklenirken; kalabalık evlere doluşup, ocaklardan yanan kütükleri çekip perde ve yatakları yakmaya başladı. Yıllar boyunca güneşte kurumuş ahşap çatı kirişlerini önce dumanlar, sonra da ateş sardı. Gürültüyle uyanıp ağlamaya başlayan emzikli bebeleri sıkıca tutmuş, çoğu gecelikli ve ayakları çıplak olan kadınlar, yürüyebilen ve pantolon veya mavi çizgili pijamalarının paçalarını tutmuş çocuklarıyla birlikte, yaralılarını sürükleyen Türkler alevler içindeki sokaklarda itilip kakılıyorlardı. Rum gençler histerik bir biçimde evlere ateş ediyor, kısılmış sesleriyle çılgıncasına bağırıyorlardı. Ateşler evlerin bir kısmını bütünüyle kaplamadan gruplar halinde içlerine doluşup eşya ve tabak-çanağı kırmağa değerli eşyaları kapıp ceplerine doldurmaya başladılar. Evlerin gerisinden gelen çılgınca sesler saldırganların dikkatini Türklerin hayvanlarına çekti. Ahırlara doluşup sağlam inekleri, keçi ve koyunları makineli tüfekle taradılar. Tavukları havaya atıp, gıdaklar ve çırpınırlarken ateş ediyorlardı; gövdeleri bir tüy bulutu halinde parçalanıyordu. Kalabalık kana susamış bir çılgınlık içinde bağırıyordu. Türkler, donmuş, açık yol boyunca sürüklenip köyden çıkarıldılar. Azap içinde, tamamıyla Türklerin oturduğu bir sonraki köyün, Kochatis'in yakınlarında bırakıldılar. Kochatis köyünün Türkleri komşularına yardım etmek için evlerinden fırlarken kalabalık ateş etme, yakma ve yağmalama çılgınlığına devam etmek üzere Mathiati'ye geri döndü." Ayvasıl Köyü Katliamı: "Silah sesleri duyuldu; tüfek dipçikleri ile kilitli kapıları kırdılar; insanlar sokaklara sürüklendi. 70 yaşında bir Türk, kırılan ön kapısının sesiyle uyandı. Sendeleyerek yatak odasından çıktığında, bir sürü silahlı gençle karşılaştı. "Çocuğun var mı?" diye sordular. Şaşkın bir biçimde "Evet" dedi. "Dışarı gönder" diye emrettiler. 19 ve 17 yaşlarındaki iki oğlu ve 10 yaşındaki kız torunu aceleyle giyinip, silahlı adamların peşinden dışarı çıktılar. Çiftlik duvarının dibine dizildikten sonra, silahlı adamlar tarafından makineli tüfek ateşiyle öldürüldüler. Başka bir evde, 13 yaşında bir erkek çocuk elleri dizlerinin arkasına bağlanıp yere yıkıldı. Ev talan edildi ve talancılar çocuğu tekmeleyip ırzına geçip, sonra da bir tabancayla başının arkasından vurdular. O gece Ayios Vasilius'ta toplam olarak 12 Türk katledildi. Diğerleri toplandı, itilip kakılarak oradaki Türklerin yanına sığınmak üzere Skyloura yoluna çıkarıldı. Gecelikleri, pijamaları ve çıplak ayaklarıyla soğukta sendeleyerek ilerlemeye başladılar. Rumlar karanlıkta arkalarından ateş ediyorlardı. Silahlı adamların dikkati Türk evlerine çevrildi. Evleri yağmalayıp tahrip ettiler, yorulduklarında da ateşe verdiler. Aynı yörede, tek kalmış çiftlik evlerinde dokuz Türk daha öldürüldü." H. Scott Gibbons, *a.g.e.*, s.31

¹⁶⁰ Taraflar arasında artan sokak muharebeleri her geçen gün biraz daha artmaktaydı. Dönemin Cumhuriyet muhabirlerinden Sait A. Terzioğlu'nun izlenimlerine göre Türkler, derme çatma silahlarla ağır makineli tüfeklerle donanmış Rum saldırılarına karşılık vermekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1964.

2- Taraflar arası Çatışmaların Başlaması:

Ada 1963–74 yılları arasında Yunanistan ve Rumların ENOSİS istekleri sebebiyle adeta bir savaş alanına dönüşmüştü¹⁶¹. Taraflararası çatışmaların başlamasıyla çatışmalarda zayıf olan Türkler çok güç duruma düşer. Yüzlerce kişi yaşamını yitirir, çok sayıda insan da göç etmek durumunda kalır¹⁶². Taraflar arasındaki olayların şiddetlenerek artması üzerine Türk Cemaat Meclisi bir bildiri yayımlayarak Türk halkına tahriklere kapılmamaları ve soğukkanlı bir şekilde beklemeleri yönünde uyarılarda bulundu¹⁶³. Aynı zamanda taraflar arasındaki çatışmaların ve Türklere yönelik katliam girişimlerinin tüm dünya tarafından yerinde görülmesi amacıyla Dr. Fazıl Küçük tarafından tüm dünya basını Kıbrıs'a davet edildi¹⁶⁴.

Taraflar arasındaki olaylar devam ederken, diğer taraftan da Makarios, “1960 yılında İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan ve Kıbrıs anayasasının bağımsızlığını garanti altına alan Kıbrıs anlaşmasının imzalandığı günden beri hükümsüz olduğu” yönünde bir iddia ortaya atmıştı¹⁶⁵. Aynı zamanda Makarios, Türkiye'nin müdahale sinyallerine karşılık olarak garanti anlaşmalarıyla Türkiye'ye hiçbir müdahale hakkının verilmemiş olduğunu öne sürüyordu. Muhafazakâr bir Atina gazetesi olan 'Akropolis'e verdiği demeçte Kıbrıs Cumhurbaşkanı, gerektiği takdirde, anlaşmanın hükümsüz ilan edilebilmesi için Kıbrıs'ın bu meseleyi Birleşmiş Milletlere götürebileceğini söylemiştir. Makarios'a göre, anlaşma Birleşmiş Milletler anayasasına uymamaktadır¹⁶⁶.

¹⁶¹ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁶² Niyazi Kızılyürek, “Kıbrıslı Rumlar”, *Görüş Kıbrıs Özel Sayısı*, Mart 2002, s. 56.

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1964.

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1964. Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun Rum baskısı altında kaldığı ve halkın sıkıntıları konusunda sürekli olarak Türkiye'yi ve Uluslararası kamuoyunu bilgilendirmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Halkın Sesi*, 6 Ocak 1964.

¹⁶⁵ Kıbrıs'ta kanlı olaylar cereyan ederken Makarios diğer taraftan adayı tamamen Rumlara mal etmeye çalışmakta ve Türkiye'nin ada üzerindeki haklarını kullanabileceği gerçeğini görmezden gelmekteydi.

¹⁶⁶ Muhafazakâr bir Atina gazetesi olan 'Akropolis'e verdiği demeçte Kıbrıs Cumhurbaşkanı, gerektiği takdirde, anlaşmanın hükümsüz ilan edilebilmesi için Kıbrıs'ın bu meseleyi Birleşmiş Milletlere götürebileceğini söylemiştir. Makarios'a göre, anlaşma Birleşmiş Milletler anayasasına uymamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1964.

Taraflar arasındaki çatışmaların önlenemez bir boyuta ulaşması üzerine Makarios ve Dr. Fazıl Küçük bir araya gelerek çatışmaların nasıl durdurulacağıyla ilgili bir toplantı yapmışlardı¹⁶⁷. Özellikle Kıbrıslı Türkleri sakin olmaya davet eden Dr. Fazıl Küçük bir süre için Türklere evlerinden çıkmamalarını telkin etmişti¹⁶⁸. Buna rağmen Lefkoşa'daki bütün dükkânlar kapatılmış ve halk evlerine çekilmişti. Şehrin özellikle Türklerin oturduğu bölgelerinde kimse sokağa çıkmıyordu. Adada yaşayan İngiliz ve Amerikalılara da bilhassa huzursuzluğun hüküm sürdüğü bölgelere gitmemeleri yönünde uyarılar yapılmaktaydı¹⁶⁹. Taraflar arasındaki çatışmaların önüne geçmek için liderlerin açıklaması yeterli olmamış görünüyordu. Nitekim bu açıklamaların hemen ertesi günü Kıbrıslı Türkler öldürülmeye devam ediliyor, evleri yakılıyor ve terör eylemlerini sürdüren Rumlar Rum radyolarında Türklerin ezileceği yönünde açıklamalarda bulunuyordu¹⁷⁰. Türk toplumu arasındaki gerginlik ve tedirginlik giderek tırmanmaktaydı. Adadaki gergin durumun yanında Türk Delegesi Adnan Kural'ın ifade ettiğine göre Kıbrıslı Türkler çok zor şartlar altında yaşamaya çalışmaktaydı¹⁷¹. Türk anklavlarına yönelik saldırıların artması Türklerin ada üzerindeki hareket serbestisini kısıtlıyordu¹⁷². Yunan hükümeti tarafından desteklenen Grivas, çeşitli şekillerde Türklerin nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda toplantılar yapmaktaydı. Bir yandan saldırıların devam etmesi diğer taraftan diplomatik yollarla sorunun çözülememesi üzerine Türk tarafında oluşan kanı kendilerinin EOKA'cı

¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1964.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1964.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1964.

¹⁷⁰ Ecvet Güresin, "İstenilen Nedir?", *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1964. Toplumlar arasındaki çatışmalar ilgili Amerikalı bir gazeteci, Time muhabiri Robert Ball'ın gözlemleri şöyledir: "En şiddetli çarpışma, Rumların yumru yumru zeytin ağaçlarının örtüsünden yararlanarak taarruz ettikleri köyün batı kıyısında olmaktadır. Dokuz Türk'ün sığındığı kerpiç evin bir penceresi bir roketatar mermisiyle uçurulmuş, ikinci katı da kurşun delikleriyle tam anlamıyla kevgire dönmüştü. Umutsuzluk içinde dere yatağına doğru, kaçmaya çalışan bir Türk çoban, kapıdan birkaç adım ötede vuruldu. Bir diğeri ise eline geçirdiği bir yabayla Yunan mevzilerine tek başına, nafiye bir taarruza kalktı, hemen öldürüldü.", *Time*, 14 Şubat 1964.

¹⁷¹ *Tercüman*, 29 Aralık 1963. Gazetede ki haberin devamında ise Adnan Kural, Türk çocukların kulaklarından havaya kaldırılarak vurulduğuna binlerce insanın şahit olduğunu, kadınların çocuklarıyla birlikte boğazlandıklarını ifade etmektedir.

¹⁷² Halil İbrahim Salih, *a.g.e.*, s. 9. Ayrıca bkz. Nuray Bamnie, Cyprus' Forgotten Turks, *Journal Of Muslim Minority Affairs*, Cilt:22, S. 2, 2002, s.446.

Kıbrıslı Rumlar tarafından adadan uzaklaştırılmak istenmeleriydi. Bu kanı taraflar arasındaki çatışmaların daha da şiddetlenmesine yol açıyordu¹⁷³.

Kıbrıs'ta yaşanan bu durum Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri olduğu kadar bu iki devletin başka devletlerle olan ilişkilerini de büyük ölçüde etkilemişti¹⁷⁴. Özellikle Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanarak adaya müdahalede bulunacağını hissettirmesi üzerine taraflar arasındaki sorun uluslararası bir boyuta ulaştı. 26 Aralık'ta Türklere yönelik saldırılardan sonra Türk jetleri Kıbrıs semalarında uyarı mahiyetinde uçuşlar yaparak Makarios yönetimini uyarmak istemişti¹⁷⁵. 1964 yılının ocak ayında taraflar Londra'da Kıbrıs'taki sorunu görüşmek üzere yeniden bir araya geldiler¹⁷⁶. Görüşmeler Kıbrıs Rum tarafının Türkiye'den 1959 Londra ve Zürih anlaşmalarıyla Kıbrıs'ta yaşayan Türklere verilen hakların iptal edilmesini talep etmesi üzerine bir sonuca ulaşmadan dağıldı¹⁷⁷. Kıbrıslı Rumların buradaki hedefi Kıbrıslı Türklere azınlık haklarının verilmesiydi. Londra'daki bu konferansın başarısız bir şekilde dağılmasından sonra sorun Birleşmiş Milletler gündemine taşındı¹⁷⁸.

¹⁷³ Ecvet Güresin, *a.g.m.*, *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1964.

¹⁷⁴ Halil İbrahim Salih, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷⁵ Dönemin dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, bu uçuşların gösteri mahiyetinde olduğunu söyleyerek şimdiye kadar yapılan diplomatik çalışmaların başarısızlıkla sonuçlandığını ve bu yüzden ateşkesin yeniden sağlanması için bu uçuşların yapıldığını açıklamıştır. Tercüman, 26 Aralık 1963.

¹⁷⁶ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20.

¹⁷⁷ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁷⁸ Ümit Haluk Bayülken, "Cyprus Question and the United Nations", *Foreign Policy*, 2. baskı. Ankara, 1983, s.43.

B- BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN DEVREYE GİRMESİ

1- Taraflar arası Görüşmelerin Başlaması:

21 Aralıkta başlayan ve sonrasında Türklere yönelik katliamlara dönüşen olaylardan hemen sonra 4 Mart'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta bir Birleşmiş Milletler Gücü (UNFICYP) teşkiline karar verdi ve 26 Mart'ta da bu gücün ilk birlikleri adaya vardı¹⁷⁹. Ancak bu gücün hiçbir etkisi ve yaptırıcı gücü yoktu¹⁸⁰. Birleşmiş Milletler, Makarios'un Kıbrıs Türk toplumuna karşı giriştiği şiddet eylemlerini önleme konusunda yetersizdi.

Bu arada İngiltere'de devreye girerek taraflar arasındaki görüşmelerin başlamasına vesile oldu. Bu görüşmeler sırasında Türkiye'nin adaya müdahalede bulunabileceği tehlikesinden endişe duyan İngiltere'nin Türkiye'ye vermeye çalıştığı güvenceye dikkat etmek gerekir. İngiltere, Türkiye'nin adaya müdahalede bulunmasına gerek olmadığını 2500 İngiliz askerinin adada düzeni sağlamakla görevlendirildiğini açıklamaktaydı. Kıbrıs'ın Rum egemenliğindeki hükümeti de aynı güvenceyi verince Türkiye, İngiltere ve Yunanistan temsilcileri 30 Aralık 1963'te Lefkoşa'da karşılıklı ateşkesin uygulanacağı "Yeşil Hat"ı belirlemişlerdi¹⁸¹. Bunun üzerine daha birkaç ay öncesine kadar iç içe yaşayan iki tarafın halkları barikatlarla ayrılır¹⁸². Lefkoşa'yı iki bölgeye ayıran "Yeşil Hat" üzerinde topluluklar arası bir anlaşmaya varılmıştı. Soruna acil çözüm için bu, önemli bir adımdı. Uygulamada bu durum fiilen Kıbrıs'ta iki ayrı yönetimin kurulması anlamına geliyordu. Çünkü bu durumda yöneticiler ve memurlar ancak kendi bölgelerinde görevlerini sürdürebilmek durumunda kaldılar¹⁸³.

¹⁷⁹ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁸⁰ Dr. Ulvi Keser, bu konuyla ilgili yapmış olduğu bir düzeltme ve değerlendirmede, BM askerlerinin Kıbrıslı Türklerin deyimiyle UN'cu olduğunu ve olaylara fiili olarak bir müdahalelerinin de söz konusu olmadığını ifade etmektedir. (20 Temmuz 2007, Sayın Dr. Ulvi Keser'le yapılan telefon görüşmesinden)

¹⁸¹ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁸² Michael Wall, *a.g.m.*, *New York Times*, 8 Mart 1964.

¹⁸³ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 133.

Birleşmiş Milletlerin duruma müdahalesinin ardından 4 Mart 1964 yılında Güvenlik Konseyinden geçirilen bir yasayla adaya taraflar arasındaki anlaşmazlığa yerinde müdahale edebilmesi ve arabuluculuk amacıyla Barış Gücü askerlerinin gönderilmesine karar verildi¹⁸⁴. 21 Aralık 1963 yılından bu yana fiili olarak Cumhuriyeti yıkma girişimlerinde bulunan Makarios idaresi, Güvenlik Kuvvetlerinin adaya gelmesiyle yasal hükümet olmalarının avantajını sonuna kadar kullanmak istedi¹⁸⁵. Bilindiği üzere Türkler kendilerine yönelik saldırılar sonrasında Cumhuriyet idaresinden çekildiklerini açıklamışlardı. Dolayısıyla burada Rumlar adaya gelen Birleşmiş Milletler güçleriyle birlikte hareket ederek Türk isyancılar diye tabir ettikleri direnişçileri basturmayı planlamaktaydı¹⁸⁶. Birleşmiş Milletlerin adaya gelmesine rağmen taraflar arasındaki sorunun bir netliğe kavuşmaması üzerine ABD duruma müdahale etti ve soruna bir çözüm bulmak için 1964 yazında genel sekreter Dean Acheson arabuluculuğunda Türkiye ve Yunanistan'ı Cenova'da bir araya getirdi. ABD, bu görüşmelerde taraflara "Acheson Planı" adı altında bir uzlaşma yolu çizdi. Amerika bu planda iki tarafın da hassasiyetlerin iyi analiz etmişe benziyordu.

3- Acheson Planı:

Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik üstünlüğü ve NATO içerisindeki jeostratejik önemi, ada üzerinde Enosis'in tam olarak gerçekleştirilmesindeki en önemli etkenlerdi¹⁸⁷. Dolayısıyla Türkiye'nin ada üzerindeki çıkarlı da göz önünde bulunduruluyor ve Kıbrıs sorununu çözmek için formüller geliştiriliyordu. Acheson Planı bu çözüm önerilerinden birisiydi¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20. Ayrıca Birleşmiş Milletler kararnamesiyle adaya gönderilecek olan bu askerlere hiçbir müdahalede bulunulmayacağına dair taraflardan güvence alınmıştır. Bunun yanında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adaya hiçbir şekilde müdahalede bulunamayacaktı. 5 Mart 1964 yılındaki kararnameyle 7000 Birleşmiş Milletler askerinin adaya gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İbrahim Salih, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸⁵ Ümit Haluk Bayülken, *a.g.e.*, s.47.

¹⁸⁶ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20.

¹⁸⁷ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.17.

¹⁸⁸ Kıbrıs sorununun tırmandığı 1963–1964 döneminde A.B.D.'nin özel temsilcisi Dean Acheson tarafından önerilen çözüm yolu. Plan adanın iki ülke arasında nasıl bölüştürüleceğini açıklığa

1964 yılı ortalarında Washington'da Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs ihtilafına son vermek üzere İngiltere'nin katıldığı bir toplantı yapılır. Kıbrıs'ın kuzeydoğusunda Karpaz yarımadasında küçük bir bölgenin Türk egemenliğine verilmesini ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde üç muhtar Türk yönetiminin kurulmasını bu toplantıda Türkiye'ye teklif edilir¹⁸⁹. Türkiye'nin bu plana yaklaşımı olumlu yöndeydi¹⁹⁰. Yunanistan Enosis'i gerçekleştirecek ancak Türkiye'ye de bunun karşılığında bazı ödünler verecekti¹⁹¹. Daha sonrasında Dean Acheson bu planda bazı değişiklikler yapılarak 50 km. bir bölgenin 50 yıllığına Türkiye'ye kiralanması önerildi. Ancak Türkiye bu değişikliği kabul etmedi. Türkiye, Türklere ayrılan bölgelerde egemenlik ileri sürerken Yunanistan buraların kiralık olarak verilmesini istiyordu¹⁹². Planının ana hatlarına bakıldığında çifte Enosis'in Amerika tarafından Türkiye ve Yunanistan'a önerildiğini görebiliriz.

9 Haziran 1964 yılında gizlice Limasol'dan girdiği adada 6-7 Ağustos'ta EOKA'yı yeniden düzenleyen Grivas komutasında, Erenköy, Yeşilirmak ve Mansura'ya saldırılar düzenlendi. EOKA ve TMT arasında yaşanan çatışmaların ardından da Türk uçakları Erenköy'deki Rum mevzilerini bombaladılar¹⁹³. Erenköy savaşı olarak bilinen bu olaylardan sonra 53 Rum ölmüş ve 125 Rum yaralanmıştır. Türklerden ise 12 kişi ölmüş, 32 kişi yaralanmış ve 4 kişi kaybolmuştur. Erenköy olaylarından sonra Kıbrıs Türk toplumuna karşı girişilen terör kampanyası biraz daha azaldı¹⁹⁴. Türklere yönelik saldırıların azalmasıyla beraber 1964 yılı sonuna gelindiğinde Makarios ilk amacını gerçekleştirmiş görünüyordu. Kıbrıs Cumhuriyetinin yıkılması¹⁹⁵. Ancak Enosis mevcut şartlar itibarıyla henüz uzak görünüyordu. Resmi kayıtlara göre 1963-64 katliamında 364 Kıbrıs Türkü öldürülmüştü. Bu sayıdan fazla da kayıp vardı. Bunun yanında 103 köyde 25.000 kadar

kavuşturuyordu. Buna göre Kıbrıs adası her ikisi de NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında ikiye bölünerek paylaşılacak, böylece iki müttefik ülkeyi savaşın eşiğine getiren gerginlik ortadan kaldırılacaktı. Hem Türkiye hem de Yunanistan'dan destek görmeyen plan bir sonuç getirmede. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek:4, ayrıca bkz., http://www.cyprus-conflict.net/acheson_plan.htm.

¹⁸⁹ *Tercüman*, 31 Temmuz. 1964. Ayrıca bkz. Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.50.

¹⁹⁰ Sabahattin İsmail, *150 soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1998, s. 105.

¹⁹¹ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20.

¹⁹² Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.50.

¹⁹³ *Tercüman*, 9 Ağustos 1964.

¹⁹⁴ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁹⁵ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s. 9.

Kıbrıs Türkü öldürülmüş, evlerinden kovulmuş ve Kıbrıs Türklerinin birbiri üstüne yığılmış bulunduğu mahallelere göçe zorlanmış, zor şartlar altında yaşam mücadelesine itilmişti.

Makarios'a göre ise Acheson Planı saf Enosis içermiyordu. Bu sebep kabul edilemezdi. Yunanistan ise konuya biraz daha farklı bakıyordu. Yorgo Papandreo'nun "size bırakılan bir bina karşılığında bir daire verebilirsiniz" yollu Yunanistan'ın bu konudaki yaklaşımını sergileyen rasyonel düşüncesi "kutsal Enosis" duvarına çarparak çözümsüz kalıyordu¹⁹⁶. Esasına bakıldığında Yunanistan ve Kıbrıs Rum lideri Makarios Türkiye'ye ödün vermeden Enosis'in gerçekleştirilmesini ümit etmekteydiler¹⁹⁷. BM'nin çatışmaları önlemek amacıyla adaya gelmesi, güvenlik açısından taraflar arasındaki ayrılığı belirginleştiren Yeşil Hattın çizilmesi, taraflar arasındaki müzakereler, Türkiye'nin uyarı uçuşları ve saldırıları Kıbrıs'ta sert esen rüzgârları dindirmeye yetmemişti. Makarios'u ağır aksak istediği politikaları adada uygulamaya devam ederken, Türkiye, adaya müdahale sinyalleri veriyordu.

Türkiye Kıbrıs'ta çıkan olayları askeri komutanlarla¹⁹⁸ değerlendirdikten sonra yapmış olduğu açıklamalarda, ada üzerindeki garanti haklarının kendisine 'adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin haklarını koruma yetkisi' verdiğini vurguluyor ve bunun için ada üzerindeki Türklere karşı şiddet eylemlerinin devam etmesi halinde Rumlara karşı askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtiyordu¹⁹⁹. Ayrıca Türkiye'de dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından yapılan bir açıklamada şu ifadeler yer almaktaydı: "Fena halde iki cemaat birbiri aleyhine tahrik edilmiş görünüyor. Herkes birbirini yatıştırmaya çalışıyor. Bütün tedbirler alınacaktır. Vuku bulan hadiselerin mahiyetinin ciddi olduğu anlaşılıyor"²⁰⁰. Bu arada Kıbrıs'taki çatışmalarla ilgili son gelişmelerin yer aldığı bir raporu İsmet İnönü'ye sunan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, konuyla ilgili garantör ülkelerin Büyükelçileriyle görüştüğünü, taraflar arasındaki vuku bulan çatışmaların çok önemli ve endişe verici boyutlarda olduğunu

¹⁹⁶ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.17.

¹⁹⁷ Bunun yanında Yunanistan 1967 yılında iktidara gelen Cunta idaresiyle birlikte Türkiye'yle yaptığı gizli görüşmelerde Makarios'u devre dışı bırakarak Enosis için pazarlıklar yapacaktı. *New York Times*, 20 Mayıs 1967.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1964.

¹⁹⁹ Ecvet Güresin, "Soğukkanlı fakat Enerjik", *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1964.

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1964.

onlara bu toplantıda açıklamaya çalıştığını belirtiyordu²⁰¹. 1963–64 çatışmalarının²⁰² getirdiği en önemli sonuç Türklerin Cumhuriyet idaresinden çekildiklerini açıklamaları üzerine artık Kıbrıs Devleti'nin Rumların tekeline geçmesi Kıbrıslı Rumların egemenliği altında uluslararası kimliğini devam ettirmekteydi²⁰³. Bu da Akritas Planı'nın bir parçasıydı.

C- TÜRKİYE'NİN KIBRIS'A MÜDAHALEYİ PLANLAMASI

1- Türklere Yönelik Baskı Politikasının Uygulanması:

Makarios'un Kıbrıs Türklerini terör eylemleriyle yıldırma politikası, başarısızlığa uğramıştı. Türkiye hemen devreye girmiş ve adaya gerekirse müdahalede bulunabileceğini hissettirmişti. Ancak Makarios Enosis'ten vazgeçmiyordu. Yeni politika, bu kez Türkleri baskı ve ambargolarla ekonomik olarak zayıflatmak ve göçe zorlamaktı. Zaten Rum saldırılarıyla küçük kantonlarda yaşamak durumunda kalan Kıbrıslı Türklerin ada içindeki hareket alanları ve özgürlükleri gittikçe kısıtlanıyordu²⁰⁴. Güvenlik gerekçesiyle Türklerin karışık ve EOKA'nın kolayca vurabilecekleri köylerden çıkmaya başlaması, taraflar arasındaki fiziki ayrılıkların daha

²⁰¹ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1964.

²⁰² *Cumhuriyet* köşe yazarlarından İlhan Selçuk 'Pencere' isimli köşesinde Kıbrıs'taki çatışmaları şu şekilde değerlendirmişti: "Kıbrıs kaynayan bir kazan... Bu kazanın alevlerini üfleyen körük, aynı zamanda bir kilise organın ilahisine nefes veriyor". Yazısının devamında dini kimliğiyle ön plana çıkan Makarios'un dini siyasete alet etmesiyle ilgili eleştiriler ortaya konuluyor ve şunlar ifade ediliyor: "Yirminci Yüzyılda Haçlılar felsefesi... Papazdan Cumhurbaşkanı... Kiliseden siyaset... Duadan politika... Fraklı, smokinli, silindir şapkalı siyasiler arasında kara cübbesinin eteklerini savura savura dolaşan bir adam. Ve sonra kan, ateş, ölüm.. Hani İsa 'Bir yanağınza tokat yediğiniz mi ötekini çeviriniz' demişti? Utanmaz suratların kızarmaz yanakları için değil bu öğüt... Onlar masum insanları öldürüyorlar. Din nerede dünya işine karışırsa karışsın orada bir hay-ü huy başlıyor. 1963 yılında papazdan Cumhurbaşkanı olur mu?. Eğer oluyorsa durum da böyle memleketin günah hücresi haline gelmesi vuku bulur". Daha fazla bilgi için bkz. İlhan Selçuk, "Cinayetler Bir şey Kazandırmaz", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1964

²⁰³ Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s.213.

²⁰⁴ *A.g.e.*, s.47.

da derinleşmesine neden oluyor²⁰⁵ EOKA'nın silahlı tehdidi ve baskısıyla birçok Türk memur ve bürokrat işlerine gidemiyordu²⁰⁶.

Kıbrıslı Türklere yönelik ve EOKA'nın silahlı tehdidi ve baskısı ardından taraflar arasındaki toplumsal çözülme de hızlanmıştı. Sanayi ve tarımda maruz kalınan kötü koşulların yanında Türkler, gelir kaynaklarını da kaybetmeye başlamışlardı²⁰⁷. Ayrıca Kıbrıs Devleti adına çalışan 4000 kişi işlerini kaybetmişlerdi. Buna ek olarak Kıbrıslı Türklerin ticari faaliyetleri de yavaşlamış, 25000'e yakın Kıbrıslı Türk mülteci durumuna düşmüştü²⁰⁸. Tüm bunların yanında çeşitli şekillerde özellikle Lefkoşa, Magusa, Limasol, Larnaka ve Lefke gibi Türklerin bir araya toplanmış olduğu yerlerde Türklere yönelik ambargolar uygulanmaktaydı. Birçok Türk köyü kasıtlı olarak susuz bırakılmaktaydı. Kamu hizmetinde çalışan Türklere ödemelerinde ertelemeler yapılmaktaydı. Yollara kurulan barikatlarda sivil Türkler saatlerce sorgulamalara, maruz bırakılıyor, Türk bölgelerine stratejik madde gerekçesiyle çivi, kereste, demir, çimento ve her türlü yiyecek maddelerinin girmesi engelleniyor, yiyecek getiren Kızılay gemilerinden bile gümrük isteniyordu. Katliam girişimleri, toplumlararası uzlaşmazlık inadı, uygulanan ekonomik ambargolarda, Makarios'un hedefi Kıbrıslı Türklere Rum toplumundan tam olarak kopmasını sağlamak ve Türkleri adadan göçe zorlamaktı. Tüm bu uygulamalarla Kıbrıs'ta yaşayan Türk nüfusun yarısından fazlası perişan hale getirildi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant'ın Makarios'a ısrarlı uyarıları üzerine Makarios Kıbrıs Türklerini açlığa ve sefaletle mahkûm etme politikasından kısmen vazgeçti. Kıbrıs Türklerine askeri imkânlarda gıda maddelerinin gönderilmesine izin verildi. Ancak diğer birçok alanda ambargolar devam etti²⁰⁹.

Türkiye'nin genelde o dönemki politikası Kıbrıs Türk'ünü kalkındırarak Türk nüfusunu adaya bağlamaktı. Kıbrıs ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse Türkiye'ye bağımlılığı ortadan kalkacaktı²¹⁰. Ada üzerindeki Rumların ayrılıkçı politikaları sebebiyle büyük bir yokluk ve sıkıntı içine düşen Türklerin o

²⁰⁵ Farid Mirbagheri, *Cyprus and International Peacemaking*, Hurst yay., İngiltere, 1998, s.44.

²⁰⁶ 5 Temmuz 2007, Sayın Rauf Denktaş'la yapılan telefon görüşmesinden.

²⁰⁷ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.32.

²⁰⁸ *A.g.e.*, s.32.

²⁰⁹ Örneğin inşaat malzemeleri, radyo, telefon, kamyon, traktör ve lastikleri, otomobil parçaları gibi birçok maddenin yasağı devam etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pierce Oberling, *a.g.e.*, s. 11.

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 8-9 Ocak 1968.

dönemin ortalamaları göz önüne alındığında yaklaşık olarak %70'inden fazlası Türkiye'den gelen yardımlarda ayakta durabilmekteydi²¹¹.

2- Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nden Çekilmek Zorunda Kalması:

Bu şartlar altında güvenlikleri açısından kendi kanton bölgelerinde iyice sıkışık durumda kalan, idari anlamda da hesaba katılmayan ve Cumhuriyet idaresinden dışlanan Kıbrıslı Türkler, çok yıpranmıştı²¹². Tüm bu gelişmeler üzerine “de facto” hükümetlerini kurarak kendi idarelerini üstlendiler ve Cumhuriyetten çekildiler.²¹³ Kıbrıs Türk halkı, kendisini ayrı yasama, yürütme ve yargı organlarıyla yönetmeye başladı; böylece adada iki ayrı yönetim oluştu. Bu gelişmeler üzerine 1960 yılında kurulmuş olan devlet Türklerin idareden çekilmesine yol açacak Makarios politikaları nedeniyle fiili olarak yıkılmıştı. Birleşmiş Milletler raporuna göre bu tarihte uygulanan etnik temizlik politikasıyla Kıbrıslı Rumlar adanın %98'ini hâkimiyetleri altında tutmaktaydı²¹⁴. Kıbrıslı Türklerin ada idaresinden çekilmesinden sonra Kıbrıslı Rumlar, Cumhuriyete daha çok sahip çıkmaya başladılar. Devletin çözülmesi Türkleri gettolarda sıkışık bir şekilde ve ambargolar altında yaşamaya mecbur bırakırken diğer taraftan Rumları ‘devlet olmanın verdiği güvenle’ ada idaresinde tek etkin güç haline getiriyordu²¹⁵.

²¹¹ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1968.

²¹² Rauf Denktaş kurulan ortak Cumhuriyet sonrası oluşturulan Bakanlar Kurulu toplantılarında kendilerine söz hakkı verilmediğinden şikâyet ediyordu: “Rumlar bakanlar kuruluna her şeyi kararlaştırarak gelirler ve orada yediye üç kaybettiniz diyerek, gülerek uzaklaşırlardı.” Bu duruma tepki veren Dr. Küçük’ün şikâyetlerine karşın Makarios “artık bu işleri amme hizmeti komisyonu yapar, bizim anlaşmamız geçmez” ifadelerini kullanıyordu. Mehmet Ali Birand, a.g.b., Cd:2.

²¹³ Malvern lumsden, “The Cyprus Conflict As a Prisoner's Dilemma Game”, *The Journal of Conflict resolution*, Cilt: 17, no:1, Mart 1973, s. 9.

²¹⁴ Angelos Kalodukas, “Kıbrıs Sorunu: İkinci Dünya Savaşından Annan Planına”, çev., Stefo Benlisoy, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s.76.

²¹⁵ Mehmet Uğur, a.g.m., s.146.

3- Türkiye'nin Adaya Müdahaleye Hazırlanması:

1963–64 olayları üç önemli değişikliği beraberinde getirmişti. Birincisi Kıbrıslı Türkler ve Rumlar ilk kez fiili ve fiziki olarak birbirlerinden ayrılmaya başlamışlar hatta 1964 Eylül ayına gelindiğinde Akritas Planı çerçevesinde Türklerin ve Rumların birbirinden kopması neredeyse tamamlanmıştı²¹⁶. İkincisi Türkiye adaya bir gün müdahale etmek mecburiyetinde kalabileceğini anlamıştı. Ve son olarak da ABD Kıbrıs sorununda taraf olduğunu ve sorunla yakından ilgilendiğini Johnson Mektubuyla açıkça ortaya koymuştu²¹⁷. 1963 yılının sonunda başlayıp 1964 yılında artarak devam eden çatışmalarda EOKA militanlarının hedefi açıkça Yunanistan'la birleşmekti²¹⁸. 1963 Aralığında, Kıbrıs Türk toplumuna yöneltilen saldırıların bir katliama dönüşmesi üzerine, Türkiye, caydırıcı askeri önlemler almak gereğini duymuştu²¹⁹. Ayrıca, Kıbrıs Türk toplumu üzerinde yoğunlaşan baskılar, BM'nin araya girmesine rağmen taraflar arası uzlaşmanın sağlanamamış olması, Türkiye'yi garantörlük sıfatını kullanarak Kıbrıs Türklerine yapılan haksızlıkların önünde durmak ve kendi çıkarlarını korumak için girişimlerde bulunmaya zorlamıştı. Yapılan değerlendirmeler üzerine Başbakan İnönü, Kıbrıs'a bir müdahale niyetinde olduklarını ilk kez TBMM'de dile getirmişti²²⁰. Bunun öncesinde uyarı mahiyetinde Türk uçakları Kıbrıs semalarında uyarı uçuşları yapmıştı. Ayrıca Türkiye, Güney'deki birliklerini Kıbrıs'a en yakın noktada toplamış ve donanma da Kıbrıs karasularına girmişti²²¹ 1964 yılında, toplumlararası çatışmalarda aktif olarak yer alan Tassos Papadopoulos,

²¹⁶ Kıbrıslı bir Rum gazeteci 14 Aralık 1965'te Alitha gazetesinde bu durumu "Akritas Planı sadece başarısızlığa uğramakla kalmamış, aynı zamanda adanın taksimine de müncer olmuştur" şeklinde yorumlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Oberling, *a.g.e.*, s.10.

²¹⁷ Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

²¹⁸ T. W. Adams, *a.g.e.*, s.96.

²¹⁹ Cüneyt Arcayürek, 1963–64 olaylarında izlenen yöntem konusunda görüş ayrılıkları olduğunu ortaya koymaya çalışıyor ve şunları yazıyordu. "İsmet Paşa, o tarihlerde Kıbrıs'a Türk jetlerini gönderdi. Bunların görevi ona göre "Polis Harekâtı" idi. Oysa o dönemde Hava Kuvvetleri Komutanı olan İrfan Tansel, Hürriyet'e yapmış olduğu açıklamada, "Hava Kuvvetleri, yalnızca çok sınırlandırılmış bir hedefi değil, Kıbrıslı Rumların askeri sığınak yaptıkları her noktayı bombalamak konusunda hükümete direnmişti" ifadelerini kullanıyor ve taraflar arasındaki görüş farklılığına dikkat çekiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 155.

²²⁰ *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1964.

²²¹ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1964.

Türkiye'nin adaya çıkarma yapması halinde, bütün Kıbrıslı Türklerin yok edileceği tehdidinde bulunmuştu²²².

1964 yılı içerisinde, Garanti Antlaşmasını imzalayan devletler bir araya gelerek durumu görüşmüş ancak, Londra'da yapılan görüşmelerden somut bir sonuç elde etmek mümkün olmamıştır. Tüm bu gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte Türkiye, 1964 yılı ortalarında adaya askeri müdahalede bulunma kararı almak zorunluluğunu duymuştur. Bu kararını 13 Mart'ta Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine de resmen duyurmuştur²²³. Ancak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin Kıbrıs nedeniyle çıkabilecek bir savaş sonucunda bozulabileceği ve bunun genelde Batı-NATO, özelde ABD çıkarları üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden çekinen ABD, Türkiye'nin bu kararını oldukça sert bir tepki göstererek engellemek istemiştir. Bu görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması ve 1964 Mart ayından itibaren BM'in Kıbrıs'ın tek resmi temsilcisi olarak Rum kesiminin oluşturduğu hükümeti tanınması en çok Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin aleyhine olmuştur.

4- ABD'nin Türkiye'yi Engellemesi:

a- Kıbrıs'ta ABD Çıkarları:

Yirminci yüzyılda iki büyük dünya savaşı sonrasında dünya gücünü ele geçiren ABD, Soğuk savaş koşullarında batı ittifakının en güçlüsü olarak Sovyetler Birliğinin önünü kesmek ve daha sonraki planlarına ön hazırlık yapmak için yeryüzünün jeopolitik merkezi olan Ortadoğu bölgesine girmiş ve bu nedenle de

²²² Lefkoşa'da Amerikan Büyükelçiliğiyle temasa geçen Papadopoulos şunları söylemişti: "Eğer Türk gemileri 12 millik karasularımıza (Kıbrıs Rum tarafı o günlerde Kıbrıs'ın karasularını 12 mile çıkarmıştı) girerse, bunu işgal sayacağız ve iç düzenimize çeki düzen vereceğiz. Böyle bir durumda, bize 1 saat 45 dakikalık bir süre kalır. Bu süre zarfında Kıbrıslı Türkleri temizleyeceğiz. Bunu yapacak plan ve olanaklarımız hazır" ²²². NATO'nun güvenliğinden endişe eden A.B.D. Kıbrıslıların böyle bir planı olup olmadığından emin değillerdi ancak Türkleri öldürme hevesinin yüksek olduğundan emindiler²²². Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim yay., İstanbul, 2005, s.213.

²²³ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 137.

dünyanın merkezi bölgesindeki en büyük ada olan Kıbrıs'la ilgilenmek durumunda kalmıştı²²⁴. Dolayısıyla ABD'nin Kıbrıs'a ilgisi, soğuk savaş koşulları içinde Adanın Ortadoğu ve Akdeniz'deki özel statüsünden kaynaklanmaktadır²²⁵. 1964 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin savaş noktasında geldiği adada toplumlararası çatışmaların yaşandığı bir zamanda NATO'nun güvenliği gerekçesiyle Amerika Kıbrıs'taki durumla ilgilenme ihtiyacı hissetti²²⁶. Kıbrıs'ta taraflar arası çatışmaların başlamasından sonra ABD, tehlikenin farkına varmış bu durumu daha da yakından incelemeye başlamıştı²²⁷. İlk girişim anayasayı koruyarak tarafların meseleyi diplomatik yollardan çözüme kavuşturmalarına olanak tanımaktı. Amerika için Kıbrıs'ta barış durumunun devamı kadar adada komünist tehlikenin kök salmaması da önemliydi²²⁸.

b- Jonhson Mektubu:

Türkiye'nin, 1964 Haziran'ında Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik saldırıları önlemek amacı ve garantör devlet sıfatıyla adaya müdahale kararı alması üzerine, ABD başkanı Johnson'un, dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye yolladığı 5 Haziran 1964 tarihli mesaj "Johnson mektubu" olarak bilinir²²⁹. Bir kesin uyarı niteliğindeki Johnson

²²⁴ Özellikle Dünya savaşları sonrasında Orta Doğu'da bir Yahudi devleti olarak İsrail'in kurulması da ABD'nin bu bölge ile daha yakından ilgilenmesine neden olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka yay., İstanbul, 2003, s.101.

²²⁵ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.12.

²²⁶ T. W. Adams, *a.g.e.*, s. 96. Türkiye Kıbrıs'a bir çıkarma operasyonu hazırlığı içinde olduğu 6 Haziran'da Amerika'ya duyurmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s. 139.

²²⁷ Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.98.

²²⁸ Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra ABD'nin Kıbrıs üzerindeki politikaları maddelerle şu şekilde özetlenebilir: Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti politik bir istikrara kavuşmalı ve Türkiye ve Yunanistan'la birlikte Komünizm tehdidi karşısında yer almalıdır. Kıbrıs'ın ekonomisi ve tüm demokratik kurumları Batı'ya uyumlu bir şekilde gelişmeli, Ada üzerindeki haberleşme araçların istediği gibi kullanabilmeli. (T. W. Adams, *a.g.e.*, s.98.) Ayrıca, Amerika'nın ada üzerinde sahip olduğu telekomünikasyon tesisleri stratejik açıdan çok önemliydi. Çünkü bu tesisleri yabancı yayınların dinlenmesi ve istihbarat bilgilerinin dinlenmesine yaramaktadır. Bu tesislerin başka bir yere nakli, paraya ve zamana mal olacağı gibi, bölgede bu tesisler için adadan daha uygun bir yer de yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 780. Ayrıca bkz. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka yay., İstanbul, 2003, s.14.

²²⁹ Amerika Birleşik Devletleri başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla ve kaba bir üslupla yazılmış mektup. Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların artması ve Rum tarafının silahlanma kararı alması üzerine 2 Haziran 1964 tarihinde Türkiye hükümeti Kıbrıs'a çıkarma yapma kararını açıkladı ve

mektubunda, Türkiye'nin böyle bir karardan önce ABD'ye danışması gerektiği, meşru kabul edilmeyen bu müdahaleden sonra Sovyetler birliği saldıracak olursa NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceği ve ABD'nin Türkiye'ye verdiği silahların böyle bir müdahalede kullanılmasına izin vermeyeceği bildiriliyordu²³⁰.

Dönemin Başbakanı İnönü, Türkiye'nin bu mevcut durum karşısındaki yeni tutumunu “Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye’de bu düzende yerini alır” şeklinde tüm kamuoyu ve dünyaya duyurmuştu. Mektuba yanıtında ayrıca İsmet İnönü Johnson’a üslubunun yanlış; müttefik Amerika’dan beklenmeyecek mahiyette olduğunu belirtmişti²³¹. Peki, ABD soğuk savaş koşullarında komünist ideolojiye aynı uzaklıkta

gerekli hazırlıklara başladı. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi’nde de askeri hareketlilik artmaya başlamıştı. Yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD, bölgede çıkacak bir savaşı kendi stratejik çıkarlarına aykırı bulmaktaydı. Bu nedenle ABD tarafı devreye girme ihtiyacı duydu. Başkan Johnson tarafından imzalanan ve daha sonraları “Johnson mektubu” olarak tarihe geçen ünlü mektup 5 Haziran 1964’te Türkiye başbakanı İnönü’ye iletildi. Ayrıntılı bilgi için bkz Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1–2: 1914–1995. Alkım Yayınevi, Ankara, 1996, s.788–791 ve Haluk Şahin, *Johnson Mektubu*. Gendaş Predikat yay., İstanbul, 2002.

²³⁰ “President Johnson’s Letter to Prime Minister İnönü”, *The Middle East Journal*, Cilt: 20, No: 3, 1964, s. 368., Ayrıca İnönü’nün Johnson Mektubu’na 13 Haziran 1964 tarihli cevabı için bkz. *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1966.

²³¹ Sayın Başkan,

Türkiye hükümetinin Kıbrıs’ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi şekilde endişeye sekte etmektedir. En dostane açık bir şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler doğurabilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından izlenmesini, hükümetimizin bizimle evvelden tam istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile uyuşur saymıyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek kararımızı birkaç saat gecikmiş olduğunu bana bildirdi. Yıllar boyunca Türkiye’yi en sağlam bir şekilde desteklediğini ispat etmiş olan ABD gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılması hükümetimiz tarafından doğru olduğuna gerçekten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Bundan ötürü böyle bir harekete girişmeden önce, Birleşik Amerika Devletleriyle tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim. 1960 tarihli Garanti Anlaşması hükümlerince, böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz itibarımdayım. Bununla beraber, Türkiye’nin düşündüğü müdahalesinin, Garanti anlaşması tarafından açıkça yasaklanan bir çözüm olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek durumundayım. Ayrıca söz konusu anlaşma teminatçı devletlerarasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika bu durumda bilcümle istişare olanaklarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kullanılamayacağı inancındadır. Diğer taraftan Bay Başkan, NATO vecibelerine de dikkatinizi çekmek durumundayım. Kıbrıs’a vaki olacak Türk müdahalesinin Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya götüreceği konusunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, Lahey’de yapılan son NATO Bakanlar Kurulu toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşın kelimenin tam anlamıyla düşünülemez olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişti. NATO’ya ilhak esaslı icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle savaşamayacaklarını benimsemek demektir. Almanya ve Fransa, NATO’da müttefik olmakla beraber 100 yıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir. Aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye’den de beklenmesi gerekir. Ayrıca Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği’nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerimizin, tam rıza ve muvafakati olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde, ortaya çıkacak bir Sovyet

durduğu, NATO'nun doğu kanadının en önemli askeri gücünü elinde bulunduran ve ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden olan Türkiye'ye neden böyle sert üslupla yazılmış bir mektup gönderme ihtiyacı hissetmişti? Yanıt çok açıktı.

Türkiye'nin adaya müdahalede bulunması olası bir Türkiye-Yunanistan krizi yaratabilirdi²³². NATO'nun doğu kanadının iki önemli gücü arasındaki olası bir savaş Sovyetlerin işine yarayacak ve bu da komünist tehlikenin Ortadoğu'da etkin olmasına olanak tanıyacaktı²³³. Bu yüzden Kıbrıs'ta ortaya çıkan sorun diplomatik yollardan çözümlenmeliydi ve Türkiye'nin müdahalesi o dönem için ABD çıkarlarına uygun değildi. Ayrıca Amerikan diplomatlarına göre Johnson Mektubu Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçirmek amacıyla Türkiye'ye iletilen bir mektup değil, fakat Türkiye'yi olası bir savaşın sonuçları konusunda sadece uyarı niteliğinde bir mektuptu. Bu açıklamalara rağmen sonuçta mektubun amacı Türkiye'yi müdahalede bulunmaması yönünde uarmaktı. Ancak Türkiye'nin mektuba vermiş olduğu yanıtın Amerikan diplomatlarınca beklenmeyecek mahiyette ve kararlılıkta olduğunu da görmek gerekir²³⁴. Türkiye Kıbrıs'a yapmak istediği bir çıkarma operasyonu için mevcut askeri ve donanma gücünü değerlendirirken ABD ile yaşanan diplomatik kriz nedeniyle bu karardan vazgeçmek durumunda kalmıştı. Bunun yanında Türkiye bu

müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatı bulmamış olduklarını takdir buyuracağımız kanaatindeyim.....

Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgisine karşı, ilgisiz olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerek açıkça gerekse özel olarak, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin kesin çözümünün konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarf etmediği hissini taşımanız mümkündür.....

Ayrıntılı görüşmeler için siz buraya gelerseniz bunu memnuniyetle karşılarım.. Genek barış ve Kıbrıs meselesinin sağduyu ve barış yoluyla çözümü hususlarında, sizinle benim çok ağır bir sorumluluk taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu nedenle aramızda en geniş ve en içten danışmalar da bulununcaya kadar, sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim Mektubun tam metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1–2: 1914–1995. Alkım Yayınevi, Ankara, 1996, s.788–791.

²³² *New York Times*, 16 Ocak 1966. Gazetede çıkan haberde İnönü'nün Amerika'nın isteği üzerine çıkarmayı ertelediği üzerinde durulmaktadır.

²³³ Amerika'nın Kıbrıs'taki en büyük endişesi komünizmi varlığıydı. Özellikle komünist parti politikaları Amerika ve Batı için çok tehlikeliydi. Bu sebeple Amerika özellikle 1960'lı yıllardan sonra adayı yakın takibe almış ve ada üzerindeki uluslararası sorunlarda ve politikalarda devam eden yıllarda etkin bir rol üstlenmiştir...

²³⁴ Nasuh Uslu, "The Cyprus Question as a Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish Amerikan Relations, 1950-2003", Nova Science yay., New York, s. 74.

çıkarma operasyonu için hem hazır değildi²³⁵, hem de ABD'yi karşısına almak istemiyordu²³⁶.

²³⁵ Türkiye'nin Yunanistan'la 1955'ten itibaren yaşadığı diplomatik gerginliklere rağmen bir gün Kıbrıs'a çıkarma operasyonu gerçekleştirmek durumunda kalacağı hesaplanmamış olacak ki hiçbir askeri hazırlık yapılmamıştı.

²³⁶ Türk Kamuoyu'nun her an bir müdahale haberi ve her an Adaya çıkma emrini beklediği bu günlerde Türkiye, ABD Başkanı'nın Başbakan'a bir mektup yazdığını ve O'nu ABD'ye davet ettiğini 6 Haziran 1964'de Beyaz Saray'dan yapılan bir açıklamayla öğrenmiştir. Hem Johnson'ın hem de İnönü'nün mektupları TBMM'nin gizli oturumunda okunmuş ancak basına her hangi bir bilgi verilmemiştir. Johnson'ın mektubunu 13 Ocak 1966'da basına sızmış, bunun üzerine her iki ülkenin dışişleri bakanlıkları 15 Ocak 1966'da her iki mektubun metnini basına açıklamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Serdar Çelebi "Jonhson'un İnönü'ye Mektubu ve İnönü'nün Buna Cevabı",

Sayın Başkan,

Kıbrıs'ta Garanti Antlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını arzunuz veçhile talik ettik (erteledik). Mesajımıza hâkim olduğunuzu buyurduğunuz açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimizi tam bir samimiyetle açıklayacağım.

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek içindekiler bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirtilmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın genel havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış mut'alara dayanarak yapılmış iyi niyetli bir teşebbüsün telaşından doğmuş hususlardan ibaret olmasını yürekten dilerim.

İlk önce Garanti Antlaşması icabı olarak Kıbrıs'a askeri müdahale zarureti görüldüğü, zamanın ABD Hükümeti ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askeri müdahale ihtiyacı, bu sefer ile beraber dördüncü oluyor. Başından beri Amerika ile bu konuda istişare ettik. 25 Aralık 1963'de ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temas ettiğimizde, derhal Amerika'yı haberdar ettik ve Amerika bize bu konuda kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan ile yaptık ve bildiğiniz gibi, 26 Aralık 1963'te İngiliz Komutası altında üçlü bir askeri idare kuruldu. Londra Konferansı'nın ve İngiliz-Amerikan müşterek tekliflerinin Makarios'un tutumu yüzünden akamete uğraması ve Ada'da Türklere tecavüzlerin devamı dolayısıyla Şubat ayında çok buhranlı günler geçirdik ve durumun vahametinden Amerika'yı haberdar ettik. İngiliz-Amerikan tekliflerinin reddi ile hasil olan boşluk dolayısıyla Ada'da nizamı tesis için müdahalenin zaruretinin anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı size bildirdik. Hatta sizden muayyen konular için teminatlar istedik. Bunlara olumlu cevap verdiniz. Buna rağmen bizden müdahale etmememizi istediniz ve Makarios'a BM'de lüzumlu dersin verileceğini ve Türk hak ve menfaatlerinin tamamıyla korunmasını sağlayan bir plan hazırlandığını ifade ettiniz.

Bu isteğinize uyduk, fakat BM'de arzu edilen sonuç alınamadı. Üstelik, Güvenlik Konseyi'nin kurulmasına karar verdiği, BM Kuvveti'nin kurulması bir sorun halini aldı. İşte 3. defa müdahale ihtiyacı, 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra, BM Kuvvetleri'nin teşekkül edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'taki tedhişçilerin cesareti artınca, tecavüzlerine karşı Türk cemaatini korumak için yeniden ortaya çıktı. Fakat BM Kuvveti'nin en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek BM Kuvvetleri'nin görev almasını bekledik.

Son defa Kıbrıs hükümeti açıktan silahlanmaya başladı. BM'i kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farz etti. BM anayasa nizamını iade ve tecavüzleri durdurmak için salâhiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşikâr bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. La Haye'de Dışişleri Bakanımıza böyle bir ihtimal için Amerika'nın bizi destekleyip desteklemeyeceğini sorduk. Bir cevap vermediniz... Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyordum... Görüyorsunuz ki, tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak istidadı bize yoktur. Bizim şikâyetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış

“Jonhson Mektubu” yoluyla ABD’nin Türk müdahalesini engelleme girişimi, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesini önlemekle beraber, Türk-ABD ilişkilerinde oldukça önemli bir güvensizliğin ve hayal kırıklığının yaşanmasına ve Türk dış politikasında yön değişikliğine gidilmesine yol açmıştır²³⁷. ABD’de Türkiye ile Yunanistan arasında kendisine bir arabuluculuk rolü üstlenmesinde, ada içerisindeki komünist faaliyetlerin aşırı milliyetçi tutumlarından doğan bir boşluktan yararlanarak yükselmesini engelleme niyeti, önemli bir yer tutar²³⁸. NATO’nun iki müttefiki arasındaki savaş hali sonrasında Kıbrıs’taki bu durumun Sovyetler tarafından kullanılabilceğinden dolayı da kaygılanmaktaydı²³⁹.

olmamız ve Yunanistan’la iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmamızdandır...

Mesajınızın, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesinin Ada’yı taksim gayesi ile vuku bulacağı kanaatinde olduğunuza dair ifadelerini büyük bir hayret ve derin bir üzüntü ile karşıladım... Sizi en kesin ve açık bir surette temin etmek isterim ki, eğer Türkiye bir gün Kıbrıs’a askeri müdahale zorunluluğunda bırakılırsa bu, tamamıyla milletlerarası anlaşmaların hükümlerine uygun olarak yapılacaktır. ... BM’in Ada’daki faaliyeti zulüm idaresini durduramamıştır. Son birkaç hafta içinde nispi bir sükûn görülmesi ancak Rumların yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Kuşatılmış köyler devam ediyor. BM’in Kuvvetleri, Türkleri teskin ederken, Rumların mahsullerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin mahsüllerini kaldırabilmeleri için Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum tecavüzlerine seyirci kalıyorlar. Hayati ehemmiyeti haiz olan bu teferruat yüksek itilamıza (mevkinize) gelmeyebilir, ama biz, her gün bu faciaların hikâyesi içinde yaşıyoruz...

.. Kıbrıs konusu üzerine sizinle görüşmek üzere Amerika’ya gitmekten bahtiyar olacağım..

²³⁷ Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiuyurt, *a.g.e.*, s.73.

²³⁸ T. W. Adams, “The American Concern in Cyprus”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1972, s.98.

²³⁹ Cihat Göktepe, *a.g.m.*, s.432.

IV- YUNANİSTAN'DA CUNTA İKTİDARI VE 1967 KRİZİ

A- YUNANİSTAN'DA CUNTA İKTİDARI

1- Yunanistan'da Cunta Darbesi:

21 Nisan 1967'de İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 1949'a kadar devam eden iç savaş nedeniyle ağır ekonomik ve toplumsal yaralar almış,²⁴⁰ ekonomik anlamda neredeyse tamamen ABD yardımlarıyla ayakta durabilen, siyasi anlamda da aldığı önemli kararları ABD'ye danışmak durumunda kalan, demokrasisini bir türlü rayına oturtamamış Yunanistan'da, liderliğini aşırı milliyetçi, anti-komünist ve 'Helenizm'in²⁴¹ tekrar dirilmesi gerektiğini savunan Albay George Papadopoulos'un üstlendiği bir darbe gerçekleştirildi ve parlamento kapatıldı²⁴². Ülkedeki siyasi istikrarsızlık ortamında Albay George Papadopoulos'un en büyük endişesi sol partilerin yükselişiydi ki bu durum komünizm tehlikesi demektir²⁴³. Albaylara göre darbenin gerekçesi ülkeyi tehdit eden komünizmdi ve buna karşı mücadelede siyasi partiler yetersiz kalmaktaydı²⁴⁴. Esas amaç diktatör bir rejim oluşturmaktan ziyade,

²⁴⁰ Christos Kassimeris, *a.g.e.*, s. 61.

²⁴¹ Albay Papadopoulos Helenizmin tekrar dirilmesiyle ifade etmek istediği kaybedilmiş topraklar olarak nitelendirdiği Bizans hâkimiyetinden beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan yerlerin alınmasıydı. "Megali İdea" ile belirlenmiş bu toprakların yeniden alınması Helen dünyasının gerçekleşmesi imkânsız ancak hep gündemde tutmaya çalıştığı bir konudur. Megali İdea'nın en önemli bölümlerinden birisini de Kıbrıs'ın hâkimiyet altına alınması oluşturur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadi Somuncuoğlu, *a.g.e.*, s. 35-37, Ayrıca bkz. Mehmet Ali Birand *a.g.b.*, Cd:2.

²⁴² Scobie, Foley Charles, W. I., *The Struggle For Cyprus*, Hoover Institution yay., Stanford Üniversitesi, California, 1975, s.167. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, "Albay Papadopoulos'tan General Gizikis'e Bir Cunta'nın Öyküsü" Cumhuriyet Dış Haberler servisinin hazırladığı makale, 17 Temmuz 1974, Ayrıca daha ayrıntılı ve görsel bilgi için bkz. Mehmet" Birand, "Kıbrıs'ın Elli Yılı", belgesel, Cd.2.

²⁴³ Darbenin ortaya çıkışındaki başka önemli bir gerekçe ise Yunanistan'ın uzun zamandır yaşadığı demokrasi bunalımlarıydı. Balkan yarımadasında sürekli çatışmaların yaşandığı coğrafyada bulunan Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya ve soğuk savaş koşullarının önemli ve kilit ülkelerinden birisiydi. Christos Kassimeris, "Causes Of The 1967 Greek Coup", *Democracy and Security*, 2006, No: 2, s.61.

²⁴⁴ Scobie Foley Charles, *a.g.e.*, s.167.

demokrasiyi sağlamlaştırmaktı²⁴⁵. Bunun için darbenin gerçekleştirilmesinden hemen sonra ilk iş olarak merkez solun en önemli temsilcisi ve yakın bir zamanda gerçekleştirilecek olan seçimde büyük bir zafer kazanması beklenen George Papandreou evinde tutuklandı²⁴⁶. Sonrasında tüm siyasi partiler kapatıldı²⁴⁷.

Cunta iktidara geldiğinde Yunanistan'daki komünist tehlikenin ülkeyi sosyal bir çıkmaza sürüklediğini iddia etmiş ve sosyal düzenin yeniden temini için ellerinden geleni yapmak üzere yönetime el koyduklarını belirtmişlerdi²⁴⁸. Bunun yanında Albaylar Cuntasının ortaya koymaya çalıştığı gibi komünistlerin artık tehlike yaratma gibi bir niyetleri olduğuna dair hiçbir kanıt da yoktu.²⁴⁹ Buradan hareketle Yunanistan'daki askeri rejimin iktidara gelme amacının kendi konumlarına karşı bir tehdit oluşmasını engellemek olduğu da düşünülebilir²⁵⁰. Albaylara göre Yunanistan'da komünist tehlikenin benzeri 1960'lı yıllarda Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Kıbrıs'ta da vuku bulmaya başlamıştı. Albayların en önemli amacı komünizmi engellemek olduğuna göre Enosis politikasını savundukları Kıbrıs'ta da benzer bir tehlikenin olmasını istemezlerdi. Bunun için özellikle Makarios'un 1964'ten sonra izlediği politikaları sürekli eleştiren Yunanistan, Cunta idaresiyle birlikte açıkça onu kızıl papaz ilan etmiş ve komünizm yanlısı politikalar izlemekle suçlamıştı²⁵¹. Makarios'a karşı duruşlarını bu şekilde sergileyen Cunta iktidarı, Kıbrıs

²⁴⁵ Christos Kassimeris, *a.g.e.*, s.62.

²⁴⁶ Darbeyi gerçekleştiren Cunta'nın liderlerinden Patakos, 1974 yılında sözü geçen darbenin Papandreou'nun iktidara gelmesini önlemek için yaptıklarının itiraf etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974.

²⁴⁷ *Hürriyet*, 22 Nisan 1967.

²⁴⁸ Bill, Wringley, "Greece and The Cyprus Question", *The Historical Journal*, Cilt: 23, No: 4, Kasım 1980, s.1019.

²⁴⁹ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İletişim yay., İstanbul, 1997, s.199.

²⁵⁰ İngiliz Tarihçi Samuel Adward Finer'e göre Yunanistan'daki Albayların yegâne iktidara gelme amaçları kişisel bir diktatörlük kurmaktı. İktidara gelişlerinde sivil kurumlardan bir destek ve saygı görmediklerine göre demokrasiyi güçlendirmek için iktidara geldiklerini iddia etmeleri yanlıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz, Christos Kassimeris, *a.g.e.*, s.62.

²⁵¹ Konuya ilişkin Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Ali Sirmen'in Kıbrıs ve Komünizm başlıklı makalesi Kıbrıs'ta komünizmin geldiği boyutları göstermesi bakımından önemlidir. "Komünistler fakir Kıbrıs'ın başa çıkılmaz sorunlarını aleni veya gizli olarak biteviye istismar ederek kök salmaya çalışmaktadırlar. Sovyet Büyükelçiliğinin kadrosu son ki sene zarfında 12'den 73'e çıkarılmıştır. Batılı kaynaklara göre, Demirperde gerisinde özel eğitim görmüş 100 kadar Kıbrıslı Rum komünist ajan, Büyükelçilik personeline canla başla yardım etmektedir. Moskova radyosu kaynayan Kıbrıs'a müteveccih Rumca ve Türkçe propaganda yayınlarını gittikçe yoğunlaştırmaktadır. Sovyet sefaretî yayınlarını oteller, berberler, kulüpler gibi umumi yerlere parasız dağıtmaktadır. Rus sanatçıları, ilim adamları ve sporcuları Kıbrıs sahnelerini, konferans salonlarını ve stadyumları aşındırarak ideolojilerini

sorununa yaklaşımlarının da önceki Yunan hükümetlerinden farklı olacağını da hemen hissettirmişlerdi²⁵².

2- Cunta'nın Kıbrıs Politikası:

Yunanistan'da Toplumsal sorunların zirvede olduğu bir dönemde, iç çekişmelerin ve demokrasi bunalımlarının sonucunda yönetime el koyan Cunta rejimi, zor duruma düştüğü uluslararası topluluk nezdinde imajını düzeltmek²⁵³, içerideki sıkıntılıları gizlemek, dışarıda güçlenmek ve NATO içinde uyum ve işbirliğini tesis etmek gibi nedenlerle, özellikle milliyetçi duyguların ağırlıklı olduğu bir alanda, Kıbrıs konusunda kendisini Enosis konusunda önemli bir başarı elde etmek hissiyatına kaptırdı²⁵⁴. Albaylar cuntası içeride destek bulabilmek için bir dış politika başarısına gereksinim duyuyordu²⁵⁵. Enosis'i gerçekleştirme yönünde hızlı hareket edilmesi gerektiğini düşünen Cunta rejiminin diğer taraftan uluslararası alanda yalnızlığa itilmesi süreci bu arada çoktan başlamıştı. Darbe nedeniyle, Avrupa Birliği ilişkilerini dondurduğunu duyurmuştu. Ancak uluslararası arenada eleştirilen ve dışlanan Albaylar Cuntası idaresindeki Yunanistan, tüm bunlara rağmen aşırı milliyetçi politikalarını uygulamaya koymaya devam etmişti. Cunta yönetimi adeta dünyaya kulaklarını kapamış ve uluslararası münasebetlerde yalnızlığa itilmeye razı olmuş görünüyordu. Papadopulos Cuntasının ivedi bir şekilde iktidarını sağlamlaştırmak için açık bir dış politika zaferine ihtiyacı vardı²⁵⁶. Cunta iktidarını Kıbrıs sorununun uzun zamandır sürüncemede olduğunu ve bir an önce çözülmesi gerektiğini ortaya koyuyordu. Bu sorunun çözümü de Enosis çerçevesinde olmalıydı. Bu, Cunta için halktan bir güven temini olabilirdi. Bunun için Albaylar Cuntası önce Kıbrıs'ta EOKA'ya desteğini

olanca güçleriyle aşlamaktadırlar. Tarafsız çevrelerin kanaatine göre Komünist AKEL Partisi 1965 yılındaki seçimlerde muteber oyların %35'ini toplayabilecek kudrete erişmiştir Komünizm Türk halkı arasında revaç bulmamıştır". Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sirmen, "Kıbrıs ve Komünizm", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1963.

²⁵² Ümit Haluk Bayülken, *a.g.m.*, s.53.

²⁵³ Yunanistan bu dönemde Avrupa Konseyinden atılmıştı.

²⁵⁴ Cihat Göktepe, *a.g.m.*, s.435.

²⁵⁵ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası" Cilt 1, 12. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 2006, s. 735.

²⁵⁶ Horaca Phillips, *a.g.m.*, s.125.

artırdı. Ancak Yunan Cuntası'nın Kıbrıs politikası başarısız bir politikaydı²⁵⁷. Bir taraftan, Makarios'a ENOSİS yönünde vaatlerde bulunulurken, diğer yandan Türkiye ile gizlice anlaşmanın yolları aranıyordu²⁵⁸. Ayrıca Makarios'la Enosis konusunda uzlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Makarios, Cunta idaresine göre Enosis istememekle itham ediliyordu²⁵⁹.

B- 1967 KRİZİ

Yunanistan'daki Cunta iktidarı ilk ciddi siyasi krizini Türkiye ile yaşadı. Krizin nedeni Yunanistan'ın adaya gizlice kendi birliklerini göndererek adada kendi politikalarını uygulamaya sokmak ve kısa bir süre sonra da Enosis ilan etmek istemesiydi²⁶⁰. Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan arasında, Kıbrıs sorununu ateşleyecek ve belki de sorunun içinden çıkılamayacak bir hal almasına sebep olacak ciddi politik gelişmeler 1967 yılı itibarıyla hız kazanmaya başladı²⁶¹. Bilindiği üzere Türkiye ile Yunanistan 1964 yılında ABD arabuluculuğuyla bir araya getirilmiş ancak taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştı²⁶². 1965 yılında Birleşmiş Milletler arabulucusu Dr. Galo Plaza önerilerinin²⁶³ sonuçsuz kalması ve sonraki yılda taraflar

²⁵⁷ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 18.

²⁵⁸ Yunanistan Enosis'in ancak Türkiye'ye ödünler verilerek gerçekleştirilebileceğini biliyordu. Daha önce taraflara sunulan Acheson Planı yeniden gündeme geldi. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.119.

²⁵⁹ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.18.

²⁶⁰ New York Times gazetesinde "Kıbrıs'taki Cunta'nın Kıbrıs'ta da Darbe yapacağı dedikoduları Lefkoşa'da endişe yarattı" başlıklı çıkan bir haberde Cunta idaresinin amacının bir an önce Enosis'i gerçekleştirmek olduğu iddia ediliyor ancak burada Yunanistan'ın Türkiye ile savaşı göze alamayacağına öncelikle bu isteklerini müzakereler yoluyla gerçekleştirmek istedikleri ortaya konuluyordu. *New York Times*, 20 Mayıs 1967.

²⁶¹ Rauf R. Denkaş, *The Cyprus Triangle*, Lefkoşa, 2.baskı, 1988, s.30.

²⁶² Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20.

²⁶³ Dr. Plaza Kıbrıs Sorunun çözümünde Türkiye'nin istediği gibi 1960 anlaşmalarındaki şartlara geri dönme ihtimalinin zayıflığını vurgulamaya çalışmaktaydı. Ona göre yeni bir çözüm önerisi ortaya konmalıydı. Ayrıca ortaya konulan anlaşma şartları tüm Kıbrıs'ta yaşayanları kapsamalıydı ve uzun soluklu olmalıydı. Ayrıca Bağımsız Kıbrıs'ın ve üzerinde yaşayan halkların haklarının korunacağı bir sistemin ada idaresinde temininin önemine vurgu yapan Plaza, bu şekilde zaten rasyonel bir dayanağı olmayan Enosis'in önlenebileceğini ve Türklerin muhalefetinin önlenebileceğini ortaya koymaya çalışmıştı. Bağımsız bir Kıbrıs için adada bulunan askerlerin tamamının çekilmesini de öneren Plaza, Türkiye'nin önerisi olan adada federal bir düzenin sağlanabilmesi için bölgesel bir ayrılık durumu

arasındaki uzlaşmaya olan isteksizlik ve Yunanistan'ın Enosis'te ısrar etmesi görüşmelerin neticelenememesindeki önemli etkenlerdi. Benzer nedenler 1966 Haziran ayından başlayıp Aralık'ta biten görüşmeler²⁶⁴ sonrasında da ortaya çıkınca Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs konusunda bir uzlaşma sağlayamamıştı. 1967 yılına gelindiğinde ise Yunanistan'daki darbe olayı Kıbrıs sorununun seyrini hızlı bir şekilde değiştirmişti. Yunanistan Enosis taleplerinde bu kez askeri yönetimle direktmeye başlayınca taraflar arasındaki gerginlik yeniden su yüzüne çıktı²⁶⁵.

gerektiğini ve bunun da adadaki mevcut şartlarda olmadığını ortaya koymuştu. Türkiye ve Yunanistan ortaya konan bu şartlarda da uzlaşma sağlayamamışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz., Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.20.

²⁶⁴ Ümit Haluk Bayülken, *a.g.m.*, s.53.

²⁶⁵ Yunanistan Enosis taleplerinin "Megali İdea" çerçevesinde tarihi seyir içerisinde emperyalist bir politikayla gerçekleştirildiği görülmektedir. Yunan emperyalizminde en önemli göze çarpan noktalardan birisi de Yunanistan'ın Türkiye aleyhine tarihi seyir içerisinde fark edilir derecede büyümesidir²⁶⁵. Yunanlılar, Osmanlı Devletine ilk isyan etmelerinden ve bağımsızlıklarını kazanmalarından bu güne, dün Osmanlı Devleti aleyhine bugün ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti aleyhine genişleme çalışmalarını devam ettirmektedir. Yunanistan'ın tarihi seyir içerisindeki genişlemesi şu şekilde devam etmektedir: 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne'de Osmanlı- Rus Barış antlaşması imzalanmasıyla Osmanlı Hükümeti, bağımsız bir Yunan devleti kurulmasını kabul etti. 24 Nisan 1830 Londra protokolüyle, Mora ve çevresinde 47.516 km²lik yüzölçümüyle Yunanistan kuruldu. 8 Nisan 1865 yılında Osmanlı ile İngiltere arasında imzalanan İstanbul anlaşmasıyla, Adriyatik'teki 7 ada Yunanistan'a verildi ve böylece Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 5,6 arttı, 50.211 km² oldu. Bununla kalmadı ve Yunanistan 2 Temmuz 1881'de imzalanan İstanbul anlaşmasıyla Teselya ve Epir'in Narda bölümü Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 33,9 arttı, 67.272 km² oldu. 30 Mayıs 1913 Londra Barış anlaşmasıyla, Selanik, Güney Makedonya'nın bir bölümü ve Girit Yunanistan'a verildi ve Yunanistan toprakları neredeyse yarı yarıya, tam yüzde 44,6 arttı, 102.730 km² oldu. 13 Şubat 1914'te Londra Büyükelçiler Konferansıyla, Semadirek, Limni, Midilli, Sisam vs. gibi Kuzey Ege adaları Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 5,4 artarak 108.311 km² oldu. 27 Kasım 1919'daki Neuilly Antlaşmasıyla, Batı Trakya Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 19,9 arttı, 129.880 oldu. 10 Şubat 1947 yılında Paris Barış anlaşmasıyla Menteşe adaları, Rodos ve Meis Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 2 artışla 132.562 km² oldu. Antlaşma gereğince Yunanistan'a verilen adalar silahsızlandırılmış olacaktı. Ancak Yunanistan bu adaları almakla güneyden Anadolu'yu kuşatmakla kalmadı aynı zamanda adaları da silahsızlandırdı.

Akdeniz'de Yunan hâkimiyetine girmeyen tek büyük ada olan Kıbrıs Adası kalmıştır. Yunanistan'ın tüm uğraşları bu adayı da kendilerine bağlayarak Akdeniz'de daha güçlü hale gelmektir. Bu yüzden İki devlet arasındaki en büyük mücadele konusu şüphesiz Akdeniz'deki stratejik önemi dolayısıyla Kıbrıs'tı. Türkiye olası bir Enosis halinde Akdeniz'e hapsedilebilirdi. Coğrafi konumu nedeniyle Anadolu'ya da çok yakın olan Kıbrıs Adası, kısaca Türkiye adanın stratejik önemi sebebiyle çok önemliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Bilal M. Şimşir, *AB, AKP Ve Kıbrıs*, Ankara 2003, s.14-16., Ayrıca bkz. Mustafa Balbay, "Balık Belleği", *Cumhuriyet*, 17 Ocak 2003.

1- Keşan ve Dedeğaç Görüşmeleri:

Gerçekleştirmiş olduğu darbe sonrasında Kıbrıs'ta Enosis politikasını yeniden gündeme getirmesi dolayısıyla tüm dünyada olumsuz bir imaj edinen ve bu gelişmeler neticesinde ABD'den uzlaşmacı bir politika izlemesi yönünde uyarılar alan Yunanistan, Türkiye ile diyalog kurmanın yolları aradı²⁶⁶. Nihayetinde de Türkiye'ye diplomatik yollardan Kıbrıs sorunu tartışmak ve çözüme kavuşturmak için bir çağrıda bulundu²⁶⁷. Türkiye'nin Yunanistan'ın çağrısına olumlu yanıt vermesi üzerine iki taraf 9 Eylül 1967'de Kıbrıs sorununu görüşmek üzere Keşan ve Dedeğaç'ta bir araya geldi²⁶⁸. Askerler cuntası, politik alanda sorunu Türkiye'ye bir üs vererek halletmek soruna çözüm bulmak niyetindeydi; ancak bu öneri Türkiye tarafından reddedilmişti²⁶⁹. Dönemim Başbakanı Süleyman Demirel'den Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi talebinde bulunan Askerler cuntası, istediğini alamamıştı²⁷⁰. Albaylar Cuntasının gerçek niyetinin Enosis'i yeniden canlandırmak olduğu bu toplantı sonrasında Türkiye tarafından kesin olarak anlaşılmıştı²⁷¹. Herhangi somut bir sonuç elde edilemeyen görüşmelerin ardından Yunanistan'da Albaylar Cuntası fazla vakit kaybetmeden

²⁶⁶ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.151.

²⁶⁷ Foley Charles, Scobie, W. I., *The Struggle For Cyprus*, Hoover Institution yay., Stanford University, California, 1975, s.167.

²⁶⁸ Foley Charles, *a.g.e.*, s.167., Ayrıca bkz. Erol Mütercimler, *a.g.e.*, s.159.

²⁶⁹ Türkiye ve Yunanistan arasında benzer pazarlıklar 1964'te de yapılmış, hatta *A.g.b.*, Cd: 2.

²⁷⁰ Dönemim Başbakanı Süleyman Demirel, Mehmet Ali Birand tarafından hazırlanan "Kıbrıs'ın Elli Yılı" adlı belgeselde bu konuyla ilgili tarafların görüşmeleriyle ilgili şu açıklamalarda bulunuyordu: "Toplantı sırasında dönemin Başbakanı Kolyas cebinden bir kâğıt çıkardı ve okumaya başladı: "Türkiye ile Yunanistan dosttur. Bu dostluk daha da pekiştirilmeli ve işbirliği yapılmalıdır. Ancak bu dostluğa mani olan bir şey var o da Kıbrıs ihtilafıdır. Kıbrıs ihtilafının ortadan kaldırılması dostluğun devamı için önemlidir. Bunun için de Kıbrıs'ın Yunanistan'a terk edilmesi lazımdır". Sonrasında söz alan Demirel, ise şu açıklamalarda bulunduğunu ifade ediyordu: "Türkiye ile Yunanistan komşudur ve bu komşuluk çok önemlidir ve her iki taraf da barış içinde yaşamalıdır. İki ülkenin daha iyi ilişkiler içinde olması onların halklarının yararlarıdır. Bu konularda hemfikiriz. Ancak siz sonucu yanlış çıkardınız. Bu gerekçelerden ortaya çıkacak netice Kıbrıs sorunun Türkiye'ye bağlanması suretiyle çözümlenmiştir. Çünkü Kıbrıs Türkiye'ye 40 mil uzaklıkta Yunanistan'a 650 mil mesafededir. Türkiye'de yaşayan Rumlar zengindir. Buna karşılık Yunanistan'daki Türkler fakirdir. Yani biz azınlık olan Rumlara daha iyi bakarız. Siz azınlık olan Türklere iyi bakmazsınız. Onun içindir ki Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanmış olması hem Rumlar hem de Türkler için daha iyidir. Hem de adalet yerini bulmuş olur". Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd: 2.

²⁷¹ Yunanistan ile yapılan zirve toplantısının ardından bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan Demirel, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmekten başka bir şey düşünmediğini açıkladı. Yunanistan ise Türkiye'yi gerçekçi olmaya davet ediyordu. Türkiye görüşmelerin Yunanistan tarafında sadece göstermelik olarak yapıldığını herhangi bir sonuç da alınmayacağını anlayınca Yunanistan'la bir daha görüşmeme kararı aldı. Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s. 51.

hemen adayı ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında Albay Papadopoulos'un yanında EOKA lideri Grivas da vardı. Halk, Cunta yönetiminden Enosis yönünde çok önemli vaatler almıştı. Papadopoulos, bu ziyaretinde yaptığı açıklamalarda Kıbrıs'ın Helen Dünyasının bir parçası olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Bu arada Kıbrıs yeniden hareketlenmeye başlıyordu.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmelerle ilgili olarak Makarios, İngiliz "The Sunday Times" gazetesine şu açıklamaları yapmıştı: "Türkiye ve Yunanistan uzun zamandır görüşmektedirler ve artık aralarında bir çözüm bulmak durumundadırlar". Ayrıca meselenin kendisi açısından artık daha farklı bir şekilde değerlendirildiğini ortaya koyan Makarios, "Şu anda Yunan hükümeti ile ilgili bir takım düşüncelerimiz vardır. Yedi yılda tam on üç ayrı Yunan hükümeti ile karşılaştım. Bu oldukça büyük bir sayıdır. Ben ise tek idim. İstikbalde ne olacağını kimse bilemez. Şu anda Kıbrıs hem ekonomik, hem de politik bakımdan istikrarlıdır. Hayat standardımız Ortadoğu'da İsrail'den sonra en yüksek olanıdır. Ancak belki 5-10 yıl içinde Kıbrıs zayıflarken Yunanistan kuvvetlenecektir. Bu durumda Enosis Kıbrıs için iyi bir şey olabilir"²⁷². Yunanistan'daki siyasi istikrarsızlığın ve ekonomik olarak Kıbrıs'a göre geri oluşunun üzerinde durmaya çalışan Makarios, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs üzerine kendi bilgisi dışında gizli bir takım pazarlıklar yapıldığının farkındaydı. Ayrıca Yunanistan'ın bu ziyaretinden ve adadaki halka yönelik vaatlerinden Türkiye'yi ve Makarios'u devre dışı bırakarak adayı tek yönlü ilhak etme düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye bu ziyaretten ve görüşmelerdeki Yunanistan'ın tavrından kaynaklanan rahatsızlığını resmi anlamda şu şekilde dile getirmişti: Eğer Yunanistan, Enosis yönünde bir harekette bulunursa "Türkiye bu duruma tepkisiz kalmayacaktır ve karşı bir müdahale Türkiye'den gelecektir" Bu ifadeler Yunanistan'a resmi yollardan

²⁷² The *Sunday Times*'dan aktaran, Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiuyurt, *a.g.e.*, s.137. Makarios'un Yunanistan ve Türkiye arasında devam eden görüşmelerden rahatsızlık duyduğu açıktır. Özellikle Cunta iktidarının Türkiye ile Enosis pazarlığı yapması Makarios'un Yunanistan politikalarından koparak biraz daha bağımsız davranmasına neden oluyordu. Yunanistan'ın Kıbrıs'taki en önemli rahatsızlıklarından birisi Makarios'un Kıbrıs'taki komünist eğilimleriydi. Özellikle 1968 yılındaki seçimlerde sol parti AKEL'in % 40 oy alması Yunanistan'da iktidara geliş nedenini Komünizm'i önlemek olarak açıklayan Cunta rejimini endişelendirmekteydi. Ayrıntılı bilgi için, Cyprus, "Makarios- The Man In the Crossfire", *New York Times*, 12 Mart 1972.

bildirilmiştir²⁷³. Yunanistan'daki Cunta yönetimi bu sözleri dikkate almadığı gibi Kıbrıs'ın Helen dünyasının malı olduğu tezini de yinelemiştir.

Kolyas, görüşmelerden sonra, Kıbrıs konusunda ilk yaptığı açıklamada, Kıbrıs konusunda Yunan görüşlerinin milletlerarası prensiplere ve bütün Helenizmin arzusuna uygun olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Biz anlaşmak, bir çözüm yolu bulmak için müzakerelere daima hazırız. Karşı taraftan da Kıbrıs davasının kesin ve nihai olarak hallini sağlayacak şekilde ve ilgili tarafların menfaatleri ile ahlak prensiplerini dikkate alarak siyasi bir gerçekçilik anlayışı gösterileceğini inanmak isterim. Bu arada Kıbrıs'ta barış ve güvenliğin muhafaza edilmesi de gerekmektedir. Gerginlik ve karışıklık birçok tehlikeler doğuracaktır”²⁷⁴.

3- Türklere Yönelik Saldırıların Yeniden Başlaması:

1963 yılının sonlarında Makarios'la fiili olarak başlayan Enosis hareketlenmesi, Türkiye'nin müdahale tehdidiyle 1967 yılına kadar geçen dönem içerisinde Türklere uygulanan siyasi, ekonomik ve toplumsal ayrımlar dışında yavaşlamış görünüyordu. Albaylar Cuntası, Türkiye ile yapılan müzakereler sonrasında istediğini alamayınca Enosis düşüncesi, bu kez doğrudan Yunanistan'dan Grivas liderliğinde adaya gönderilen birlikler yoluyla ama yine aynı yöntemle, terör eylemleriyle başladı. Olumlu bir sonuç alınamayan Keşan ve Dedeoğaç görüşmelerinden kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta kanlı olaylar başladı. 16 Kasım 1967 yılında Grivas komutasındaki Rum milli muhafız alayı ki bunlar Yunanistan'dan gizlice getirilmiş ve ağır silahlarla donatılmıştı Türklere karşı saldırıya geçti²⁷⁵. Limasol yolunu güvenceye almak ve Türklerin beslenme kanallarını kesmek amacıyla Boğazköy- Geçitkale Türk bölgesi sarıldı. Grivas komutasındaki birlikler tam 8 saatlik bir kuşatma sonucunda bu köyleri tamamıyla ele geçirmişti. Göz göre göre bir katliam yaşanmaktaydı. Saldırı sonrasında Onlarca sivil Türkün katledilmiş; yüzlercesi ise

²⁷³ *Milliyet*, 21 Eylül 1967.

²⁷⁴ Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiuyurt, *a.g.e.*, s.139.

²⁷⁵ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s. 37.

yaralanmış ve evleri yağmalanmıştı. Kadınlar ayrılmış, erkekler ise bir camiye doldurulmuştu. Ertesi gün Grivas idaresinden suçluların cezalandırılacağı yönünde bir açıklama gelmişti²⁷⁶. Türkiye olayların katliama dönüşmesi üzerine yeniden müdahale hazırlıklarına başladı.

a- Türkiye'nin Müdahale Kararı:

Türkiye son gelişmeler üzerine adaya müdahale kararı almış ve konu TBMM'ye taşınmıştı. Bakanlar kurulundan çıkması muhtemel müdahale kararı karşısında başta komutanları olmak üzere asker kanadı biraz endişeliydi. Çünkü adaya yapılacak bir çıkarmada teçhizat eksikliğinden dolayı başarılı bir sonuç alınamayabilirdi. Keza benzer sıkıntılar 1964 yılında da yaşanmıştı. Türkiye'nin mevcut koşullar içerisinde o dönem elinde sadece 6 helikopter, 150 adet paraşüt ve iki de çıkarma gemisi vardı²⁷⁷. Daha önce yapılan değerlendirmelerde herhangi olası bir müdahale durumunda Türkiye'nin elinde en az 48 tank olması gerektiği ortaya konmuş ve mevcut askeri teçhizatın yetersiz olduğu durumu ortaya çıkmıştı.²⁷⁸ Özellikle Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs ihtilafının ciddiyet kazanmaya başladığı 1956 yılından 1967 yılına kadar çıkarma olasılığına karşılık hiçbir hazırlık yapılmamış olduğu anlaşılmaktaydı. Türkiye sorunun görüşmeler yoluyla çözülebileceğini düşünmüştü. Ancak artık durum çok ciddiydi ve Yunanistan'ın Enosis yönündeki tavrı müzakerelerden olumlu bir sonuç çıkmasına engel oluyor ve bu durum da Türkiye'yi iç ve dış politikada iyiden iyiye rahatsız etmişti. Çünkü adaya fiili Yunan müdahalesi vardı. Türkiye'nin artık başka çaresi kalmamıştı. Türkiye elindeki imkânları ne kadar kısıtlı olursa olsun bu duruma sessiz kalmama düşüncesindeydi²⁷⁹.

²⁷⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Yarını*, İstanbul, 1995, s.54.

²⁷⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *a.g.e.*, s.55.

²⁷⁸ Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in konuyla ilgili ayrıntılı açıklaması için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

²⁷⁹ Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd.2.

b- ABD'nin Devreye Girmesi ve Krizin Sona Ermesi:

Türkiye, karşı müdahalenin kararını alır almaz 1964'te olduğu gibi yine Amerika devreye girdi ve acil olarak Başkan Johnson Cyrus Vance'i arabulucu olarak tayin etti. Amerika 1964 yılında bilindiği üzere Türkiye'nin müdahale kararını sert bir mektupla Başkan Johnson'un kaleminden eleştirmiş ve Türkiye'yi açıkça tehdit ederek bu karardan vazgeçirmeye çalışmıştı²⁸⁰. Şimdi yine Başkan Johnson devreye girmişti; ancak bu kez mekik diplomasisi ile soruna çözüm yolu seçilmişti; Türkiye tehdit edilmemişti²⁸¹. Arabulucu sıfatıyla Türkiye'ye gelen Cyrus Vance Başbakan'la görüşmesi sırasında Türkiye'nin müdahale kararında ciddi olduğunu kavramıştı. Bu esnada Türk donanması çoktan Mersin'e inmişti. Dönemin Başbakanı Demirel hangi koşullar altında müdahaleden vazgeçebileceğini Vance ile yapılan görüşme sırasında şu şekilde ortaya koymuştu: "Öncelikle Adaya sonradan getirilen kontenjan dışı Yunan birlikleri yanlarında getirdikleri ağır silahlarla adayı terk edecektir. Yakıp yıkılan Türk köyleri tamir edilecek ve Türklere tazminat ödenecektir²⁸². Ayrıca Grivas adayı terk edecek ve Kıbrıs Türklerine herhangi bir taarruz yapılmayacağı hususunda garanti verilecek. Kıbrıs Rum Hükümeti, Boğaziçi ve Geçitkale'ye yapılan saldırıda ölen Türk'ler için tazminat ödeyecek, Kıbrıslı Türk'lere uygulanan ambargo kaldırılacak".

Vance, bu şartların temini için Başbakan Demirel'den üç gün izin istedi. Önce Atina'ya sonrasında Lefkoşa'ya gidecek ve en sonunda da Türkiye'ye gelecekti. Üç gün şartıyla ayrılan Vance'in Türkiye'ye dönmesine kadar geçen beş günlük zaman dilimi içinde Türkiye Mersin'deki yığınağını tamamladı ve bu süre içerisinde her gün adanın üzerinde Türk jetleri uçuruldu.²⁸³ Yunanistan, Türkiye'nin kararlı tutumunu ardından adaya sonradan yerleştirdiği yaklaşık 15.000 kişilik kuvvetini geri çekmek durumunda kalmıştı²⁸⁴.

²⁸⁰ Kyriacos Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, Yale Üniversitesi yay, New Haven, Londra, 1977, s.56.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974.

²⁸² Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd.2.

²⁸³ *Milliyet*, 19 Ağustos 1968.

²⁸⁴ Doğu Akdeniz Üniversitesi, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi yay., Lefkoşa, 1991, s. 51.

Vance'nin yeniden Türkiye'ye dönüşünde yapılan görüşmelerde, Adaya sonradan gönderilen Yunan birliklerinin adadan ayrıldığı anlaşılmış²⁸⁵ ve böylece Türkiye'nin müdahalede bulunma gerekçesi ortadan kalkmıştı. Bunun yanında Türkiye'nin 1967 yılındaki Kıbrıs'a müdahale kararından vazgeçmesinde ABD'nin girişimleri ve Makarios'un ateşkes antlaşmasını kabul etmesinin de etkisi vardı²⁸⁶. Türkiye'nin kararlı tutumu yine Yunanistan'ın adada ENOSİS gerçekleştirmesine engel olmuştu. Adaya Yunan birlikleriyle gerçekleştirilen fiili Yunan müdahalesi engellenmişti, ancak Milli Muhafız Teşkilatı dağıtılmamış, Türklere tazminat ödenmemiş ve görüşmelerde şart koşulan Barış Gücü askerlerinin de yetkileri artırılmamıştı. 1967 yılındaki bunalım konusunda Rauf Denktaş şunları ifade ediyordu: “Rum ve Yunan idarecileri askeri Enosis'in tamamlandığını birçok defalar ilan etmişlerdi. Grivas, Enosis'i tahakkuk etmiştir. Ayrıca Grivas, Yunan Ordusu Kıbrıs'tadır diyebiliyor ve Makarios toplumuna Yunan kuvvetlerinin geliş maksadını açıklarken “Enosis”i gerçekleştirmek için geldiklerini söyleyebiliyordu.

4- Geçici Türk Yönetiminin Kurulması:

1964 yılındaki gelişmelerden sonra devletsiz ve hukuksuz kalan Kıbrıs Türk toplumu²⁸⁷, Rumlardan ayrı olarak kendi kanton bölgelerinde zor koşullar altında yaşamaya çalışırken, 1967 yılında yeniden başlayan saldırılar sonucunda diğer toplumdan biraz daha uzaklaştırılmışlardı.²⁸⁸ Bu dönemde iki toplum arasındaki

²⁸⁵ Esasına bakıldığında bu birliklerin tamamı adayı terk etmemiştir. Ancak lider Grivas'ın adayı terk etmiş olduğu kesindir. Yunanistan tarafından adaya çağrılan Grivas Rum lider Kleridis'in deyimiyile Tanrılara kurban edilmişti. Pierre Oberling, *a.g.e.*, s.14., Ayrıca Kleridis'in Makarios'la ilgili açıklamaları için bkz. Mehmet Ali Birand, *a.g.b.*, Cd:2.

²⁸⁶ Rauf Raif Denktaş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitapevi yay., 3. Basım, İstanbul, 2004, s.46

²⁸⁷ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s.126.

²⁸⁸ 1967 krizinin vardığı sonuç konusunda Rauf Denktaş, Cumhuriyet gazetesine yazdığı makalede şunları ifade ediyordu: “Rum ve Yunan idarecileri askeri Enosis'in tamamlandığını birçok defalar ilan etmişlerdi. Grivas, Enosis tahakkuk etmiştir, Yunan ordusu Kıbrıs'tadır diyebiliyordu ve Makarios da Yunan kuvvetlerinin Kıbrıs'a geliş maksadını açıklarken, Enosis'e tahakkuka bize yardımcı olmak için geldiler diyebiliyordu. Kıbrıs Yunanistan'ın bir oldubittisine gelmişti. Yunanistan Kıbrıs'ta harpsiz ilhak etmek siyasetini uygulamak istemektedir. Adaya gönderdiği işgal ordusu oradaki Enosis aleyhtarları Rumlara gözdağı vermek, Türkiye'nin müdahale hakkı mevcutken biz adayı ilhak edemeyiz diyen Enosis'çi çevrelere cesaret vermek ve müdahalede de mütereddit olduğuna emin olduğu Türkiye'nin bu

huzursuzluk ve karşılıklı güvensizlik ortamı, öylesine bir durum yarattı ki fiziki ve politik anlamda ayrılmak durumunda kalan iki toplum bir daha eski haline gelemedi.²⁸⁹ Özellikle Türk toplumu için bu ayrılık durumu güvenlikleri açısından önemliydi²⁹⁰. 1964 yılında hükümetten EOKA baskılarıyla ayrılmak durumunda kalan, bu dönem boyunca ekonomik ambargolar altında yaşamaya mecbur bırakılan ve Rumlarla ortak bir yaşam sürmenin kendi güvenlikleri açısından zor olduğunun farkına iyice varmış olan²⁹¹ Kıbrıs Türk toplumu 28 Kasım 1967’de Geçici Kıbrıs Türk Yönetimini kurdu²⁹². Bu yönetimin kurulması iki toplum arasındaki ayrılığın tam anlamıyla gün ışığına çıktığını göstermektedir. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’nin yürütme kurulu başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, Başkan yardımcılığına da Rauf Denктаş getirildi²⁹³.

5- Toplumlararası Görüşmelerin Başlaması:

Mart 1968 yılında BM genel sekreteri U Thant’ın girişimleriyle taraflar arasında yeniden görüşmeler başlamıştı²⁹⁴. U Thant’ın görüşmelerdeki amacı Türkleri otonom haklar verilmesi yoluyla sorunun çözüme kavuşturulmasıydı. Görüşmeler üzerinde baskı yapılmasının en önemli nedenlerinden birisi şüphesiz NATO’nun orta

tereddüdünü daha da derinleştirmektir. Yoksa Yunanistan Türkiye ile harbi göze almış ve bu maksatla Adaya kuvvet çıkarmış değildi. Bunun içindir ki Türkiye’nin harbi göze aldığı anlar anlamaz, Yunanistan işgal ordusunu Adadan çekmekte hiçbir mahzur görmemiş ve Kıbrıs meselesinin hallini zaman ve klasik usullere bırakmıştır. Yunan kuvvetlerinin Adadan çekilmesiyle Kıbrıs meselesi ne halledilmiştir, ne de bu meselenin halli yolunda esaslı bir adım atılmıştır. Bu kuvvelerin çekilmesiyle 1963 hadiselerinden sonra Londra konferansına gidildiği günlerdeki duruma avdet edilmiş oluyoruz. Ve bundan böyle, kestirme yoldan gidelim diyerek Türk köylerine hücumu hedef ve gaye bilen Grivas’ın planı bir tarafa bırakılarak, Makarios’un zamanla Türkleri ekonomik sahada eritmek, baskı altında bunaltmak, usandırmak ve pes ettirmek planının uygulanacağına muhakkak gözüyle bakılabilir”. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Cumhuriyet* gazetesinden aktaran Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiyurt, *a.g.e.*, s.152., Ayrıca bkz., Rauf Denктаş, *a.g.e.*, s.45.

²⁸⁹ Farid Mirbagheri, *a.g.e.*, s.44.

²⁹⁰ Zaim M. Necatigil, *a.g.e.*, s.63.

²⁹¹ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s.144.

²⁹² 23 Ağustos 1974 tarihinde bu isim Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi olarak değiştirilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rauf R. Denктаş, *The Cyprus Problem*, Lefkoşa, 1974, s.45.

²⁹³ Murat Sarıca/ Erdoğan Teziç/ Özer Eskiyurt, *a.g.e.*, s.157., Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitapevi yay., 3.Basım, İstanbul, 2004, s.46.

²⁹⁴ Viola Drath, “The Cyprus Conundrum”, *American Foreign Policy Interests*, 2003, s. 304.

doğudaki güvenliğinin olası bir Türk-Yunan anlaşmazlığındaki sarsılması durumuydu²⁹⁵.

Toplumlararası görüşmeler, Boğaziçi-Geçitkale olaylarından sonra varılan anlaşma gereği, 1968 yılının Haziran ayında Beyrut'ta yeniden başladı²⁹⁶. Bir hafta sonra da Lefkoşa'ya taşındı. Görüşmeleri, Türk tarafı adına, 4 yıllık sürgün hayatının ardından Nisan 1968'de adaya dönen 'Cemaat Meclisi Başkanı' Rauf Denктаş yürütüyordu²⁹⁷. Denктаş'a göre bu görüşmelerde şu noktalar önemliydi: "Bana göre bu yeni sayfanın son kesimi "bağımsızlıkla kapanmalıydı. Makarios bölgesel ekonomiyi asla kabul etmez diye düşünüyordum. Ancak benim öngördüğüm otonomiyi kabul ettiği takdirde ise yeniden yıkamayacağı güvenceler içeren bir otonomide ısrar etmeliydik"²⁹⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk tarafı için garantiler olmazsa olmazdı. Denктаş'ın ifadelerinde de bu çok net belirtiliyor: "Garantiler konusunda çok kararlı olmalıydık"²⁹⁹. Türkiye iç sorunun halli konusunda Denктаş'a tam yetki vermişti³⁰⁰. Ayrıca garanti haklarından asla vazgeçilmeyeceği konusunda Türkiye de kararlıydı³⁰¹. Rum tarafı adına görüşmelere katılan isim ise 'Temsilciler Meclisi Başkanı' sıfatıyla Glafkos Klerides oldu. 1968 yılında Kıbrıs'ta yapılan görüşmeler, bazen Klerides'in bazen de Denктаş'ın evinde gerçekleşiyordu. 1968'de taraflar arasında Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan görüşmeler soruna kesin bir çözüm bulma amacını taşımaktaydı³⁰². Bu görüşmelerdeki temel hedef üniter devlet yapısını yerel idarelere verilen güçlü ayrıcalıklarla yeniden oluşturmak ve güçlendirmekti³⁰³.

²⁹⁵ A.g.m., s.304.

²⁹⁶ Rauf Raif Denктаş, a.g.e., s.46.

²⁹⁷ 1964 yılında Birleşmiş Milletlerde yaptığı bir konuşma üzerine Makarios tarafından adaya girmesi yasaklanan Denктаş 4 yıl 4 ay kadar Türkiye'de zorunlu ikamet etmek durumunda kalmıştı. Bu arada bir kez gizlice adaya girmiş ve Erenköy mücadelelerinde yer almıştı. Denктаş 1967 yılında ikinci kez adaya gizlice gelmek istediğinde Rumlar tarafından tutuklanmıştı. Ancak daha sonrasında Ankara'nın devreye girmesiyle yeniden Türkiye'ye iade edilen Denктаş bir yıl sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki krizin sona ermesi üzerinde bu kez Taraflara arası görüşmeleri yeniden başlatmak için Kıbrıs'a geri gelmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitapevi Yay., 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 46.

²⁹⁸ Rauf Raif Denктаş, *Hatıralar Toplayış*, Cilt 10, Boğaziçi yay., İstanbul, 2000, s.352.

²⁹⁹ A.g.e., s. 352.

³⁰⁰ Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitapevi yay., 3. Basım, İstanbul, 2004, s.46.

³⁰¹ A.g.e., s.46.

³⁰² Ahmet Sözen, a.g.m., s.62.

³⁰³ Andreas Theophanous, "Prospect for solving the Cyprus Problem and The Role of The European Union", *The Journal of Federalism*, Cilt 30, S: 1, 2000. s.220.

Bu görüşmelerde Kıbrıs Rum tarafının tutumunu Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı şu şekilde özetliyor: “İkili görüşmelerde Makarios ve yönetiminin tutumu incelenecek olursa, hayal ve hırslarının esiri olmaya devam ettikleri, gerçeğini bir türlü kavrayamadıkları görülür. Onlara göre Türkler 1963’te reddettikleri, amacı adada Rum egemenliğinde saf, basit devlet kurmayı öngören anayasa değişikliklerini, özerk bir yönetim kurduktan sonra şimdi kabul edeceklerdi³⁰⁴. 1970 yılına gelindiğinde taraflar arası görüşmeler tıkanmıştı. Taraflar arası çatışmalar yeniden baş göstermeye başlamıştı. Ağustos 1970 yılında Trikomo yolunda Rum askerleri bir Türk’ü öldürmüş ve ikisini de yaralamıştı³⁰⁵. Rum tarafı ada yönetiminde Türklere Londra ve Zürich antlaşmalarıyla verilen %40 temsil hakkının %20’ye düşürülmesini istemekteydi. Buna karşılık Türk tarafı ise idarede bağımsızlıktan yanaydı. 1971 yılına gelindiğinde toplumlararası görüşmeler bu iki kilit nokta yüzünden kilitlenmişti. İki taraf da geri adım atmak istemiyordu. Rum tarafı kendi hükümrانlığında bir idare şekli isterken Türk tarafı kendi kendisini idare etme anlamına gelen otonom bir yönetimde ısrar etmekteydi.

1971 yılında tıkanan görüşmeler takip eden aylarda da devam etti ancak herhangi somut bir sonuç elde edilemedi. 1971 yılındaki görüşmelerde havanın gerginleşmesinin bir diğer sebebi de Grivas’ın adaya dönüş yapmasıdır. İki taraf arasında görüşmeler devam ederken EOKA-B’de bu arada silahlı eylemler gerçekleştiriyordu. Özellikle Grivas ile ortak hareket eden bu kesin Makarios’tan hoşlanmıyor ve onu Enosis yönünde bir engel olarak görmeye başlıyordu³⁰⁶. 26 Ekim 1971 yılında Grivas yaptığı bir açıklamasında, tüm niyetinin uzun soluklu bir Enosis mücadelesi olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca bu konuda Makarios’u ağır bir dille suçluyordu. Ona göre Makarios pasif ve korkak birisiydi. Denktaş bu arada Makarios ve Grivas arasındaki gizli görüşmelerde bir atıfta bulunarak şunları ifade etmiştir: Şüphesiz her ikisi de Enosis’ten yanaydı. Ancak Enosis’in nasıl gerçekleştirileceği

³⁰⁴ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*, Akdeniz Haber Ajansı yay., İstanbul, 1999, s. 41.

³⁰⁵ Rauf Raif Denktaş, *Hatıralar Toplayış*, Cilt 10, Boğaziçi yay., İstanbul, 2000, s.376.

³⁰⁶ *New York Times*, 29 Ocak 1974. Ayrıca gazetede çıkan yorumda Grivas’ın halen Yunanistan’la birleşme hedefini terör yöntemleriyle gerçekleştirmek istediğini vurgu yapıyor. Grivas ağır bir dille suçladığı Makarios’un Enosis idealini saldırgan ve baskın bir hareket olmaktan çıkarıp pasifleştirdiğini de düşünüyor.

konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. Grivas hızlı bir askeri müdahaleden yanayken Makarios ise Türkiye engelini göz önünde tutuyor olsa gerek ki daha uzun zamana yayılan bir Enosis mücadelesine taraftar görünüyordu. Ona göre ayrıca iyi ilişkiler içinde olmadığı Cunta yönetimi adaya yapılacak bir askeri müdahalenin itibar amaçlı olduğunu düşünüyordu. Onlara bu şansı vermek istemiyordu³⁰⁷. Yasama, yürütme, güvenlik ve idari konularla ilgili görüş alışverişi şeklinde geçen toplantılar, 20 Eylül 1971’de son buldu. 1971 yılında tıkanan görüşmeler takip eden aylarda da devam etti ancak herhangi somut bir sonuç elde edilemedi³⁰⁸.

Birleşmiş Milletler’in çabaları sonucu, taraflar çok geçmeden yine bir araya geldi. Ancak bu kez masada Klerides ve Denktaş’a ek olarak Yunanistan, Türkiye ve Birleşmiş Milletler temsilcileri de vardı. 8 Haziran 1972’de başlayan beşli görüşmeler, çeşitli aralıklarla 2 Nisan 1974’e kadar sürdü. Bu tarihte, Başbakan Ecevit’in ‘Kıbrıs için en iyi çözüm yolu federasyondur’ diye bir demeç vermesini eleştiren Klerides görüşmelerden çekildi. Böylece, toplam 6 yıl süren bu görüşmeler hiçbir sonuç alınmadan sona erdi.

³⁰⁷ <http://www.cyprus-conflict.net/www.cyprus-conflict.net/turkey%20-%201970s%20-lib%20of%20congress.html>

³⁰⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/hp37.htm>

V- MAKARİOS CUNTA ÇATIŞMASI VE 15 TEMMUZ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ

A- MAKARİOS-CUNTA ÇATIŞMASININ NEDENLERİ

Makarios, 1967’de Yunanistan ve Türkiye arasındaki krizin sonlanmasından sonra halk bazında bir güven tazeledikten sonra 1968’de seçimlere gitti ve büyük bir zaferle yeniden seçildi³⁰⁹. Seçim sonrasında Makarios, 1968 yılından başlayarak “mümkün olan çözüm”e yönelmiş ve Kıbrıs anayasasının yeniden düzenlenmesi için toplumlararası görüşmelere oturulmuştu³¹⁰. Makarios’un bu niyeti ve toplumlararası görüşmelerin yeniden yolunu açacak bir şekilde uzlaşmacı bir hava içerisine girmesi Yunanistan tarafından pek memnun karşılanmıyordu. Onun uzlaşmacı ve şartların gerektirdiği gibi davranma niyeti Atina’daki Cunta idaresi ve Kıbrıs’ta bazı aşırı sağcılar tarafından Enosis’e ihanet olarak değerlendiriliyordu.

1- Enosis Konusunda Uzlaşmazlık Yaşanması:

Makarios siyasete adım attığı günden beri, Yunan hükümetleri ile uygulamaya çalıştığı bağımsız politikalar nedeniyle sürekli sorunlar yaşadı. Yaşanılan sorunlar genellikle Makarios’un bir an önce Enosis için Yunanistan’a baskı kurmasıyla vuku bulmaktaydı. Ancak 1964’ten³¹¹ sonra Türkiye’nin böyle bir girişimde hemen

³⁰⁹ Scobie Foley Charles, *a.g.e.*, s.168.

³¹⁰ Ahmet An, *Kıbrıs Nereye Gidiyor*, Everest yay., İstanbul, 2002, s.28.

³¹¹ 1964 yılında yapılan bir söyleşide “tüm şartlara rağmen halen Enosis konusunda ısrarlı mısınız?” sorusuna verdiği yanıtta Makarios, “Kesinlikle. Enosis her zaman Kıbrıs halkının arzusudur” yanıtını veriyordu. İfadelerine ek olarak, Enosis’in gerçekleşmemesi halinde Kıbrıs’ın kurumlarıyla bir Cumhuriyet kimliğini korumasından yana olduğu, Bağımsız bir Kıbrıs mı yoksa Enosis mi ikileminde kalmadığı, eğer şartlar uygun olursa Enosis’in gerçekleşmesinden dolayı memnuniyet duyacağı gerçeğine de vurgu yapan Makarios, aynı zamanda Kıbrıs Rum halkının özgür iradesini ortaya koyabilmesi için Kıbrıs’ta bağımsız bir Cumhuriyetin olması gerektiğine inandığını belirtiyordu”.

müdahale edebileceğini görmesi üzerine Enosis politikasını daha uzun vadede gerçekleştirme yönünde değiştiren 1967’de iktidara gelen, anti-komünist, Makarios politikalarından rahatsızlık duyan ve bir an önce acil olarak bir dış politika zaferine ihtiyacı olan Cunta idaresiyle sorunlar yaşamaya başladı³¹². Cunta idaresi Makarios’tan gizli Türkiye ile pazarlıklar yapıyor ve Türkiye’ye bir üs verme yoluyla Enosis’i gerçekleştirmek istiyordu³¹³. Papandreou’nun o dönemlerde şu sözleri Cunta iktidarının Kıbrıs politikasını özetlemeye yetmektedir: “Sana bir apartman başılsan bir dairesini başkasına verebilirsin”. Makarios Enosis gerçekleştirilecekse bu tam anlamıyla sulandırılmamış olmalıdır politikasını savunduğu ve “bir daire” bile vermekten yana olmadığı için, apartmanın tapusu Yunanistan’a devredilemiyordu. Makarios bu dönem sonrasındaki politikasını istenen “Enosis” yerine “mümkün olan Kıbrıs’ın bağımsızlığı” siyasetini devreye sokması Cunta iktidarı ve nazarında Makarios Enosis konusunda çaba göstermiyor izlenimi veriyor ve bu da Yunanistan’la olan ilişkileri geriyordu³¹⁴.

Makarios’un Enosis’ten geçici olarak vazgeçmeye ya da öyle bir izlenim vermeye sevk eden en temel nedenlerden birisi şüphesiz Yunanistan’ın Türkiye ile olan diplomatik ilişkilerindeki başarısızlığıydı³¹⁵. 1968 yılındaki bir konuşmasında da dile

Kendisine yöneltilen bir başka soruda Makarios, Enosis’in en temel ilkesinin ne olduğuna verdiği yanıtta, “kesinlikle yabancı bir ülkenin Kıbrıs’ta üssü bulunmaması” ifadelerini kullanıyordu. Richard Gilbert tarafından hazırlanan bu söyleşi daha sonra “Kıbrıs’a hoş geldiniz Efendim”belgesinde kullanılmıştır. http://www.threemonkeysonline.com/article_archbishop_makarios_richard_gilbert.html

³¹² Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde ve ilk yıllarında benzer eleştiriler Makarios tarafından Yunanistan’a yapılmaktaydı. Bu dönemlerde Makarios Enosis’i kutsal bir hedef ve dogmatik bir ilke olarak benimsemişti.(bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.110.) Buna karşılık Yunanistan İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki komünist tehlikeye karşı verilen iç savaşın etkilerinin devamından dolayı katı ve doğrudan bir Enosis politikası sürdüremezdi. En azından buna gücü yetmezdi

³¹³ “Enosis’in düşmanı olduğunuz iddia ediliyor” sorusunda verdiği yanıtta ise Makarios: “Benim tarihi zaman içindeki görüşlerim ve davranışlarım bunun tam aksini kanıtlamaktadır. Ben her zaman Enosis’i savundum ve savunmaya da devam edeceğim. Ancak benim savunduğum Enosis saf Enosis’tir ve hiçbir ödün kabul etmez. Örneğin Acheson Planı’nda olduğu gibi Türkiye’ye ödünler vererek bir Enosis gerçekleştirilmesi benim görüşlerime uygun değildir” ifadelerini kullanıyor ve Yunanistan’ı üstü kapalı olarak Türkiye’ye ödünler vererek Enosis’i gerçekleştirmek istemekle suçluyordu.

³¹⁴ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.148., Ayrıca bkz. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.114.

³¹⁵ Makarios’un 1967 yılından sonra vazgeçmiş görüldüğü Enosis konusunda Türk akademik çevrelerinde çeşitli görüşler ve iddialar ortaya konulmuştur. Süleyman Oğuz’un bu konudaki değerlendirmesi ise şu yöndedir: Kıbrıs’ın hayat standardı Yunanistan’a oranla çok yükselmiş ve gayri safi milli hâsıla ikinci beş yıllık plan sonunda yüzde 10 artmıştır. Kıbrıs’ın ekonomisi iyiye doğru gitmektedir. Kıbrıs Devleti’nin başında bulunan Makarios Yunanistan’la birleşirse artık Cumhurbaşkanı değil, bir vali olacaktır. Kıbrıs’ta ve Yunanistan’da kitleler tarafından politikaları desteklenen ve halk

getirdiği gibi “Şu an için en uygun durum ve gerekli olan çözüm esas niyet olan Enosis’ten vazgeçmeden şartların gerektirdiği gibi davranmaktır”³¹⁶. Makarios’un şartların gerektirdiği gibi davranmaktan kastı Bağımsız ve bağlantısız Kıbrıs politikasıydı.

2- Makarios’un Bağımsız Kıbrıs Politikası:

Olayları iyi analiz etme yeteneğine sahip olan Makarios’un 1964 yılından sonraki artarak devam eden en büyük endişesi, Türkiye’nin adaya müdahalede bulunabileceği gerçeğiydi³¹⁷. Bu yüzden ona göre bağımsız bir Kıbrıs politikası Türkiye’nin adaya müdahalesini önlemede etkili bir çözüm olabilirdi³¹⁸. Kıbrıs’ta Enosis için henüz erken olduğu siyasetinden vazgeçmemekte kararlı görünen Makarios diğer taraftan Yunanistan’daki Albaylar Cuntasının aşırı milliyetçi politikalarına maruz kalıyordu. İki arada bir derede kalan Makarios siyasetini “Efkteon (Arzulanan, istenen) ve “Efikton” (Gerçekleşebilir olan) olarak farklılaştıracak ve “gönlümüzde yatan Enosis’ten başka bir şey değildir”³¹⁹ ama şimdilik ne yazık ki “Enosis mümkün değildir”, dolayısıyla “bağımsız Kıbrıs’a yönelmeliyiz” diyecekti. Bu Makarios’un uzun vadeli mücadele stratejisinin başlangıç noktasıydı. Onun bu uzun vadeli Enosis yaklaşımına başta en yakın arkadaşlarından Enosis’in ateşli savunucusu ve EOKA’nın kurucularından Grivas karşı çıkmıştı. Grivas yanlıları onun bu tavrını Enosis’e ihanet olarak değerlendiriyordu. Makarios’un bağımsızlık anlayışı, Kıbrıs’ın tam anlamıyla

üzerinde etkisi olan bir lider için bu kolay kabullenilebilir bir durum değildi” Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.114. Bunun yanında Makarios’un 1967 yılından sonra vazgeçmiş görüldüğü Enosis konusunda Süleyman Oğuz yapmış olduğu değerlendirmede Makarios’un Enosis’ten vazgeçmiş görünmesine bir başka neden olarak, Türklerle yürütülen toplumlararası görüşmelerin olumlu bir sonuca varabileceğinin Makarios tarafından hesaba katılmış olmasını öne sürer.

³¹⁶ <http://www.cyprus-conflict.net/narrative-main-%203.htm>

³¹⁷ 31 Ocak 1973’te yayımladığı bir bildiriye Makarios, Enosis için bir plebisit yapılmasını isteyen “Enosis Mücadele Koordinasyon Komitesi”ne verdiği yanıtta, “Bu hareketlere ve daha sonra Grivas tarafından yapılacak eylemlere ithafen” tedhiş eylemlerini gerçekleştirenleri “Mezar kazıcıları olarak değerlendirmiş ve bu türden eylemlerin Enosis yerine Kıbrıs’ın taksimini ve Ada’nın Türkiye tarafından işgalini kolaylaştıracağını iddia etmiştir. Ayrıca Enosis’ten vazgeçmediğini, bağımsız ve üniter bir devlet esası üzerinden görüşmelere girişilmiş olmasının zorunluluktan kaynaklandığını ortaya koymuştur.

³¹⁸ Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.22.

³¹⁹ *Cyprus Mail*, 29 Eylül 1968.

bağımsız kalması mıydı yoksa Helenlerin hegemonyası altında, Helen bir Kıbrıs devleti'ne mi dayanıyordu bilinmez ancak Makarios'un ifadelerinden ve tutumlarından ikinci seçeneğin onun açısından daha makul olduğu görünüyordu³²⁰. Makarios şartlar gereği, Cumhuriyet idaresinin de kendi tekelinde olmasının verdiği güvenle, Enosis için henüz erken olduğunu savunuyor ancak Yunanistan buna karşı çıkıyordu³²¹.

İzlediği bu politika nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın ada üzerindeki siyasetini engeller bir konuma düşen Makarios, tüm şimşekleri üzerine çekiyordu. Makarios'un Enosis'ten vazgeçtiği bazı Yunanlı diplomatlar, Grivas ve Nikos Sampson tarafından yüksek sesle ortaya konulmaktaydı³²². Onun Enosis'ten vazgeçtiği

³²⁰ James Ker-Lindsay, "From the U Thant to Kofi Annan: UN Peacemaking in Cyprus, 1964–2004", South East European Studies at Oxford, European Studies Centre, Occasional Paper No. 5/05, s. 21.

³²¹ Kıbrıs sorunu ele alınırken Makarios'a özel olarak değinmekte yarar var. Zira Makarios kişiliğiyle Kıbrıs sorununa çok şey katmış ve ölene kadar bu sorunu belirleyen aktörlerin başında gelmiştir. Ortodoks dini Rumların hayatında her zaman önemli bir rol oynamıştır. Dini liderleri aynı zamanda siyasal lider rolü oynadığı görülmüştür. Makarios da bir dini lider olarak Rumların ENOSİS davalarının lideri olarak ortaya çıkmıştır. Makarios, 1950 yılından beri İngiliz sömürgeciliğine karşı mücadelenin bayraktarlığını yapmış bu mücadelede benzer sıkıntılar yaşayan dünya halklarının desteğini almak için olağanüstü çabalar içine girmiştir. Bu çabaları sonucunda kısa sürede Makarios ve temsil ettiği mücadele dünyada yankı bulmuştur. (Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka yay., İstanbul, 2003, s.19). Yunanistan'la aralarındaki en büyük sorun da buradan kaynaklanmaktaydı. Makarios kendisini ulusal merkez olarak tanımasını isteyen Yunanistan'a boyun eğmiyordu.

³²² Nikos Sampson anılarında "Bağımsızlık Rüyası ve Makarios'un Dönekliği" adlı bir başlıkta Glafkos S. Hristis özetle şunları yazmıştır: "Başpiskopos Makarios, Kıbrıs sorununun kesin sonucu olarak bağımsızlığı görmesi ve o yöne yönelmesinden sonra üç metropolit ile arasının açılmasına neden olmuştur. Metropolitlerin, Makarios'tan ya Cumhurbaşkanı kalarak Başpiskoposluk tahtından ayrılmasını, ya da başpiskopos olarak kalacaksa Cumhurbaşkanlığını bırakmasını istemelerinin nedeni işte budur. Eski törelerimize göre, Başpiskopos olan şahıs, Kıbrıs halkının asırlardan beri sürüp gelen Yunanistan'a ilhak edilmesi emellerini gerçekleştirmek için çalıştığı sürece, sadece kilise lideri değil, aynı zamanda ethnarktır. Metropolitlerin düşünce ve kararlarına göre, Enosis için mücadele etmekten vazgeçtiği andan itibaren uhdesinde bulundurduğu iki makamdan birini terk etmesi gerekmektedir. Başpiskopos Makarios birçok yıl Enosis mücadelecisi olarak laik bir kişilik göstermiştir. 1950'de gerçekleştirilen Enosis plebisiti, EOKA mücadelesi, Kıbrıs davasının Birleşmiş Milletlere götürülmesi için yapılan başvuruların ve Kıbrıs'ın dünyaya tanıtılması gibi girişimlerin şerefi hep kendisine aittir. Londra Zürih anlaşmalarının Adaya bağımsızlık getirmesinden sonra bile, bu anlaşmaların bir durak olduğunu, esas hedefin değişmediğini söylüyor. Zürih'i geçici çözüm olarak görüyor, hedefin değişmediğini duyuruyor ve buna inanıyordu. Ama o andan itibaren işler tamamen değişti. Bir an geldi ki artık kesin çözüm olarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını görmeye ve Enosis'çilere karşı açıkça mücadele vermeye başladı. İşte o zaman anlaşmazlık ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başladı. Enosis'e sadık kalan Kıbrıs halkının büyük bir kısmıyla olduğu kadar üç metropolitte de uyuşmazlığa düşmüştü. Enosis'in gerçekleşmesi için kuşkusuz karşı karşıya bulunan bazı güçlükler vardı ve bu güçlükler Enosisçiler tarafından anlayışla karşılanıyordu. Bu nedenle Enosis taraftarı halkın ulusal yönde bilinçlendirilmesinin sürmesine, Yunanistan ile duygusal bağların koparılmasına ve koşulların izin verdiği bir zamanda gerçekleştirilmesi için Enosis'e bağlılığın devamına inanıyorlardı. Makarios'un politikasında herhangi bir hata vardysa o da kesin çözüm olarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını değil Adanın bağımsızlığını görmekte gösterdiği dönemlik idi. Bu yeni hedefin halkın büyük bir kısmının desteğini sağlayacağına inanıyordu. Ancak Enosis emeli için yanıp tutuşan halkın bu hedefinde topluca kendisini izlemesi olanaksızdı. Halk böylece parçalandı. İşte bu parçalanmadan bugünkü felaket doğmuş

tezlerine en önemli dayanak noktalarından birisi de şüphesiz Makarios'un bağlantısızlar hareketine olan yakınlığıydı. Bağlantısızlık Hareketinin ortaya çıkmasıyla Kıbrıs sorununun uluslar arası bir nitelik kazanması arasında tarihsel açıdan bir iç içelik söz konusudur³²³. Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi olduğu sırada Makarios'un Başpiskopos olarak 1955 yılında Bandung'ta yapılan Asya-Afrika Konferansı'na katılmasıyla "ulusal kurtuluş mücadelesi" veren bu halklar böyle bir adanın varlığından Kıbrıs'ın Başpiskoposu Makarios sayesinde haberdar olmuşlardı³²⁴. Makarios da Asya ve Afrika halklarının liderleriyle de ilk kez bu konferansta tanışmıştı³²⁵. Bandung, Bağlantısızlar Hareketi'ne doğrudan yol açmamasına rağmen, BM içerisinde Asya-Afrika grubunun oluşmasına ve sömürgeciliğe karşı iki kıtanın ortak bir mücadele yürütmesine karşı kararlar almış bir toplantıydı³²⁶. İşte böylesi bir toplantıda bir yanıla Ortodoks dünyasının diğer yanıla kendi halkının İngiliz sömürgeciliğine karşı verdiği "kurtuluş savaşının" siyasi temsilcisi olarak Makarios, Nehru'nun, Nasır'ın, Sukarno'nun ve Çu En-Lai'nin yanında tüm kıtalardaki ulusal kurtuluş savaşı veren ülke halklarına destek vermekteydi. Ayrıca Makarios o dönemde sadece bir Başpiskopos'tu

oldu. Darbe ve işgalden sonra Kıbrıs acınacak bir haldeydi. Bir yandan Makarios'un da desteğiyle komünistler Kıbrıs'ı duygusal bakımdan Yunanistan'dan uzaklaştırmaya ve Kıbrıs ulusal vicdanı yaratmaya hız vermişlerdi. Öte yandan da Yunanistan ile ulusal ve duygusal bağların sürdürülmesi ve Enosis'in ihtimal dışı bırakılmaması için gizli de olsa bundan sonraki hedefi teşvik eden ve bu hedefi korumaya çalışan güçler mücadele ediyorlardı. Makarios'un Gizikis'e gönderdiği ve RMMO'da (Rum Milli Muhafız Ordusu) hizmet görmekte olan Yunanlı subayların geri çekilmesini talep eden mektubu, RMMO subaylarının askere alınan acemi erlere ulusal bilinçlendirme yapmalarının durdurulması amacıyla gönderilmişti. Bu da Cunta rejimiyle arasında bardağı taşıran son damla olmuş ve Cunta rejimi adada bir darbe düzenleyerek Makarios'un iktidarına son vermiş ve ardından Türkiye'nin müdahalesiyle ada ikiye bölünmüştür. Bu nedenlerle Kıbrıs'taki bu gelişmelerin en büyük sorumlusu nihai hedef Enosis'ten vazgeçerek Bağımsız Kıbrıs'a yönelen Makarios'tur. Makarios eğer Kıbrıs halkının asırlardan beri devam edegelen emellerinin gerçekleşmesini daha sonra gerçekleştirmek üzere onlara sadık kalsa, ulusal bilinçlendirme ve Yunanistan ile var olan duygusal bağların sürdürülmesine karşı mücadele etmeseydi, darbeden önce Rumların, Kıbrıs Türklerinin bugün Türkiye ile gerçekleştirdiğini, Kıbrıs Rumları da Yunanistan'la birlikte gayet kolayca elde edebilirdi. Yani sözde "Kıbrıs Türk Federe Devleti" maskesi altında Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile birlikte hareket ederek adanın Kuzey kesiminin Türkiye'ye ilhak etmiş bulunmalarından söz ediyoruz. Biz Kıbrıslıların en büyük hatalarında birisi de başımıza gelenlerin bize ders olmamasıdır. Bugün dünya denilen hayvanat bahçesinde içerisinde ve uluslararası düzen diye adlandırılan bugünkü uluslararası düzensizlik koşullarında Yunan ulusal nedeninden kopmuş ve Türkiye'nin ayağı altında, hem de bugünkü coğrafi parçalanmış görüntüsü içerisinde yaşayabileceğini sanan ve buna inanan (Kıbrıslılar) bulunmaktadır maalesef" Ayrıntılı bilgi için bkz. Nikos Sampson'un Anıları, Kıbrıs Türk Federe Devleti Enformasyon Dairesi yay., 1983, s. 53-57.

³²³ Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka yay., İstanbul, 2003, s.19.

³²⁴ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.19.

³²⁵ Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.

117.

³²⁶ *A.g.e.*, s.117.

ve ülkesi de henüz bağımsız bir devlet olmamıştı. 5 yıl sonrasında Kıbrıs bağımsızlığına kavuşmuş ve ardından 1961 yılında Belgrat Konferansıyla bağlantısızlık hareketi kurulmuştu. Makarios da bu harekette etkin üye ülke lideri olarak yer almıştı³²⁷.

1964–77 yılları arasında Makarios Bağlantısızlık Hareketi kongrelerinde alınan kararlardan etkilenecek bunları Birleşmiş Milletlerde kendi çıkarları için de kullanmaktaydı³²⁸. Uluslar arası platformda etkin bir figürdü³²⁹. Burada edindiği deneyimleri uluslar arası platformda kendi lehine çıkarlar için kullanmaya çalışmaktaydı. Ayrıca Genç Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios'un bu harekette etki olma çabası hem ABD'ye hem de SSCB'ye şantaj yapabilme fırsatına sahip olma yüzündendi. Dolayısıyla Makarios hem Uluslararası platformlarda hem de BM'de her ikisinin de desteğini alabilmek için hemen ve derhal bu Bağlantısız Devletler Hareketi'nin içinde yer aldı. Amerika kendisine baskı yaptığında, adada Ruslara üs vermekle Amerikalıları tehdit ediyordu, Ruslar baskı yaptığında da, Batı bloğuna geçmekle Rusları tehdit ediyordu³³⁰. İşte böylesi bir ortamda Makarios'un dış politikada bu denli etkin olması ve Bağlantısızlar hareketine olan yakınlığı Kıbrıs'ta komünist yükselişten endişe eden Yunanistan'ı çok rahatsız eden konuların başında geliyordu.

³²⁷ Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka yay., İstanbul, 2003, s.19.

³²⁸ Makarios'un bağlantısızlardan yardım talepleriyle ilgili New York Times gazetesinde ilginç bir haber yer almaktadır. 1964 yılında Kıbrıs'taki taraflar arasındaki çatışmaların devamı konusunda Makarios BM suçlamaktadır. Bunun yanında BM kendisine destek olmaları için Bağlantısız Devletlerden yardım talebinde bulunmuştur. "Kıbrıs bağlantısız kalacaktır" ifadelerini kullanan Makarios'un Enosis'ten bahsetmemiş olması da gazetenin ayrıca dikkatini çektiği önemli bir noktadır. Ayrıca Makarios'un 1960 anlaşmalarını Kıbrıslılara dayatıldığı ifadelerine yer veren gazete haberinde Makarios'un Kıbrıs'ta demokratik bir çözüm için çağrıda bulunduğu konu ediliyor. *New York Times*, 10 Ekim 1964.

³²⁹ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.20.

³³⁰ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.20.

B- CUNTANIN MAKARİOS'U DEVİRME PLANLARI

Makarios'un bu politikaları üzerine adayı Yunanistan'a bağlama yönünde Makarios'la anlaşamayacağını düşünen Yunanistan'daki Cunta rejimi ada içerisinde milliyetçi Rum gençliğini yeniden Enosis yönünde örgütlemeye başladı. Yunanistan tarafından örgütlenen gençler sürekli Enosis yönünde gösteriler düzenliyorlardı. Bu, ada içerisinde Makarios taraftarı ve Yunanistan taraftarı bir cepheleşmeye doğru bir gidişattı. Enosis konusunda ısrarlı olan Cunta rejimi ve Makarios politikalarından rahatsızlık duyanlar dikkatlerini Kıbrıs Türklerine karşı nihâî saldırı hazırlıklarını yoğunlaştırdıklarından ve öfkelerini, bunların fütursuzca hareketlerinden endişelenen ve bir Türk askerî müdahalesini tahrik etmemeye her zamandan daha fazla dikkat gösteren Makarios'a artan bir şekilde yönelttiklerinden, 1967-74 döneminde gerginlikler gittikçe şiddetlendi³³¹. Millî Cephe, Akritas Örgütü, Ölümsüz Enosis Gençliği, Baf Millî Gençliği ve Millî selamet Teşkilatı gibi terörist örgütler giderek yaygınlaştı. Bunlar, Makarios'un ihtiyatlı davranışını bir ihanet olarak değerlendiriyor ve öfkelerini, bombalama ve cinayetlerle hükümete yöneltiyorlardı. Ada üzerindeki bu tablodan anlaşıldığına göre Makarios ile Yunanistan arasındaki gerginlik yerini Yunanistan'ın bir an önce Adada bulunan Makarios egemenliğine son verme girişimleriyle fiili bir hal almıştı. Artık Cunta rejimi adada Enosis'i istemeyen Makarios'u devirmek istiyordu. Taraflar arasındaki görüş ayrılıkları yavaş yavaş bir silahlı iç çatışma ortamı hazırlıyordu³³². Ada içerisinde bulunan Rum toplumun bu şekilde bölünmüş olması ve aralarındaki gerginlik Türkleri de etkiliyordu. Ancak Türkler, mümkün olduğunca Rumlar arası bu türden çatışmalara karışmıyorlardı. Ancak Makarios'un uzun vadeli Enosis planı çerçevesinde adada uyguladığı ambargolar ve yıldırma politikalarına ek olarak Makarios ve Cunta rejimi arasındaki gerginliği çatışmaya dönüşmesi yüzünden çok sayıda Türk bu dönemde İngiltere, Kanada ve özellikle Avustralya'ya göç ediyordu³³³.

³³¹ Pierce Oberling, *a.g.e.*, s. 14.

³³² Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu - Çöküşü Ve Unutulan Yıllar*, Ankara, 1992, s. 385.

³³³ *A.g.e.*, 384.

Bu arada yukarıda sözü edilen gelişmelerden hareketle Makarios güvenliğini sağlamak için Suriye kanalı ile yeniden silah ithal etmeye başlar³³⁴. Bu olay üzerine Makarios'la Yunanistan ilişkileri biraz daha gerilir³³⁵. Yunanistan Çek silahlarının BM denetimine verilmesini aksi takdirde üzerine düşen görevi yapacağını Makarios'a bildirir. Bu ilk kez ona karşı bir darbe tehdidiydi³³⁶. Yunanistan'dan yapılan baskılar sonucunda ağır silahlar BM denetimine verilmiş gösterilir ancak verilmez³³⁷. Kralcı Makarios ile Albaylar Cuntasının arasındaki gerginlik bu olaylar üzerine iyice su yüzüne çıkmıştır³³⁸.

1- EOKA- B'nin Kurulması ve Faaliyetleri:

EOKA-B'nin kurulma amacı Yunanistan politikalarıyla uyuşmayan Makarios'u idareden uzaklaştırmaktı. Makarios'u ortadan kaldırmaya yönelik ilk etkili eylem olarak 1970 yılı Mart ayı başlarında Makarios'un bindiği helikoptere ateş edilerek gerçekleştirilir. Helikopter zorunlu iniş yapar, Makarios bu suikast girişiminden yara almadan kurtulur. Makarios'un hayatına kasteden aşırı sağcı, 11 eski EOKA'cı tutuklanır ve İçişleri eski Bakanı Yorgacis bu olaydan sonra iddialara göre Makarios tarafından şüpheli bir şekilde öldürülür³³⁹. Bunun yanında Rum Milli Muhafız Ordusu kamplarında silah çalmalar ve sabotajlar başlar. Ortodoks Kilisesine bağlı üç büyük şehrin (Baf, Girne, Kition) Piskoposları Makarios' a karşı cephe açmışlar³⁴⁰ ve dünyevi işlerle din işlerinin bağdaşmadığını savunan bir "kilise darbesi" düzenleyerek onu Başpiskoposluktan uzaklaştırdıklarını açıklamışlardı. Makarios, bu harekete karşılık olarak Kutsal Meclisi toplantıya çağırarak üç piskoposu görevden

³³⁴ Rauf Raif Denктаş, *Hatıralar Toplayış*, Cilt 10, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2000, s. 376

³³⁵ 18 Haziran 1971 yılında Papadopoulos, Makarios'a çok açık tehditler içeren ifadelerin bulunduğu bir mektupta şunları söylemişti: "Eğer Makarios Yunanistan ile ortak hareket etmezse, Yunan hükümeti bu konuda milliyetçi ve Helenistik bir politika izlemek durumunda kalır ve bu da acılı sonuçlar doğurabilir".

³³⁶ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, 125.

³³⁷ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 377.

³³⁸ Rauf Raif Denктаş, *a.g.e.*, s.376.

³³⁹ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.152.

³⁴⁰ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.386.

uzaklaştırdı³⁴¹. Yunanistan Makarios'un kendi politikalarının adada hâkim olmasını isterken Makarios buna karşılık olarak bağımsız Kıbrıs politikalarını savunuyor ve kendisinin Yunanistan tarafından atanmış bir kişi olarak değil, bağımsız Kıbrıs'ın Cumhurbaşkanı olarak değerlendirilmesini³⁴² arzuluyor ve bunu Cunta idaresine de açıkça yazmış olduğu mektuplarda ifade ediyordu³⁴³. Makarios'un bu tavrından ve Enosis konusundaki politikalarından rahatsızlık duyan Yunanistan, 1967 yılında Yunan birlikleriyle birlikte adayı terk etmek durumunda kalan Grivas'ın adaya dönerek yeniden EOKA'yı örgütlemesine izin verdi. EOKA'nın şimdiki hedefi Enosis karşıtı Makarios'u ortadan kaldırmaktı³⁴⁴.

Grivas 28 Ağustos 1971'de gözaltında bulunduğu Atina'daki evinden ayrılarak gizlice adaya döndü ve Eylül başında yerleştiği Limasol'da fanatik Enosis'çileri etrafında toplayarak yeni kurduğu örgütün başına geçti³⁴⁵ ve hiç zaman kaybetmeden EOKA'yı yeni baştan organize ederek silahlandırmaya başladı³⁴⁶. Eller yeniden İncil ve silah üstüne konuldu ve Enosis için yeminler edildi. EOKA B, amacını Makarios'u Enosis politikasına zorlamak olarak açıkladı. EOKA-B tedhiş eylemleriyle adanın her tarafında tehdit oluşturmaya Grivas da Enosis demeçleri vermeye başladı. Kıbrıs'ta yeniden örgütlenen EOKA B Yunanistan tarafından kontrol ve finanse edilen bir gruptu ve bu örgütün Makarios karşıtı tutumu ve terör faaliyetleri üzerine 1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, Yunanistan'daki cunta idaresinin Makarios'u kesin olarak Kıbrıs idaresinden uzaklaştırmak istediğini göstermekteydi.

Makarios giderek yükselen gerginlik ve Yunan Cuntası'nın çözüm dayatmaları karşısında Grivas'a "iç sorunlar ve milli davanın geleceği" gibi konular içeren bir mektup yazarak görüşme talebinde bulundu. Mektubunda halkın Grivas'çılar ve Makarios'çular olarak bölündüğünü ileri süren Makarios, "halkı birleştireceğimize bölünmenin sembolleri haline geldik" diyordu. Ayrıca 29 Ekim 1971'de yaptığı bir

³⁴¹ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 154.

³⁴² Süleyman Oğuz, *a.g.e.*, s.45-47.

³⁴³ Rauf Denктаş, Makarios'un bu tavrına neden olarak onun Cunta politikaları yerine kralcı politikaları desteklemesini öne sürüyor ve Dönemin Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı ve K.K.T.C kurucu Cumhurbaşkanı ile yapılan telefon görüşmesi, 05.07.2007

³⁴⁴ *New York Times*, 12 Mart 1972.

³⁴⁵ Pierre Oberling, *a.g.e.*, s.120., Ayrıca bkz. Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 385.

³⁴⁶ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.152.

açıklamada Makarios, “Bütün Yunan hükümetlerinin rızası bulunduğu takdirde, Enosis ilan etmekte tereddüt etmeyeceğini, fakat bu tür girişimin başarısına ve başarısızlığına yol açacak çeşitli faktörler değerlendirdikten sonra gerçekleştirilmesinden yana olduğunu ifade ediyordu³⁴⁷. Makarios birkaç kez Grivas’la görüşüp Enosis’ten vazgeçmediğini sadece bunun için doğru zamanı beklediğini ve Yunanistan’a bağlı olduğunu bildirmişse de taraflar arasında bir uzlaşmaya varılamadı³⁴⁸.

2- Grivas-Makarios Düşmanlığı:

26 Mart 1972’de gerçekleşen görüşmede Makarios, Grivas’a Yunan hükümetinin dayatmak istediği “kabul edilemez” çözüm önerisine karşı işbirliği yapmayı ve birlikte hareket etmeyi önerdi. Grivas ise Makarios’un Bağımsızlık politikasını terk ederek hemen Enosis politikasına yönelmesini, görevinden istifa ederek her ikisinin de güvenebileceği yeni bir devlet başkanının seçilerek Enosis politikası çerçevesinde faaliyete geçmesini öneriyordu. Bu öneriye karşılık olarak Makarios istifa etmeyeceğini belirtiyordu. Bunun yanında, ENOSİS’e yönelmek için de bunun öncelikle Yunanistan tarafından kabul edilip istenmesi gerektiğini ileri sürüyor, kendisinin ve Kıbrıs Rum halkının, ancak Yunan Hükümetinin ENOSİS politikasını açıkça ortaya koymasından sonra bunu takip edebileceğini vurguluyordu. Grivas Makarios’a yazdığı cevabi mektubunda, Makarios’un savunmacı” anlayışını reddediyor ve onu, yanlış ve sorumsuz uygulamaları sonucu Enosis’in gerçekleşmesini engellemekle suçluyordu. Grivas 1953 yılında, Makarios’la birlikte yaptıkları “Enosis yemini”ne gönderme yaparak kendisinin yeminine sadık kaldığını ortaya koymaya çalışıyordu³⁴⁹. Karşılıklı yazışmalarla devam eden görüş alışverişi sonuç getirmemiş aksine EOKA B eylemlerini yaygınlaştırmış ve polis karakollarına düzenli eylemler yapmaya başlamıştı. İlk siyasi cinayet 5 Nisan 1973 işlendi. EDEK üyesi Georgios Fotio öldürüldü. Ardından, Adalet Bakanı Hırıstos Vakı’si kaçıranak, Makarios’u istifa

³⁴⁷ Nathalie Tocci, “The Cyprus Question: Reshaping Community Identities and Elite Interests within a Wider European Framework”, CEPS Çalışma Belge No: 154, Ekim 2000, s.17.

³⁴⁸ Nathalie Tocci, *a.g.m.*, s.17.

³⁴⁹ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 154.

etmeye ve Başpiskoposluk ve Cumhurbaşkanlığı makamları arasında tercih yapmaya çağırıldı. Bu çağrıya Makarios, sert bir yanıt vererek terörizmi lanetledi ve Grivas'ın hiçbir koşulunu kabul etmeyeceğini açıkladı. Sonunda Grivas kaçırıldığı bakanı serbest bırakmak durumunda kaldı³⁵⁰. Bu arada Yunan Cuntası şefi Papadopoulos, Grivas'a bir çağrı yaparak şiddete son vermesini ve derhal Yunanistan'a dönmesini istedi³⁵¹. Grivas Makarios ve Papadopoulos arasında uzlaşma sinyalleri gördüğünden bu çağrıyı reddetmiş ve bu duruma karşı tepkisini 15 ayrı karakolda bombalar patlatarak tepkisini ortaya koymuştu. Grivas'ın bu şüphesi çok da haksız değildi. Makarios'la Cunta arasındaki ilişkiler biraz daha yumuşamıştı. Ancak ilişkilerdeki bu yumuşama Cunta iktidarı el değiştirdiğinde kısa süreli oldu.

3- Cuntada İktidar Değişikliği ve Darbenin Kesinleşmesi:

1973 sonunda Kıbrıs'ta büyük bir huzursuzluk ortamı vardı ve Kıbrıs Rum hükümeti, temposu gittikçe artan bu şiddet ortamını denetim altına almada başarısız görünüyordu. Yunanistan da ise Kasım ayında Cunta içinde bir darbeyle 1. Kolordu Komutanı Korgeneral Gizikis Cumhurbaşkanlığına gelmişti³⁵². Askeri yönetimin başına General Dimitrios Ioannides'in gelmesiyle, adadaki Makarios aleyhtarı güçler daha da cesaretlendiler³⁵³. Yunanistan ve Kıbrıs ilişkilerinin daha da kötü bir hal alacağı belliydi. Çünkü iktidarda bulunan İoannides ve Gizikis tam bir Makarios

³⁵⁰ Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 154.

³⁵¹ *New York Times*, 30 Ağustos 1973.

³⁵² *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1973. 1960 yılından beri İoannides Yunanistan'da milliyetçi bir politika izlemekte ve koyu bir anti-komünist olarak bilinmekteydi. Aynı zamanda İoannides Grivas'a çok yakın birisiydi. Dünya görüşü bakımından bu iki asker aynı değerleri paylaşıyor, ikisi de son derece anti-Türk ve anti-komünistti. İoannides, 1964 yılında Kıbrıs'taki Yunan birliklerinde görev yaptığı sırada, Sampson'la birlikte Makarios'a "bütün Türkleri bir anda yok edecek bir plan bile sunmuştu. İkisi de Makarios'tan nefret ediyordu ve onu Enosis'i gömen kişi olarak görüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s.156., Ayrıca bkz. *Necati Ertekün, The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Nicosia, Rustem & Bro. yay., 1981, s.76. Gizikis'e göre Makarios, delilik sınırında ve komünizm yanlısı birisi Yunanistan'ın Enosis umutlarını gün geçtikçe baltalayan bir liderdi.

³⁵³ Pierce Oberling, *a.g.e.*, s. 15., 16 Haziran 1974'te *New York Times* gazetesinde çıkan bir haberde İoannides'in aşırı bir anti-komünist olduğu ve Makarios'un da adada komünizme müsamaha gösterdiğine dikkat çekmektedir.

düşmanıydı³⁵⁴. Rauf Denktaş'ın taraflar arasındaki uzlaşmazlığı şu şekilde değerlendiriyor. “Darbeciler, Makarios’u “Enosis’ten vazgeçmekle” suçlamışlardı. Hâlbuki Makarios, kralcı idi; zaman içinde anklavlarda yaşattığı Türklerin teslim olacaklarını bekliyordu ve Enosis’i kralın Yunanistan’a dönüşünde ilan edecekti. Makarios kralcı olduğu için Yunan Cuntası’nın aleyhine çalışmakta ve Cunta’ya zarar vermekteydi. Cunta’nın darbe hazırlıklarının bu idi!”³⁵⁵.

ABD Dışişleri Kıbrıs Masası Şefi Tom Boyatt’a göre, 1973 yılının sonundan beri darbenin ayak seslerinin duyulduğuna dair bilgiler vardı. Boyatt, Yunanistan hükümeti, Yunan KYP’si ve Yunan ordusunun Makarios’u devirip, Kıbrıs’ı Yunanistan’ın bir parçası olarak ilan etmek isteyen Kıbrıs’taki radikal retçilere arka çıktığına dair kanıtların nasıl biriktiğini anımsatıyordu³⁵⁶. Makarios’u devirme kararı almış olan Cunta şefi İoannides³⁵⁷, planlarını Genel Kurmay Başkanı Grigoris Bonanas gibi rejimin Cumhurbaşkanı Fedon Andrutçupolos ile de tartışmaya başladı. Darbeyi örgütleyenlerin Yunan Parlamentosu Araştırma Komisyonu’nun Kıbrıs Dosyası’ndaki ifadelerinde, kesin darbe kararının hangi tarihte alındığı konusunda Bonanas kararın Şubat’ta alındığını söylerken Gizikis Nisan’dan söz ediyordu³⁵⁸. Kıbrıs’ta darbe planları bu şekilde yapılırken Ocak ayında EOKA’nın sembol ismi ve ENOSİS’in ateşli savunucusu, Yunanistan politikalarının adadaki uygulayıcı başarılı bir gerilla savaşçısı Grivas’ın ani ölümü şaşkınlık yarattı. Silahlı Enosis mücadelesinin en önemli askeri liderinin ölmesi Makarios aleyhtarı Cunta’nın darbe planlarını zora sokuyordu.

1974 yılının şubat ve mart aylarında Atina’da yapılan üst üste toplantılarda darbe tartışmaları yapıldı ve kesin karar Nisan ayında alındı Gizikis ve Bonanos’un ifadelerine göre, karar “ Dimitrios Yuannides’in ısrarlı telkinleri sonucu” alınmıştı. Elebaşlarının söylediği gibi, Yuannides dışında herkes darbenin Türkiye’yi askeri

³⁵⁴ Gizikis’e göre Makarios, delilik sınırında ve komünizm yanlısı birisi Yunanistan’ın Enosis umutlarını gün geçtikçe baltalayan bir liderdi. Makarios Druşotis, *Cyprus 1974 Greek Coup and Turkish Invasion*, çev. Ali Çakıroğlu, Galeri Kültür yay, İstanbul, 2006, s.323.

³⁵⁵ 02. 07. 2007, tarihli Rauf Denktaş’la yazışma. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek. 17.

³⁵⁶ Makarios Druşotis, *a.g.e.*, s. 323

³⁵⁷ Atina’daki askeri cunta rejiminin yeni lideri Brigadier İoannides kendinden öncekilerden daha sert ve otoriter biri olarak dikkat çekiyordu. Dahası çevresinde tam bir anti-komünist ve Makarios düşmanı olarak tanınırdı. Grivas’ın yeniden adaya gönderilmesinde de etkisi olan Cunta lideri katıksız bir Enosis taraftarı ve bir o kadar da Makarios düşmanı olarak tanınırdı., bkz. Vehbi Z. Serter, *Kıbrıs ve 1974 Barış Harekatı*, 1976, Lefkoşa. s. 158., Ayrıca bkz. Niyazi Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 156.

³⁵⁸ Makarios Druşotis, *a.g.e.*, s. 324.

darbeye kışkırtacağından korktuğunu ifade etmişti. Ancak, Yuannides onlara “tüm ilgili taraflardan ve en başta ABD’den, Türkiye’nin müdahale etmeyeceğine dair sürekli, sağlam söz ve garantiler” almış olduğuna dair güvence verdi³⁵⁹. Atina darbe hazırlıkları yaparken bu arada Grivas’ın ölümüyle Makarios, 25 Nisan’da kanun dışı ilan ettiği EOKA-B’ye kesin bir darbe vurmak için harekete geçti. 4 Mayıs’ta kanunsuz silaha sahip olan herkesin bu silahları teslim etmesini emretti. EOKA-B mensubu olduklarından şüphelenilen çok sayıda kişi tutuklandı. Makarios adeta kaybetmeye başladığı otoritesini yeniden kazanmaya çalışıyordu³⁶⁰. Yunan liderleri arasında darbe ile ilgili gizli görüşmeler, darbenin zamanı yeri ile tartışmalar ve planlamalar yapılırken Haziran ayı geldiğinde Makarios Milli Muhafız Teşkilatı’nın sayısını azalma teşebbüsünde bulunur ve Millî Muhafız Teşkilâtı’ndaki 650 Yunan subayının geri çekilmesini ister. Bununla kalmayan Makarios Cunta idaresine sert sözler içeren bir mektup gönderir³⁶¹. Makarios, Gizikis’e gönderdiği mektubunda, “Yunanistan’ın kendisine karşı 1971’den beri EOKA-B’ye destek olarak bir terör kampanyasının yürüttüğü, EOKA-B’ye destek olan basına para ve akıl verdiği, Yunanistan’dan kaynaklanan kendisine yönelik pek çok suikast girişiminin olduğu ve Kıbrıs Milli Muhafızları içindeki Yunan/Rum görevlilerinin tüm bu etkinliklere karışmış olduğu” ifadelerine yer verdi³⁶². Ona göre Kıbrıslı Rumların Enosis’çi ve Enosis karşıtı diye ikiye bölünmesine bu olaylar ve Yunanistan’ın politikaları sebep olmuştur. Mektubun tam metni şu şekildedir:

³⁵⁹ Bu garantilerle ilgili Rauf Denktaş şunları ifade etmektedir. Kıbrıs’ta olası bir darbe gerçekleştirileceği Amerika tarafından biliniyordu. CIA’nın Kıbrıs’taki darbeyi planladığı yayımlanan belgelerde açıkça görülmektedir. Denktaş’la yapılan telefon görüşmesi, 05.07.2007.

³⁶⁰ Pierre Oberling, a.g.e., s.17.

³⁶¹ Ümit Haluk Bayülken, “Cyprus Question and the United Nations”, *Foreign Policy*, 2. Baskı, Ankara, 1983, s. 64.

³⁶² Mehmet Uğur, “Avrupa Birliği ve Kıbrıs: Anlaşmazlık Çözümü ve Uluslararası Kamu Yararı”, Çev. Yunus Emre Gündüz, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s. 147. Ayrıca mektupta yer alan ifadelerde de anlaşılacağı üzere Makarios Milli Muhafız orduları yoluyla adanın Yunanistan tarafından etki altına alınmak istendiğini ortaya koymaktadır. Kaldı ki darbeden sonra yapacağı açıklamada da bunu açıkça ortaya koyacaktı. Daha fazla bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, *20 Temmuz Barış Harekâtı’nın Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*, Kastaş yay, İstanbul, 1998, s. 161.

Fedon Gizikis'e Lefkoşa, 2 Temmuz 1974,

Sayın Başkan,

Büyük bir üzüntüyle sorumluluğu Yunanistan Hükümetine ait olduğuna inandığım Kıbrıs'taki bazı kabul edilmez durum ve olayları gözler önüne sermek zorundayım. General Grivas'ın Kıbrıs'a kaçak olarak gitmesinin, Atina'daki bazı çevrelerin desteği ve daveti üzerine gerçekleştiğine dair söylenti ve kanıtlar var. Ne var ki ilk geldiği günden itibaren, Milli Muhafız Kuvvetlerinde görev yapan Yunanlı subaylarla görüşüp, onların da desteğiyle sözde Enosis için savaşarak, yasa dışı bir örgüt kurmak için faaliyete geçtiği kesindir. Ve Kıbrıs için birçok kötülüğün kaynağı olan, "EOKA-B" cinayet şebekesini kurdu. Yurtseverlik örtüsü altında ve Enosis sloganlarıyla, siyasal ve bir sürü başka cinayet işleyen bu örgütün faaliyeti bellidir. Yunanlı subaylar tarafından meydana getirilen ve denetlenen Milli Muhafız Ordusu içindeki "EOKA-B"nin üyeleri kendi kendilerine, övücü, "Enosis taraftarları" ve "Enosis Cephesi" adlarını da aldılar. Birçok kere, yasadışı ve ulusal çıkarlarımıza zararlı, iç cephede bölünmelere ve uyumsuzluklara yol açıp, Kıbrıs Hellenizmini iç savaşla karşı karşıya getiren, bir örgütün neden Yunanlı subaylar tarafından desteklendiğini kendi kendime sormuşumdur. Ve aynı şekilde, birçok kez, bu desteğin ne oranda Yunan Hükümeti tarafından onaylandığını yine kendi kendime sormuşumdur. Bu sorularıma mantıklı bir cevap bulabilmek için, değişik fikir ve varsayımları gözden geçirdim. Ne var ki hiçbir cevap mantıklı bir temele dayanmıyordu. İnkâr edilemeyecek tek olaysa, Yunan subayları tarafından "EOKA-B"ye sağlanan destektir. Ada'nın değişik bölgelerindeki ordugâhlar çevrelerindeki bölgelerde, Grivas ile "EOKA-B"nin lehine propaganda yapılıyor. Belli ve inkâr edilmez bir başka olaysa,"EOKA-B" nin canice faaliyetini destekleyen Kıbrıs'taki Yunan basınının, Atina'dan mali yardım gördüğü ve izleyeceği çizginin Yunan istihbarat Teşkilatı (KİP) ve 2. Genelkurmay bürosu tarafından saptandığıdır. Yunan hükümetine, bazı subayların tutum ve davranışlarından dolayı şikâyetle bulunduğum her seferinde, bana bunların Kıbrıs'tan geri çağrılmaları için isimleriyle ve işledikleri suçları belirterek, ihbar etmemi istedikleri doğrudur. Bunu yalnız bir sefer yaptım. Böyle bir harekette bulunmak benim için üzücüdür. Ne var ki kötülükler böyle bir muamele karşısında düzelmiyor. Önemli olan kötülüğün sonuçlarını düzeltmek değil,

kötülüğün kökünü sökmektir. Sayın Başkan, kötülüğün kökünün çok derin olduğunu ve Atina'ya kadar vardığını söylemekle üzüntü duyuyorum. Kıbrıs Hellenizminin, acı meyvelerini bugün tatmakta olduğu, kötülük ağacının, gelişmesini sağlayan bakımı Atina'da yapıyor. Daha da açık olmak için Yunanistan'daki üyelerin, "EOKA-B" tedhiş örgütünün hareketlerini destekleyip yönelttiklerini söylüyorum. Milli Muhafız Kuvvetlerinde görevli Yunanlı subayların da yasadışı, komplo ve başka kabul edilmez durumlara karışmaları böylece açıklanıyor. Askeri rejimin suçluluğunu, "EOKA-B" yöneticilerinin üstünde bulunan belgeler ispatlıyor. Milli Merkez tarafından, bu örgütün bakımı için bol miktarda para yollanıyordu. Grivas'ın ölümünden ve onunla beraber Ada'ya gelen kumandan Karasu'nun geri çağrılışından sonra, başkanlık için emirler veriliyordu, yani genel olarak herşey Atina'dan yönetiliyordu. Bu belgelerin gerçekliği tartışma konusu yapılmaz; çünkü bunlar tarafından daktiloya alınmış olan yazılarda bile, elle yapılmış düzeltmeler var ve yazanın yazma stili de bellidir. Belirtici olarak böyle bir belgeyi buraya ekliyorum. Her Yunan hükümetiyle işbirliği yapmanın hem ülkem hem de benim için milli bir görev olduğunu birçok kere açıklamışım. Milli çıkar, Atina ile Lefkoşa'nın barışçıl ve sıkı işbirliğini şart koşuyor. Yunanistan'da hangi hükümet olursa olsun, benim için anavatanın hükümeti olduğundan onunla işbirliği yapmam gerekiyor. Askeri rejimlere karşı özel bir sempatim olduğu söylenemez, özellikle bu durumda bile işbirliği konusundaki ilkemden caymadım. Sayın Başkan, Yunanistan hükümetinin adamlarının bana karşı devamlı komplo hazırlamalarının ve daha kötüsü, Kıbrıs Hellenizmini bir iç savaş aracılığıyla yıkıma itmelerinin, beni ne kadar üzdüğünü umarım anlıyorsunuzdur. Atina'dan uzanan ve benim varlığımı ortadan kaldırmayı amaçlayan eli, birçok kereler görüp hissetmişimdir. Ne var ki Milli çıkarlar uğruna sessizliğimi gene korudum. Kıbrıs Kilisesinde büyük bunalımlara yol açıp, sonra da görevlendirilen üç Piskopos'a hâkim olan kurnaz kötü niyetin de doğum yeri yine Atina'dır. Bu konuda hiç bir açıklamada bulunmadım. Yalnızca bütün bunlar niye diye düşünüyorum. Ve eğer bunun Kıbrıs'ta sürmekte olan dramdan tek acı çeken ben olsaydım, Yunan hükümetlerinin rolü ve sorumluluğu konusunda yine susacaktım. Ama bundan tüm Kıbrıs Hellenizmi etkilediği zaman ve Atina'nın emri üzerine Milli Muhafız kuvvetlerinde görevli Yunan subayları, "EOKA-B"yi, siyasal cinayetleri ve genel olarak Devlet'in dağılmasını da içeren, canice siyasetinde destekledikleri zaman

sessizliğe ve saklanmalara yer yoktur. Kıbrıs'taki devlet temellerini yıkma çabalarında Yunanistan hükümetinin sorumluluğu büyüktür. Kıbrıs devleti ancak Enosis durumunda dağılmalıdır. Yunanistan Hükümeti, Milli Muhafız sorununa karşı takındığı tutumla, Kıbrıs Devleti'nin üstüne bir siyaset uyguladı. Birkaç ay önce, Milli Muhafız Kuvvetlerinin Genel Kurmay'ı özel okullarda eğitilip daha sonra askerlikleri süresince subay yapılması düşünülen yedek subay adayları listesini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin onayına sunmuştur. Bakanlar Kurulu, listede yer alan 57 adayı onaylamadı. Genel Kurmay bu durumdan bir yazı ile haberdar edildi. Buna rağmen, Atina'nın talimatı üzerine Genel Kurmay, kanunun kendisine verdiği Milli Muhafız'daki tüm subayları atama yetkisine dayanarak, Bakanlar Kurulunun bu kararına hiç bir önem vermedi. Keyfi ve bağışık bir tutum takınan Genel Kurmay, Kıbrıs Hükümetinin kararına aldırmandan ve yasaları çiğneyerek, onaylanmayan adayları subay okuluna kaydetti. Yunan hükümetine bağlı olan Milli Muhafız Kuvvetleri Genel Kurmay'ının bu tutumunu tamamen kabul edilmez sayıyorum. Milli Muhafız Kıbrıs Devleti'nin bir organıdır ve Atina değil, Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından denetlenmelidir. Yunanistan-Kıbrıs birleşik savunma bölgesi teorisinin duygusal yönü var. Ne var ki gerçekte durum değişiktir. Milli Muhafız Kuvvetleri bugünkü yapısı ve üyelerinin niteliği yüzünden amacından sapmış yasadışı hareketlerde bulunan kişilerle, Devlet'e karşı komploların hazırlandığı merkez ve "EOKA-B"yi destekleyen kaynak haline gelmiştir. Bu konuda, son zamanlarda artmış olan, "EOKA-B"nin tedhiş faaliyetleri süresince, Milli Muhafız Kuvvetlerine ait araçların, silahlarla birlikte tutuklanması söz konusu olan kişileri güvenlik içinde taşıdıklarını söylemem yeter herhalde. Milli Muhafız Kuvvetleri'nin bu sapmasından da Yunanlı subaylar sorumludur. Bunlardan bazıları "EOKA-B" faaliyetine tepeden tırnağa kadar karışmış durumdadır. Tabii ki bundan da Milli Merkez'in sorumluluğu olmadığı söylenemez. Yunan hükümetinin bir işareti üzerine bu üzücü durum sona erebilirdi."EOKA-B" belgelerinde kanıtlandığı gibi bakımı ve gücü için gerekli olanakları Atina'dan sağladığından, Milli Merkez şiddetin sona erdirilmesi için emir verebilirdi. Ne var ki Yunan hükümeti böyle bir harekette bulunmamıştır.

Bu kabul edilmez durumun bir başka işareti olarak da, son zamanlarda Atina'da kilise ve Kıbrıs Büyükelçiliği de dâhil olmak üzere başka binaların duvarlarında, benim aleyhime ve "EOKA-B"nin lehine yazıların yer alması

gösterilebilir. Suçluları tanmasına rağmen Yunan hükümeti, bunların yakalanıp cezalandırılması için hiç bir gayret sarf etmemiştir. Böylelikle "EOKA-B" lehine yapılan propagandaya da göz yummuş oluyordu. Söyleyecek çok şeyim var Sayın Başkan, ama sanıyorum ki sözü daha fazla uzatmaya lüzum yok. Sözlerimi bitirirken de, düştüğü durumdan dolayı, Kıbrıs halkının ona olan güveni yitirdiği Milli Muhafız Kuvvetlerini yeni temeller üstünde yeniden düzenleyeceğimi bildirmek istiyorum. Askerlik süresinin tavanını azaltıp, ulusal bir tehlike karşısında görevini yerine getiremeyecek duruma getirdiğimi belirtebilirsiniz. Burada açıklamak istemediğim nedenlerden dolayı bu görüşe katılmıyorum. Ayrıca Milli Güvenlik Muhafız Kuvvetlerinde görev yapan Yunanlı subayların geri çağrılmalarını rica ediyorum. Bu subayların Milli Muhafız Kuvvetlerinde kalıp, onları yönetmeye devam etmeleri halinde Lefkoşa-Atina ilişkileri zarar görebilir. Bununla beraber eğer, Kıbrıs Silahlı Kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesinde görev almak üzere Kıbrıs'a eğitici subay ve askeri danışman gönderirseniz mutluluk duyacağım. Umarım bu arada, Atina, tarafından "EOKA-B" faaliyetine son vermek için gerekli emirler verilmiştir, çünkü eğer bu örgüt kesin şekilde dağılmazsa yeni bir şiddet ve cinayet dalgası görülebilir.

Sayın Başkan, Kıbrıs'ta uzun zamandan beri sürmekte olan içler acısı durumu belirlemek için birçok üzücü şeyi içten kelimelerle anlatmak zorunda kaldığım için üzgünüm. Ne var ki, her zaman göz ününde bulundurduğum ulusal çıkarlar, böyle bir şey zorunlu kılıyordu. Yunanistan hükümeti ile işbirliğimi kesmek niyetinde değilim. Ne var ki, benim Yunanistan'ın Kıbrıs'a atadığı vali değil, Hellenizmin büyük bir bölümünün seçtiği önder olduğum anlaşılmalı. Ulusal Merkezin bana karşı tavrı buna göre ayarlanmalıdır.

Bu mektubun içeriği gizli değildir.

En içten dileklerle.

VI- 15 TEMMUZ DARBESİ VE TÜRKİYE'NİN ADAYA MÜDAHALESİNE GİDEN SÜREÇ

A- 15 TEMMUZ DARBESİ

Makarios'un taraflar arasındaki gerginliği doruğa çıkararak 2 Temmuz'daki³⁶³ mektubuna karşılık olarak Cunta, Millî Muhafız Teşkilâtı'na, 15 Temmuz'da Kod ismi "Başkanlık Operasyonu" olan hükümet darbesi için harekete geçme ve Makarios'u öldürme talimatını verdi³⁶⁴. Planlanan darbe girişimi Enosis'in son adımını oluşturmaktaydı. Darbeden bir gün önce Yunanistan, 100 kişilik bir takviye kuvvetini de Millî Muhafız Teşkilâtı'na destek için Makarios'un haberi olmadan gizlice adaya sokmuştu³⁶⁵.

1- Makarios'un Bertaraf Edilmesi:

5 Temmuz 1974'te sabah saat 8 dolaylarında Yunanistan'daki komutanları tarafından idare edilen Milli Muhafız Alayı, merkez Lefkoşa'daki polis istasyonuna yürümesiyle başlayan darbe girişimi devamında birliklerin 40 yakın tank, makinalı silah ve patlayıcılarla³⁶⁶ Magosa, Girne, Limasol ve Larnaka'ya yürümesiyle geniş

³⁶³ Mehmet Ali Birand, *30 Hot Days*, K. Rustem and Bro yay., Lefkoşa, 1985, s. 1. 2 Temmuzdaki mektup taraflara arasında ilişkilerin tamamen bozulduğunu göstermesi bakımından önemlidir ve bu mektup sadece darbeyi tetikleme bakımından çok önemlidir. Beri yandan uzun zamandır Cunta rejimi zaten Makarios'u ortadan kaldırmanın yollarını arıyordu.

³⁶⁴ Nikos Sampson'un Anıları, *a.g.e.*, s. 6.

³⁶⁵ 29 Temmuz 1974 tarihli *Newsweek* dergisinin belirttiği'ne göre; Darbeden önceki gece sivil elbiseler giymiş yüzden fazla Yunan subayı, Olympic Havayolları'nın tarifeli olmayan 727 sefer sayılı uçağına bindiler. Kendilerini havaalanında, Ioannides'in yüksek düzeydeki yardımcılarında Albay Michael Plykhos yolcu etti. Bu uçuşu, 24 saat sonra, yüz kadar insanı taşıyan başka bir uçuş takip etti.

³⁶⁶ Lavrence Van Helder, "Army Takes over Cyprus in a Coup Lead by Greeks; Makarios's Fate in Doubt", *New York Times*, 16 Temmuz 1974.

çaplı bir darbe operasyonuna dönüştü³⁶⁷. Sonrasında Kıbrıs Yayın Kuruluşu, başkanlık sarayı, uluslararası havaalanı, Başpiskoposluk binası Kyyko Manastırının ele geçirilmesi hedeflendi³⁶⁸. Darbenin planlanmasında başarılı olan Yunan komutanları bir konuda kötü bir hata yaptılar. Trodos dağlarındaki yazlığından, o sabahın erken saatlerinde bir kaç kişilik güvenlik ekibiyle Lefkoşa'ya hareket eden Makarios ile derhal çatışmaya gireceklerine, nispeten daha emniyetli olan Başkanlık Sarayı'na kadar gitmesini beklediler ve arkasından da saraya saldırıya başladılar. Başarısız bir girişimle beklemedikleri bir mukavemetle karşılaşan birlikler, çatışma sırasında Makarios'un iki kişinin yardımıyla Milli Muhafız askerlerinin arasından kaçmasına engel olamadılar³⁶⁹.

Makarios kimsenin dikkatini çekmeden Lefkoşa'yı terk etti. Öğleden sonra deniz üssü hariç olmak üzere, Makarios yanlılarınca işgal edilen Paphos'a (Bafa) ulaştı. Bu sırada, Kıbrıs radyosu marşlar çalıyor ve Başpiskoposun öldüğünü yineliyordu. Ancak çok geçmeden Makarios'un ölmediği ortaya çıktı³⁷⁰. Kendisini özgür Kıbrıs'ın sesi olarak tanımlayan bir radyodan duyurulan bu haberde Makarios'un hayatta olduğu ve Kıbrıs'ın tek Cumhurbaşkanı olduğu ifade ediliyordu³⁷¹. Hükümet darbesi sırasında ölü sayısı 150'yi, yaralıları da 500 kişiyi geçmemiştir³⁷². Fakat Makarios'un devrilmesi üzerinden çok kısa bir süre geçmeden onu destekleyenlerin çoğu EOKA'cılar tarafından öldürüldüler. Lefkoşa'daki Rum Ortodoks mezarlık memuru Papatsestos adında bir Rum papazı, darbeden hemen sonra 127 kişiyi gömdüğünü, yalnızca 17 Temmuz'da 77 kişiyi birden toplu olarak gömmeye zorlandığını; gömülenlerden birisinin canlı olduğunu söylemiştir³⁷³. Nitekim Kyyko Manastır'ı dışında, Paphos (Baf) ve Limasol çevresinde de katliam vardı³⁷⁴.

³⁶⁷ Frank Hawkins, "Cyprus Take-Over: A Day-by-day Account", *New York Times*, 20 Temmuz 1974.

³⁶⁸ Frank Hawkins, *a.g.m.*, *New York Times*, 20 Temmuz 1974.

³⁶⁹ Hazma Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Barış Harekâtı*, Emel yay., Ankara, 1975, s. 67.

³⁷⁰ Lavrence Van Helder, *a.g.m.*, *New York Times*, 16 Temmuz 1974.

³⁷¹ Tel Aviv'den gelen bir haberde Makarios'un hala Baf'ta olduğu ifade ediliyor ve Makarios'un açıklamalarına yer veriliyordu. Makarios açıklamasında, "Yunan askeri Cunta'sının hedefi bendim ancak beni öldürmeyi başaramadılar. Kıbrıs'ta da hedeflediklerini gerçekleştiremeyecekler." Ayrıntılı bilgi için bkz. Lavrence Van Helder, *a.g.m.*, *New York Times*, 16 Temmuz 1974.

³⁷² *Milliyet*, 17 Temmuz 1974.

³⁷³ Papatsestos, bu bilgileri ilk olarak Atina'daki Ta Neo adlı günlük gazetede açıklamış ve sonrasında 28 Şubat 1976'da da Kıbrıs Rum gazetelerinde yayımlanmıştır.

³⁷⁴ *Milliyet*, 17 Temmuz 1974.

Kendisine karşı Yunanistan'ın uzun zamandır bir darbe hazırlığında olduğunu bilen, bunu da Cunta rejimine açıkça söylemiş olan Makarios, darbe haberlerinin iyice ayyuka çıktığı günlerde dahi bu girişimi engellemek için çok büyük çabalar sarf etmemekteydi. Bu sebeple neden darbeye karşı önlemleri sıklaştırmadığına ilişkin kendisine yöneltilen bir soruya “Ben Yunan subaylarını daha yurtsever sanmıştım” cevabını vermesi çok da şaşırtıcı olmasa gerek³⁷⁵. Makarios, adaya gerçekleştirilecek bir Yunan müdahalesinin hemen ardından Türk müdahalesini tetikleyeceğini ve bunu da Cunta idarecilerinin hesaba katması gerektiğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden Yunanistan'ın en böyle bir duruma imkân tanımamak için kendisine karşı bir darbe gerçekleştirilmeyeceğini düşünüyordu. Ancak Makarios hesaplarında yanılmıştı.

2- Nikos Sampson'un Cumhurbaşkanı İlan Edilmesi:

Makarios'un öldürülememesi dışında başarılı sayılabilecek bir darbe operasyonu ile Makarios'un yerine, Radyodan duyurulan haberde 1969'da "Türlere ölüm!" sloganı ile Temsilciler Meclisi'ne seçilmiş, 38 yaşında, gazeteci ve yeraltı teşkilatı EOKA'nın ateşli üyelerinden Ioannides'in eski dostu Nikos Sampson'un yeni Cumhurbaşkanı olduğu duyuruldu³⁷⁶. Ayrıca tüm halka darbeden kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta yeni yönetimin oluşturulduğu haberi de duyuruldu. Yeni idare 18 Haziran'da bir basın toplantısı yaptı. Yeni idarenin amacının anayasayı yeniden düzenlemek, korumak ve iç savaşı önlemek olduğu açıklandı³⁷⁷. Bununla birlikte Makarios

³⁷⁵ Makarios Druşotis, *a.g.e.*, s. 352.

³⁷⁶ Frank Hawkins, *a.g.m.*, Ayrıca bkz. *New York Times*, 20 Temmuz 1974., Ayrıca bkz Hasan Fehmi, *A'dan Z'ye Kıbrıs*, İstanbul, 1992, s.67. 1974 yılıyla ilgili yayımlanan gizli İngiliz belgelerinde Nikos Sampson'un kimliğiyle ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “15 Temmuz Darbesi'ni gerçekleştiren Nikos Sampson'la ilgili bilgi”, *Public Record Office Arşivi*, Fon Kodu: 9/1899, Sayı: 226383. (Darbeyi gerçekleştiren Nikos Sampson açıkça Yunanistan tarafından bu göreve getirilmişti. Gençlik yıllarından beridir gazetecilik yapan Sampson “Makri” Kavgam isimli bir gazetenin editörlüğünü de yapmaktaydı. Ayrıca 1964 yılından bu yana Türlere yönelik yapılan küçük çaplı saldırılarda da görev almaktaydı. Ayrıca yapılan bu saldırıların ayrıntılarından kendi anılarında da söz etmektedir. Terörist eylemlerine özellikle İngiliz sömürge idaresi altındayken İngilizlere karşı yapan Sampson daha sonra Türlere yönelik olan saldırılarda da önemli bir etken olacaktır. İngiliz koloni yönetimi altındayken yaptığı terör eylemleri ve öldürdüğü 25 İngiliz polisi nedeniyle tutuklanan Sampson Eoka üyesi olduğu gerekçesiyle iki kez idama mahkûm edilmiştir.)

³⁷⁷ Frank Hawkins, *a.g.m.*, *New York Times*, 20 Temmuz 1974.

idaresinin halkın isteklerine sırt çevirdiği, çevresinde bulunan idarecilere işkence yaptığı ve yönetimi kendi çıkarları için kötüye kullandığı iddia edildi³⁷⁸. Ayrıca Sampson, yanında getirdiği işkence gördüklerini iddia eden kişileri, ki daha sonra bunları düzmece kişiler olduğu anlaşılacaktır basına tanıttı.

Kıbrıs halkının baskıcı ve despot bir yönetim tarafından idare edildiğini savunan Sampson, bu duruma bir son vermek için iktidarı ele geçirdiklerini söylüyordu³⁷⁹. Ayrıca Kıbrıs'ta demokrasinin artık işlevselliğini yitirdiğine değinen Sampson, bu duruma da bir son vereceklerini açıklıyordu³⁸⁰. Nikos Sampson, Türklere yönelik yaptığı açıklamalarda “Bu Rumlar arası bir meseledir, siz karışmayın!” çağrısında bulunuyordu³⁸¹. Ayrıca toplumlararası görüşmeler devam edecektir ve seçimler bir yıl içinde yeniden yapılacaktır. Kıbrıs'taki Türk ve Rum tarafında yaşanan uzlaşmazlığın görüşmeler yoluyla halledilebileceğini de belirten Sampson, Kıbrıs Rum ve Türk toplumu arasındaki etnik temele dayalı anlaşmazlığın da ortadan kaldırılabileceğini söylüyordu³⁸². Kendisine Enosis'i gerçekleştirmekle ilgili yöneltilen bir soruya doğrudan yanıt vermekten kaçınan Sampson sadece Yunanistan'a Kıbrıs'ın geleceğini tartışmak üzere bir ziyarette bulunacağını söylemekle yetindi. “Yunanistan'la birleşmek gibi bir fikir sahibi değilim. Türklere karşı içten sevgi duyguları besliyoruz. Türkler güvenlik içindedir. Kıbrıs'taki gelişmeler yalnızca Kıbrıslı Rumları ilgilendirmektedir”³⁸³. Başka bir soru da darbenin gerçekleştirilmesinde Yunanistan'dan yardım görüp görmediği yönündeydi ki Sampson böyle bir şeyin söz konusu olmadığını ifade etti³⁸⁴. Ancak bir gazetecinin

³⁷⁸ Terence Smith, “Sampson Defends The Cyprus Coup”, *The New York Times*, 19 Temmuz 1974.

Ayrıca bkz. Hürriyet, 19 Temmuz 1974.

³⁷⁹ *The New York Times*, 19 Temmuz 1974.

³⁸⁰ “Kıbrıs'ta demokrasiyi kurtarmak için bu darbeyi gerçekleştirdik”, Makarios'un 19 Temmuz 1974'te tüm dünyaya duyurduğu açıklamada. Bkz. “The Major Events Of The Day”, *New York Times*, 19 Temmuz 1974.

³⁸¹ Mehmet Ali Birand, *30 Hot Days*, K. Rustem and Bro yay, Lefkoşa, 1985, s. 3.

³⁸² Necati Ertekün, *a.g.e.*, s.135.

³⁸³ *Milliyet*, 18 Temmuz, 1974.

³⁸⁴ Esasına bakıldığında Nikos Sampson'un Yunanistan'dan yardım alıp almadığını çok büyük önemi yoktur. Türkiye zaten Yunanistan'ın Kıbrıs'ta Enosis ilan etmek için fırsat kolladığını biliyordu. Dolayısıyla bu darbenin ardında Yunanistan'ın olmadığı Türkiye tarafından hesaba bile katılamazdı. Türkiye bu durumu açıkça Yunanistan'ın adayı işgali olarak değerlendirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Dent, “Cyprus: A New And More Hopeful Step In The Struggle To Free The Tempting Morsel From The Net Of Entanglement In The Rivals' Aspirations Of Its Neighbours To Dominate And Devour”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt 5, No:2, Ağustos 2003, s. 242.

darbeden bir gece önce Yunanistan'dan gizlice gelen tıbbi yardımı alıp almadığının sorması üzerine köşeye sıkışan Nikos Sampson, böyle bir yardımı kabul ettiğini itiraf etmek durumunda kaldı³⁸⁵.

B- GARANTÖR DEVLETLERİN VE DÜNYA BASININ DARBE DEĞERLENDİRMESİ

1- ABD ve Basınının Darbe Değerlendirmesi:

15 Temmuz darbesi olduğunda, 1960'lı yıllardan beri sorunun diplomatik olarak içinde olan, Makarios ve Yunanistan'ın Enosis girişimlerine karşılık Türkiye'nin her müdahale kararında NATO'nun güvenliği hesaba katılarak³⁸⁶ onu vazgeçiren ABD, bu kez adadaki fiili Yunan işgalini Hükümet Sözcüsü Anderson'un sözleriyle Kıbrıs'ın iç işi olarak değerlendiriyordu. Ayrıca Dışişleri Bakanı Kissinger'in Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektubunda Türkiye'ye "Adanın anayasa, düzen ve mevcut durumunun değiştirilememesi, Kıbrıs'ın bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterilmesi" çağrısında bulunuyor ve bunları bozacak her türlü harekete karşı olduğunu belirtiyordu³⁸⁷. Esasına bakıldığında Amerika nazarında Kıbrıs'ta Türkiye ya da Yunanistan'ın veyahut da Kıbrıs'ın bağımsız olup olmayışının bir önemi yoktu. Amerika için Kıbrıs'ta anti-komünist politikaların uygulanmaması ve kendi üslerinin sağlıklı bir şekilde devamı daha önemliydi. Ayrıca Türkiye ve

³⁸⁵ *Milliyet*, 18 Temmuz, 1974.

³⁸⁶ *New York Times*, 18 Temmuz 1974,

³⁸⁷ Bu açıklama ya da Türkiye'ye müdahalede bulunmaması yönündeki yeni bir uyarı belki daha öncekileri kadar kararlı bir uyarı olmayabilirdi. Ancak burada önemli olan ABD'nin CIA yoluyla bu darbenin gerçekleşmesine yardımcı olup olmadığı! Rauf Denktaş daha öncede ifade etimiz gibi bu konuya ilişkin yorumunda Amerikan arşivlerinde açıklanan belgelere atıfta bulunarak kesinlikle CIA'nın bu darbeye parmağı olduğunu ortaya koymaktadır. ABD'nin bu açıklaması ve darbe sonrası sessiz kalması darbeden haberdar olduğuna dair önemli bir işarettir. Açıklanan İngiliz gizli belgelerinde Kissinger'in Makarios'la ilgili yapmış olduğu bir telefon görüşmesindeki şu açıklama çok önemlidir: Kıbrıs'ta var olan de facto durumu göz ardı edilemez. Ayrıca Makarios'un yeniden başa getirilmesi elimizi bağlayabilir." "Reference to Makarios as President", Public Record Office Arşiv, Fon Kodu: 9/1893, Yer No: 226583.

Yunanistan'ın barış içinde olması NATO'nun doğu kanadının Sovyet Rusya'ya karşı güvenliği için çok önemliydi.

NATO ve lideri ABD'nin Makarios'a karşı Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelmesi ve SSCB ile dostça ilişkiler kurması nedeniyle olumlu düşünceler içinde olduğu iddia edilemezdi. 1970'lerin başından beri ABD nazarında "Akdeniz'in Kastro'su olarak değerlendirilen"³⁸⁸ Makarios'un yerine anti-komünist Cunta iktidarının politikalarını adada uygulayacağı açık olan Sampson'un iktidarda olması ABD'nin işine geliyordu. 18 Temmuz 1974 yılında *New York Times* gazetesinde çıkan bir haberde ABD'nin yeni yönetimle diplomatik görüşmeler başlattığı ancak bunun tam anlamıyla henüz bir tanıma anlamı taşımadığı ifade ediliyordu. Bunun yanında gazete, Nixon yönetiminin Nikos Sampson'un tanıma eğiliminde olduğunu vurguluyordu³⁸⁹.

Ertesi günkü haberinde, *New York Times* gazetesi darbeye ilgili haberinde şu ifadeleri kullanıyordu: "Temel gerçek, Kıbrıs Rum Milli Muhafız Ordusu'nun, Atina'dan emir alan 650 Yunan subayı tarafından kendi hükümetine karşı ayaklanmaya sevk edilmesidir. Kıbrıs'taki ayaklanma büyük bir insani trajedi ve siyasi hatadır. Bu hareket Adada Rum çoğunluk ve Türk azınlık arasında toplumlararası şiddet hareketlerinin yeniden başlamasına yol açabilir. Türkiye olaylara seyirci kalarak Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ele geçirmesine izin vermeyeceğini söylüyor. Bu nedenle Türkiye ile Yunanistan arasında silahlı çatışma ihtimali mevcuttur. Amerika ise olaylara seyirci kalmaktadır"³⁹⁰. *The New York Times* ayrıca Atina yönetimi darbeye uygun davranmakla suçlamıştır. Gazeteye göre bu olay sadece Kıbrıs'ta bir iç savaşta yol açmakla kalmayacak aynı zamanda Türkiye ile Yunanistan arasında NATO'nun Güney kanadını yıkacak bir çatışma yaratabilecektir. " Bu barbarca darbenin amacı adanın Yunanistan ile birleşmesini sağlamaktan ibarettir. Oysa Makarios Türkiye'nin karşı çıkması yüzünden bu birleşmenin gerçekçi bir davranış olamayacağını çoktan kabul etmiş ve böyle bir tasarıdan vazgeçmişti. Şimdi Kıbrıs'taki meşru hükümetin davasını, Yunanistan ve adada bulunan Yunanlı ajanlar hakkındaki şikâyetlerini

³⁸⁸ *New York Times*, 18 Temmuz 1974, Ayrıca bkz. Mehmet Uğur, *a.g.m.*, s. 148.

³⁸⁹ *New York Times*, 18 Temmuz 1974.

³⁹⁰ *New York Times*'tan aktaran *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1974.

götürebileceği en uygun yer Birleşmiş Milletlerdir³⁹¹. *Financial Times* gazetesi de şunları yazmıştır. “Henüz ayrıntılı bilgilere sahip olmadığımız şu anda, bütün ilgili taraflara düşen en önemli görev, acele görüşmelere başlamaktır. İngiltere herhangi bir askeri karşılık vermek durumunda değildir. Türkiye'nin askeri müdahalesi ise çok tehlikeli olur. Bölgede geniş çaplı birlikler vardır. Bunlar arasında Amerikan 6. filosu da bulunmaktadır. Bu durumda Birleşmiş Milletlerce düzenlenecek bir askeri müdahale ihtimal dışı tutulamaz. Yunan Hükümetinin bunu bilmesinde yarar vardır...”³⁹².

2- SSCB ve Basınının Darbe Değerlendirmesi:

Darbe haberinden sonra kendilerine yakın duran Makarios'un desteklemeye devam edeceklerini resmi makamlar yoluyla açıklayan. SSCB'ye göre darbenin ardında NATO vardı³⁹³. Sampson hareketinin Enosis'e yol açacağından ve dolayısıyla Kıbrıs'ın tümü ile NATO üyesi Yunanistan'ın eline geçeceğinden endişeleniyorlardı. Darbe sabahı Sovyet Ajansı TASS'da yayınlanan resmi bildiri de şu ifadeler kullanılıyordu:“Gerici güçlerin ve onların ardındaki akıl babalarının asıl amaçları, faşist unsurları kullanarak Adada iktidarı ele geçirmek ve Adayı bir NATO üssü haline sokmaktır³⁹⁴”. Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından kabul edilen Sovyet büyükelçisi Grubyakov da, görüşme sonrası yaptığı açıklamada şunları söylemişti: "Sovyet halkları Kıbrıs'taki askeri isyanın karşısındadır. Bu isyan dış kuvvetler tarafından tertiplenmiştir. Sovyet halkları, Kıbrıs için zor olan bu devrede isyancılarla mücadele edenlerin yanındadır”³⁹⁵.

³⁹¹ *New York Times*'tan aktaran *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

³⁹² *Financial Times*'tan aktaran *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

³⁹³ *New York Times*, 18 Temmuz 1974.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1974.

³⁹⁵ *Milliyet*, 17 Temmuz 1974.

3- Garantör Devletlerin Darbe Değerlendirmesi:

İngiltere'nin darbe sonrasında sessiz kalmakla birlikte Türkiye'yi müdahalede bulunmaması yönünde uyarıyordu. Darbeyi olduğu şekliyle kabullenmek niyetinde olduğu anlaşılan İngiliz hükümetinin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı James Callaghan, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında "Türk ve Yunan hükümetlerine çağrıda bulunulduğunu ve NATO müttefiki iki üyenin soğukkanlı davranmalarının istendiğini açıklıyordu³⁹⁶. İngiltere'nin en etkili gazetelerinde *The Times* Kıbrıs darbesiyle ilgili olarak 16 Temmuz'da yayımladığı bir yorumda Makarios'un öldürüldüğü haberi gerçekleşirse bunun bir felaket olacağını bildirmiştir. Yazı şöyle devam etmektedir: Kişi olarak büyük bir ulusal liderin feci akıbeti manevi bakımdan ise demokratik bir rejimin çöküşü daha üzüntü vericidir. Askeri darbenin bu seferki kurbanı İngiliz milletler topluluğu ve Avrupa Konseyi üyesi olan bir ülkedir. NATO'nun Yunanistan'ı hizaya çağırmasının zamanı gelmiştir³⁹⁷. *The Daily Telegraph* gazetesi de Kıbrıs'ta darbenin tehlikeli bir durum yarattığına işaret ettikten sonra "Şimdi parmaklar Atina'yı gösteriyor. Atina'daki albaylar Kıbrıs sorununu Türkiye ile çözüme ulaştırmaya çalıştılar. Ancak Makarios bunu önledi. Şimdi ne

³⁹⁶ "Statements on Cyprus", *Public Record Office Arşivi*, Verbaton Servisi, S:132/74, 15 Temmuz 1974. Ayrıca bkz. Cumhuriyet, 17 Temmuz 1974. İngiliz hükümeti bu tavrı sergilerken BBC televizyonunun darbeyle ilgili yapmış olduğu değerlendirme ilginçtir. Yunanistan güdümündeki Kıbrıs'ta Makarios idaresini ortadan kaldıran Sampson liderliğindeki darbenin ardından BM gözetiminde bir araya gelen Türkiye ve Yunanistan kısa süreli bir görüşmeden sonra herhangi bir anlaşmaya varamadan dağıldılar. Türkiye adaya gönderilen Yunan askerlerinin derhal geri çekilmesi ve Nikos Sampson yerine daha ılımlı bir kişinin başa geçirilmesi teklifini ilettiler Yunanistan'dan olumsuz yanıt aldı. Bunun üzerine taraflar herhangi bir anlaşmaya varamadan dağıldılar. NATO'nun bu çok önemli iki müttefiki arasındaki gerginlik gittikçe tırmanıyordu. Türkiye Sampson idaresinin bir an önce sonlandırılması gerektiği konusunda ısrarlıydı çünkü adada yaşayan Türkler EOKA'cı bir teröristin iktidarda olmasının kendilerini büyük bir tehlikenin beklediğini biliyorlardı. Ayrıca Enosis yanlısı olan Sampson Türkiye'yi ulusal güvenliği açısından endişelendirmekteydi. Her ne kadar Sampson idaresi Türklere yönelik herhangi bir olumsuz davranışta bulunmayacaklarını ifade etse de bu sözler pek güven vermiyordu. Yunanistan'ın Enosis idealini gerçekleştirmek için iktidarda olduğu açık bir gerçektir. 1959 yılında Enosis idealinden vazgeçerek Kıbrıs Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı sıfatıyla başa geçen Makarios çok kısa süre sonra Enosis yönünde ateşli açıklamalar yapacaktı. Dolayısıyla bu örnekten hareketle Türkiye Sampson'a ve Yunanistan'a güvenemezdi. Hem Kıbrıs Türklerinin hakkını korumalı hem de Akdeniz'deki güvenliğini düşünmek zorundaydı.

bkz. http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/20/newsid_3866000/3866521.stm

³⁹⁷ *The Times*'tan aktaran Cumhuriyet, , 16 Temmuz 1974.

olacak ?” demektedir³⁹⁸. Liberal *The Guardian* gazetesi ise olayı bir trajedi olarak nitelermekte ve şöyle demektedir. “Olay NATO bakımından ve Doğu Akdeniz’deki barışın geleceği bakımından büyük bir sorundur. Hareket için darbe deyimini kullanıyorlar. Gerçekte bu hareket darbeden ötede, egemen devletlerarasında bir savaş niteliğindedir³⁹⁹. Gelişmeleri tüm dünyaya duyuran uluslararası haber ajanslarının ortak kanaati, darbenin haksız olduğu, Kıbrıs’ın içişlerine bir müdahale olduğu ve Yunanistan’dan yönetildiği ayrıca darbenin Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa neden olabileceği yönündeydi⁴⁰⁰. Atina’da ise garip bir sessizlik vardı. Yunan radyo ve

³⁹⁸ *The Daily Telegraph*’tan aktaran *Milliyet*, 18 Temmuz 1974.

³⁹⁹ *The Guardian*’dan aktaran *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

⁴⁰⁰ Fransız gazetelerinin hemen hepsi darbeyle ilgili bir yazı yayımlamışlar olayın tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini vurgulamışlardır. Örneğin *Le Monde* gazetesi dünkü başyazısında, Atina’daki rejimi Kıbrıs’taki darbecileri ve ABD’nin tutumunu kınamıştır. Lefkoşa’daki asi subayların bütün darbelerin şartı olan kesin ve ortadan kaldırma olanaklarını yerine getiremediklerinden bu iç sorunun uluslararası ciddi bir sorun haline soktuklarını yazan *Le Monde*, ABD’yi “Yunan rejimine bugüne kadar aşırı bir hoşgörü göstermekle” suçlamaktadır. Yunan rejiminin içteki aşırılıklarına sesini çıkarmayan ABD şimdi yabancı topraklardaki bu ilk girişimlere etkili bir şekilde protestoda bulunmadıklarını ekleyen gazete, bugün çoğunluğu komünist olmayan başkentlerin Amerikan Dışişlerinin “Kıbrıs’ın bağımsızlığını ve Anayasa düzenini korumak” yolundaki beyanlarını inandırıcı bulmadıklarını da belirtmektedir. Ayrıca tüm gazeteler, Dikta rejimini desteklemenin getirebileceği tehlikeleri ortaya koymaktadır. Dünyada büyük kaygı yaratan adadaki son eylem Moskovalı Doğu bloğu ülkeleri tarafından da şiddetle kınanmıştır. NATO çevrelerinde de Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. İki ülkeye her yandan yapılan yatıştırma (itidal) çağrıları Makarios’un yeniden dirilmesi kadar endişe vericidir. Başpiskoposun taraftarları ile çarpışan asiler tarafından iktidara getirilen garip başkanın durumu da çıkmazın bundan sonraki gelişmelere göre Ankara ile Atina’nın duyacağı müdahale eğilimini kamçulamaktadır. Ayrıca, Yakındoğu’da yeni bir savaş kovanının ortaya çıkması endişesi de görülmektedir. Bu arada Londra, diğer başkentler gibi, Türklerle Yunanlıları yatıştırmaya çabalamaktadır. Fransız diplomasisi de bu yöndedir. Ada’nın bağımsızlığını her zaman desteklemiş olan Fransa, Birleşmiş Milletlerin aracılık girişimlerini de desteklemektedir. Dün Mısırdaki yayımlanan bütün gazeteler Kıbrıs olaylarına geniş yer ayırmışlar ve olayı sert şekilde kınamışlardır. *El Ahram* gazetesi, Kıbrıs’taki darbenin Ortadoğu’da büyük yankıları olacağını da belirtmiş, bu umutsuz girişimin kaynağında iktidardaki Yunan cuntasının zaaflarının yattığını ileri sürmüştür. *El Cumhuriyet* gazetesi ise Kıbrıs halkının darbecilerle mücadeleye devam edeceğinin kuşkusuz olduğunu yazmış, Makarios’un gizli emperyalist güçlerden gelen bir suikast hareketinin son halkası olduğunu yazmıştır.

Lübnan’da yayımlanan *L’Orient le Jour* gazetesine göre, Kıbrıs’taki darbe hareketi kolaylıkla bir iç savaşın patlak vermesine yol açabilecek ve adayı bir kan denizinin içine itecektir. Gazete Kıbrıs’taki olayların kısa zaman içinde adanın sınırları dışına çıkacağını ve bütün Doğu Akdeniz’i büyük bir bunalımın içine sürükleyeceğini yazmaktadır. *En Nahar* gazetesi ise darbeden çok Arapların zarar göreceğini yazmış ve Makarios’un güçlü bir Arap dostu olduğunu yazarak kendisinin daima Arap davasını savunduğundan söz etmişlerdir. Kıbrıs’taki darbecilerin adanın bağımsızlığına son vereceklerinin de muhakkak olduğu aynı gazetede ifade edilmektedir.

İsrail’de yayımlanan ve dinci muhafazakârların yayın organı olan *Hatsofeh* gazetesi, Kıbrıs’taki darbenin adayı bir savaş alanı haline getirebileceğini yazmış, bunun da bölgedeki durumu daha da kötüleştirileceğini ileri sürmüştür. Makarios’tan övgü dolu sözlerle bahseden gazete darbeden 48 saat önce Atina’da yapılan sivil-asker toplantısının Kıbrıs olaylarıyla doğrudan doğruya ilgili olabileceğine işaret etmektedirler. İsrail hükümetine yakın “Davar” gazetesi Makarios’un İsrail ile iyi ilişkiler sürdürmeye çalıştığını, bu bakımdan iktidardan uzaklaştırılmasının İsrail yönetici çevrelerinde üzüntü yarattığını

televizyonları birkaç saat susmuşlar, sonra Kıbrıs ile ilgili haberleri, hiçbir yorum yapmaksızın kuru kuruya vermekle yetinmişlerdi⁴⁰¹. Darbe günü sessizliğe bürünen Yunanistan, ikinci gün konuyla ilgili düşüncelerini açıklamaya başlamıştı. Yayınlanan hükümet bildirisinde, darbenin tamamen Kıbrıs'ın iç sorunu olduğu vurgulanarak, "gaddar diktatör Makarios'un milliyetçi güçler tarafından düşürüldüğü" ifade ediliyordu.

C- TÜRKİYE'NİN KIBRIS'A MÜDAHALE SÜRECİ

Yunanistan tarafından uzun süreden beridir planlanan darbe nihayetinde başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ve nihayetinde doğrudan Atina politikaları adada uygulanabilecekti⁴⁰². Atina'nın Kıbrıs politikası da bir an önce Enosis olduğuna göre bu darbe bunu gerçekleştirmek için son adımdı⁴⁰³. Artık Enosis ilan edilebilirdi⁴⁰⁴. Kıbrıslı Türkler nazarında Türk düşmanı sıfatıyla nam salmış Nikos Sampson'un sözleri samimi ve inandırıcı değildi. Rauf Raif Denктаş'a göre Nikos Sampson'un Cumhurbaşkanlığına getirilmesi Türk toplumu için bir felaketti. Bu durum adada yaşayan Türklerin sonu olabilirdi⁴⁰⁵. Ayrıca Denктаş'a göre, bu fiili Yunan müdahalesi Enosis'i gerçekleştirmek için son adımdı ve Türkiye'nin de karşı müdahale için son fırsattı. Denктаş sürekli olarak Türkiye'nin dikkatini Kıbrıs'a çekmeye çalışarak bir

belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi ve yorumlar için bkz. *Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet*, 16–17–18 Temmuz 1974.

⁴⁰¹ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

⁴⁰² İoannidis'e göre Atina ulusal dava Enosis'in gerçekleştirilmesinde bu mücadelenin idare edileceği milliyetçi merkez (ethnikon kentron) olmalıydı. Ayrıca halkın desteğini kaybetmeye başlayan askeri yönetim için Kıbrıs'ta Enosis'in son adımına engel olarak gördüğü Makarios'un ortadan kaldırılması durumu Cunta'nın halk üzerinde etkili olmasının yolunu açabilirdi. Pierce Oberling, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁰³ Necati Ertekün, *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Nicosia, Rustem & Bro. yay., 1981, s.32.

⁴⁰⁴ Yunan Devlet Başkanı Gizikis'le arasındaki anlaşma uyarınca Sampson, Enosis için hazırladığı mesajı okuyup "İlhakın gerçekleştiğini" duyuracaktı. Bu mesajda şu ifadeler vardı: "Kıbrıs Yunan halkı Tanrı, insanlık ve Kıbrıs Helenizm'inin özgürlük için yaptığı fedakârlıklar adına, Kıbrıs'ın birleştiğini ilan ediyorum. Halkımızın oldum olası var olan isteği ve ülküleri bu an için haklılığa kavuşmuş bulunuyor. Yaşasın birleşmiş ulus. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nikos Sampson'un anılarından aktaran Sabahattin İsmail, *20 Temmuz Barış Harekâtı'nın Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*, Kastaş yay, İstanbul, 1998, s. 161.

⁴⁰⁵ Denктаş'ın konuyla ilgili yorumu şu yöndedir: Allah'ım bize Makarios'tan daha zalim ve zorba birini mi gönderecektin. Makarios en azından Türkleri acımasızca katletmiyordu", "Adolf Hitler nasıl İsrail'e Cumhurbaşkanı olamaz ise, Sampson'un Cumhurbaşkanlığı da aynı derecede kabul edilemezdi" Rauf R. Denктаş, *Rauf Denктаş-hatıralar Toplayış*, Cilt 10, İstanbul, Aralık 2000, s.260.

an önce sorunu çözmek için harekete geçmesi için Türkiye'yi uyarıyordu⁴⁰⁶. 19 Temmuzda Kıbrıs'taki darbeyi değerlendirdiği konuşmasında Makarios, darbeyi gerçekleştirenleri işgalci olarak nitelendirdi⁴⁰⁷. Ayrıca darbenin Atina ve Kıbrıs'taki Milli Muhafız güçleri tarafından planlanıp organize edildiğini ve amacının Enosis olduğunu ileri süren Makarios Yunanistan'ın Enosis uğruna Kıbrıs'ta kan döktüğünü belirtti. Kıbrıs'ta gerçekleştirilen bu kanlı darbeyi, dışarıdan açıkça bir işgal olarak değerlendiren ve Enosis'i gerçekleştirmek amacı için yapıldığını ortaya koyan Makarios, tüm dünyayı Kıbrıs'ta kan dökülmesini önlemeye çağıran Makarios bu durumu tam bir trajedi olarak değerlendiriyor ve Yunanistan'ı ağır bir şekilde eleştiriyordu⁴⁰⁸.

1- Türkiye'nin Darbe Karşısındaki Tutumu:

Türkiye'ye Kıbrıs'taki Sampson darbesine tepki vermekte gecikmedi. Ecevit'ten geldi⁴⁰⁹. Afyon'da bulunan Başbakan Bülent Ecevit, yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanıyordu: “Şu anda, Afyon'un şu meydanından ve Atatürk'ün anısı olan şu doğal anıtın eşliğinde (Ecevit'in arkasında Yunanlıların Kurtuluş Savaşı'nda yenilgisini gösteren büyük bir tunç anıt yükseliyordu) bütün dünya, yakın-uzak komşularımıza şunu söylüyorum: Kimse Kıbrıs'taki kargaşalığı fırsat bilerek, Türklerin haklarına

⁴⁰⁶ Beklenen oldu, hem de beklediğimizin ötesinde! Darbe... Büyük bir olay! Altından nasıl kalkacaklar? Denktaş Ecevit' e gönderdiği mesajında bu durumun Enosis için son adım olduğunu ve müdahaleden başka bir çare olmadığını ifade ediyordu. Denktaş'ın anılarından aktaran Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 164.

⁴⁰⁷ Niyazi Kızılyürek, “Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs'a”, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkcügil, İthaki yay., İstanbul, 2003, s. 31.

⁴⁰⁸ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974. Makarios'un konuşmasının tam metni için bkz. Ek 7.

⁴⁰⁹ Kıbrıs'ta bir darbe yapıldığı haberi Ankara'da saat 10.30'a doğru duyuldu. Lefkoşa'daki Türk Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen şifreli mesajda, "Bugün 08.30 sıralarında Makarios'a karşı bir darbe olduğu öğrenilmiştir. Başpiskopos'un sarayının etrafından ateş sesleri gelmektedir" deniyordu. Haber, Başbakan Ecevit'e, Afyon'a gitmek için geldiği Etimesgut Askeri Havaalanı'nda ulaştırıldı. Ecevit, Afyon ziyaretini kısa kesmek kararından sonra bu ile doğru yola çıkarken, Bakanlar Kurulu'nun derhal toplanması talimatını verdi. Çin'in başkenti Pekin'de bulunan Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e derhal Ankara'ya gelmesi talimatı verilmişti. Genelkurmay Başkanı Semih Sancar İstanbul'dan, Deniz Kuvvetleri Komutanı Kemal Kayacan Mersin'den Ankara'ya yola çıkmışlardı. Ayrıntılı Bilgi için bkz. *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1974.

dokunmaya kalkmasın, hiçbir oldubittiyi kabul etmeyiz. Türklerin haklarına el sürdürtmeyiz, sürdürtmeyeceğiz⁴¹⁰".

Başbakan Ecevit Ankara'ya döndüğünde her şeyden önce komutanlarla bir durum değerlendirmesi yapmak niyetindeydi. Sabaha karşı saat 02.30'da konuşmalar bittiğinde, Başbakan Ecevit, Bakanlar Kurulu'ndan İngiltere ile görüşme ve hazırlıklar konusunda tam yetki almıştı. Durum, askeri bir müdahaleyi gerektirecek kadar ciddiye. Bu düşüncelerini komutanlara da söyledi. Son söz olarak, orduya güvenini belirtti ve her türlü olasılığı dikkate alarak ordunun gecikmeksizin harekete hazırlanmasını istedi⁴¹¹. Bakanlar Kurulu'nun ardından Genelkurmay'a giden Başbakan Ecevit, yazılı emrini orduya vermişti: "Türk askeri varlığı Adaya etkin ve ölçülü şekilde çıkacaktır"⁴¹². Ancak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit, darbe karşısında 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti Garanti Antlaşması'nın garantör devlet olarak Türkiye'ye verdiği müdahale hakkını kullanmadan önce, diğer bir garantör devlet olan İngiltere'nin yetkilileriyle görüşerek birlikte hareket etmek amacındaydı ki böylece sorun kansız bir şekilde diplomatik yollarla çözülebilirdi. Ecevit, o gece konuşulanlar hakkında daha sonra şu açıklamayı yapmıştır: "Milli Güvenlik ve Bakanlar Kurulu'nda hiç kimse harekâta karşı olma gibi bir tavır takınmadı. Türkiye'nin Garantör Devlet olarak askeri gücünü Kıbrıs'ta bulundurması zorunlu idi. Artık, ancak böyle bir askeri varlığın sağlayacağı güvenlik duygusu içinde Kıbrıs sorununa barışçı bir çözüm aranabilir, Adadaki Türklerin durumu güvenceye bağlanabilir ve ENOSİS önlenebilirdi"⁴¹³. Yunanistan'daki rejimin, Türkiye ile Yunanistan arasındaki hiçbir sorunu görüşmeler yoluyla çözmeye yanaşmayacağını görmüştük. Bu yönde bütün iyi niyetli yaklaşımlarımızı kaba bir şekilde geri çevirmişlerdi. O zihniyetteki bir rejim

⁴¹⁰ *Hürriyet*, 16 Temmuz 1974., Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

⁴¹¹ Ecevit sonraki günlerde gazeteci yazar Mehmet Ali Birand'a, "Darbenin ENOSİS olduğuna kararımı vermiştim. Müdahalemizin gerektiği kanısındaydım. En büyük endişem, gereksiz vakit kaybına uğramaktı" demiştir. (Mehmet Ali Birand, *a.g.e.*)

⁴¹² *Bozkurt*, 17 Temmuz 1974.

⁴¹³ Yunanistan'daki Cunta rejiminin Kıbrıs'taki darbenin arkasında olduğu ve amacının Enosis'i gerçekleştirmek olabileceği o döneme ait yayımlanmış olan gizli İngiliz belgelerinden de anlaşılabilir. Örneğin Callaghan Ankara ile yapmış olduğu bir telefon görüşmesinde "bu darbenin Türkiye tarafından Enosis olarak algılanması halinde karşı müdahale gelecektir" uyarıları dikkat çekicidir. "Ankara ile yapılan telefon görüşmesi", *Public Record Office Arşivi*, FM Ankara:16151Q2, Tel No:151 70, WSC 1/10, 17 Temmuz 1974.

karşısında hakkımızı ancak güçle koruyabilirdik⁴¹⁴”. İngiltere kabul etmezse, Türkiye yalnız başına hareket edecekti. Bu görüşmeler sırasında da Türk Silahlı Kuvvetleri gerekli hazırlığı yapacaklardı. Askerler, hazırlık için 5 günün yeteceğini bildirmişlerdi. Türkiye, 20 Temmuz sabahı, Kıbrıs'a çıkarma yapabiliyordu⁴¹⁵. Dolayısıyla Türk ordusu çoktan alarm durumuna geçirilmişti⁴¹⁶. Bu arada Hükümetin tüm bu düşünceleri ve planları 16 Temmuz'da İngiltere ve A.B.D.'nin Ankara büyükelçiliklerine Dışişleri yetkilileri tarafından bildirilmiş, bunun Adada fiilî bir Yunan müdahalesinden başka bir şey olmadığını, Türkiye'nin bunu kabul etmeyeceği açıklamıştı⁴¹⁷.

2- Londra Görüşmeleri'nin Sonuçsuz Kalması:

17 Temmuz'da Bülent Ecevit Londra'ya konuyu müzakere için gittiğinde adada bozulan dengeyi ve bir kez daha tehlikeye düşen Türk toplumunun güvenliğini belirttikten sonra, "Kan dökülmesini ve NATO'da tamir edilemeyecek bir yara açılmasını istemiyorsanız harekâtı birlikte yürütelim. Türk ordusunun Kıbrıs'taki İngiliz üslerinden faydalanmasını kabul edin. Üslerinizden Adaya girerek harekât kansız olur. Sizi Garanti Antlaşması uyarınca göreve çağırıyorum" diyerek Türk önerisini ortaya koydu⁴¹⁸. Bu, İngiltere'ye düzenin yeniden temini için ortak müdahale çağrısıydı⁴¹⁹. İngiltere, Kıbrıs'ta var olan durumun anayasanın ihlali olduğu konusunda Türkiye ile hemfikirdi. Ancak adaya askeri bir operasyon düzenleme konusunda isteksizdi. İngiltere'ye göre NATO iki önemli müttefiki arasındaki gerginlik

⁴¹⁴ İbrahim Artuç, *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, Kastaş yay., İstanbul 1989, s.117.

⁴¹⁵ *Milliyet*, 17 Temmuz 1974.

⁴¹⁶ Meltem Müftüler, -Bac Aylin Güney; "The European Union and The Cyprus Problem 1961–2003", *Middle Eastern Studies*, Cilt 41, NO:2, 2005, s. 285.

⁴¹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1995, s.45.

⁴¹⁸ *Milliyet*, 18 Temmuz 1974.

⁴¹⁹ Horaca Phillips, Envoy Extraordinary: A Most Unlikely Ambassador, *Asian Affairs*, Cilt: 27, NO: 1, Mart 1996, s.126. Ayrıca bkz.."Turkish Reaction to London Talks On Cyprus", *Public Record Office Arşivi*, Fon Kodu: 9/1894, Yer No:226383.

diplomatik yollarla çözülmeliydi⁴²⁰. Ayrıca İngiltere için Türkiye ile birlikte Kıbrıs'a müdahalede bulunmak Yunanistan'la ilişkilerini de olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle ortak müdahaleye yanaşmıyordu⁴²¹. Türkiye için İngiltere'nin bu tavrı çok da büyük bir hayal kırıklığı sayılmazdı. Türk ve İngiliz heyetleri arasındaki görüşmeler gece yarısından sonra 01.30 sularına kadar sonuç alınmadan sürdü. Ecevit, karşı tarafın ısrarına rağmen kararını değiştirmemiş ve "Kıbrıs'ta dengenin korunması için her yolu denemekte kararlıyız. Türk toplumunun ve Türkiye'nin güvenliği mutlaka sağlanacaktır" ifadesini kullanmıştı. Ecevit, İngiltere Başbakanı Wilson'a son olarak şunları söylemişti: Önerilerimizi reddetmeniz ve Garantör Devlet olmanın size verdiği yükümlülükleri yerine getirmediğinizden doğacak sonuçlar yüzünden vicdan azabı çekmeyeceğinizi ümit ederim⁴²²". Ecevit'in bütün bu açık ifadelerine rağmen İngilizler, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunacağına ihtimal vermiyorlardı. Onlara göre Ecevit, savaşı göze almış görünerek mümkün olduğunca çok şey koparmaya çalışıyordu. İş işten geçtikten sonra bir İngiliz diplomatı, 17 Temmuz 1974 Çarşamba günü Londra'da gerçekleşen görüşmeler hakkında şu ifadeleri kullanacaktı: "Ecevit kararlı görünüyordu, ancak tek maşına böyle bir harekete girişebileceğine doğrusu pek ihtimal vermiyorduk. Blöf yaptığını sandık. Daha önceki krizleri hatırladığımızdan dolayı fazla önemsemedik"⁴²³.

⁴²⁰ "Callaghan ile yapılan telefon görüşmesi", *Public Record Office Arşivi*, Fon Kodu: 9/1893, FM Fon Kodu: 18195Q2, Tel No:524

Public Record Office Arşiv, Fon Kodu: 18195Q2, FM

⁴²¹ İngilizlerin Kıbrıs'taki olaylara karışmama stratejisi bilindiği üzere 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce ve kurulmasını müteakip taraflar arasındaki çatışmalarda uygulanmaktaydı. İngiltere özellikle 1963 sonunda Rum katliamlarıyla başlayan ve sonrasında taraflar arasında kanlı çatışmalara dönüşen olayları önleme konusunda çok istekli davranmamıştı. Adaya gönderilen BM askerleri çatışmaları önlemek yerine taraflar arasındaki husumeti artırıyorlardı. Bu kez 1974'te İngiltere Türkiye'ye haklı olduğu hissettiriyor ancak ortak müdahaleden kaçınıyordu. Bu İngilizlerin adada uyguladığı başarılı bir taraflar arası ayrılık politikasıydı.

⁴²² *Hürriyet*, 19 Temmuz 1974.

⁴²³ *Hürriyet*, 19 Temmuz 1974.

3- ABD'nin Devreye Girmesi ve Türkiye'nin Müdahale Kararı:

Londra'da ABD temsilcisi Joseph Sisko ile yapılan görüşmelerde ise Ecevit, Kıbrıs'taki Türk toplumunun güvenliğini sağlayacak şartların bir an önce temin edilmesi gerektiğini dikkati çekiyordu⁴²⁴. Bilinen Amerikan görüşünü tekrarlayan Sisko, Türkiye'nin bir Türk-Yunan savaşına ve Sovyetlerin işe karışmasına neden olabilecek bir Kıbrıs müdahalesinden uzak durmasını istiyordu. Bu arada Sisko Yunanistan'la görüşmek ve Türkiye'nin şartlarının iletmek üzere Atina'ya gitti. Ecevit ve Türk heyeti, 18 Temmuz 1974 akşamı saat 20.30'da Londra'dan Ankara'ya hareket etti. İngiltere ve ABD'nin konuya Türkiye gibi yaklaşmadığı ortadaydı. Türkiye Londra görüşmelerinde istediği sonuçları alamamıştı. Bunun üzerine Türkiye tarafında yapılan hazırlıklar bir kez daha gözden geçirildi. Ordu, daha önce de kararlaştırıldığı gibi 20 Temmuz 1974 Cumartesi sabahı harekete hazır⁴²⁵. Başbakan komutanlara durumu açıkladı. İngiliz Başkanı Wilson ve ABD Temsilcisi Sisko ile yaptığı görüşmelerden çıkan sonucu özetledi. İngilizlerin Garantör Devlet olarak Kıbrıs'taki üstlerinden Türkiye'nin yararlanmasını ve Türkiye ile birlikte harekete kabul etmediğini söyledi. Harekât, 20 Temmuz'da yapılacaktı. Başbakan Ecevit'in Genelkurmay'dan bir de isteği vardı: "Ben buna bir barış harekâtı diyorum. Günahsız insanların ölmelerine karşıyım. Zaten kendi aralarında savaşıyorlar, üstelik turist sezonu. Çıkacağınız bölgede de çok sayıda turist var. Gereksiz ve ağır bombardıman yapılmasın. Karşıdan ateş edilmedikçe

⁴²⁴ "Sisko ile yapılan görüşmelerde Ecevit Türklere verilmesi gereken güvenceler konusunda şunları ifade etmişti. Bozulan dengenin kurulması ve Türk Toplumunun güvenliği için Türk askerinin adada mevcudiyeti kabul edilmeli, Sampson derhal değiştirilmeli ve Yunan subaylar adadan çekilmeli, Türk toplumuna denize çıkışı olan bir g ve Adaya giriş çıkışı kontrol altına alacak bir sistem kurulmalı. Yani, Yunanlıların ellerinde tuttıkları imkânlar Türkiye'ye de tanınmalıdır". *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974.

⁴²⁵ Her şey beklenen şekilde geliyordu. Bu nedenle Ecevit, 17 Temmuz gecesi Ankara'ya gönderdiği talimatta, 18 Temmuz'da yapılması gereken TBMM olağanüstü toplantısının Cumartesi gününe ertelenmesini, hazırlıklara gevşetilmeden devam edilmesini istemişti. İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki bir kısım birlikler Güney Anadolu'ya kaydırılırken, Anadolu insanı ise tam bir savaş atmosferine girmişti. Türkiye'yi bundan öncekilere benzemeyen bir savaş havası sarmıştı. Sokaktaki vatanda, bu sefer için ciddi olduğunu sezmiş gibiydi. Mersin ile Taşucu arası asker kaynıyordu. Liman ve iskeleler askeri çıkarma araçları, savaş gemileri, şilep ve yolcu gemileriyle dolmuştu. Limanlara uçaksavarlar mevzilenmiş, bölgede Sıkıyönetim ilan edilmiş, askeri yasak bölgeler sıkı bir koruma altına alınmıştı. Bölgede turistler boşaltılıyor, karartma uygulanıyordu ve asker intikalleri azalmaksızın devam ediyordu. Gaziantep-Mersin, Ankara-Adana, Konya-Silifke yolları askeri araçla doluydu. Ege Ordusu daha çok kıyılarda toplanıyor, Trakya'daki Birinci Ordu ise Yunan sınırı üzerindeki yerini ahyordu. *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974.

ateş etmeyelim". Toplantı sona ermeden önce Deniz Kuvvetleri Komutanı Kemal Kayacan, Başbakan'a, kesin karar için çok az vakitlerinin kaldığını söyledi: "Sayın Başbakan, benim çıkartma teknelerim saatte 6 mil yaparlar. Plana göre hareket edebilmek için benim hareket emrini bu sabah 08.30'da vermem gerekir. Planlara göre Adaya saatinde kapak atmak için 20 saate ihtiyacım var.

"Hükümet kararını henüz almış değildi. Bakanlar Kurulu Başbakanlık'ta toplanmış, Genelkurmay'dan dönece Ecevit'i bekliyordu. Başbakan, Genelkurmay Başkanı Sancar'a "Bakanlar Kurulu kararını alır almaz hemen bildireceğim" diyerek Başbakanlık'a hareket etti. Saat 04.00'e gelmişti. Bakanlar Kurulu Toplantısı fazla uzun sürmedi. Başbakan Londra'daki görüşmeleri anlattı, İngiltere ve ABD'nin tutumlarını açıkladı, Genelkurmay'daki toplantı hakkında bilgi verdi ve sonunda kendi düşüncesini kesin bir şekilde ortaya koydu: "Kıbrıs Türk toplumunun kaybolan güvenliğini sağlamak ve Türkiye'nin haklarını korumak maksadıyla Adaya askeri bir müdahalede bulunmaktan başka çare kalmamıştır. Bu, bir Türk-Yunan savaşını gerektirse de, göze alınacaktır⁴²⁶". Türk ordusu Güney'de Kıbrıs'a karşı hazırlanırken, Batı'da da olası bir Yunan savaşına karşı önlemler alıyordu. Yunanistan'da da askeri hazırlıklar dikkati çekecek kadar artmıştı. Kıbrıs'ta ise Rum Milli Muhafız Ordusu'nun ne yaptığı pek belli değildi. Sampson yönetimi bir taraftan Makarios'çuların kalıntılarını temizlerken, diğer yandan yedekleri silâh altına alıyordu. Türk askeri hazırlığı, gözle görülür bir telaş ve heyecan yaratmıştı.

Kıbrıs Türk toplumu ise soğukkanlı bir bekleyiş içindeydi. Sampson darbesinin duyulmasıyla birlikte, 15 Temmuz'dan itibaren Adada Türk Mukavemet Teşkilatı alarına geçirilmiş, Bayrak Radyosu'nda bir konuşma yapan Denктаş, Türklere evlerinden çıkmamalarını ve Rumlarla temas etmemelerini, olaylara karışmamalarını bildirmişti. Türk toplumu liderleri bir Türk askeri harekâtını bekler durumdaydılar, hazırlıklarını ona göre yapıyorlardı⁴²⁷.

⁴²⁶ *Milliyet*, 20 Temmuz 1974.

⁴²⁷ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974.

4- Türkiye’de Karşı Müdahale Hazırlıkları:

Sisko, Atina’da General Yuannides tarafından kabul edildi. Türk isteklerini kabul etmeyen Yuannides, biraz da alaycı bir sesle Sisko’ya şöyle demişti: “Bir de Atina’yı isteselerdi bari. O kadar kendilerine güveniyorlarsa çıkartma yapsınlar. Eğer böyle bir şeye kalkışarlarsa Türk-Yunan savaşını kimse önleyemez. Tabii bu da NATO'nun sonu olur. Onun için siz Türkleri böyle bir çılgınlıktan alkoymaya çalışın. Bizim verilecek hiçbir ödünümüz ve Kıbrıs'ta geri atılacak hiçbir adımımız yok”⁴²⁸.

Sisko, General Yuannides’in yanından eli boş ayrılmıştı. Sisko'nun edindiği kaniya göre İoannidis, Türklerin Kıbrıs'a çıkacaklarına inanmıyor, bu sebeple de hiçbir ödün vermeye yanaşmıyordu. Atina'da Amerikan elçiliğine sinir içinde dönen Sisko, Dışişleri Bakanı Kissinger'e durumu bildirdi. Amerika'nın Atina Büyükelçisi Tasca da Kissinger'e kendi görüşünü ilettili: “Türklerin Adaya çıkması halinde Yunanistan, Türkiye'ye kesinlikle saldırır. Bu durumda Amerikan 6. Filosu Kıbrıs ile Türkiye arasına girip bir Türk müdahalesini önlemelidir”. Kissinger'in yanıtı kısa ve kesin olmuştu: “Hayır. Histeriye kapılmayın”⁴²⁹. Kissinger'in iki nedeni vardı: biri, Amerikan 6. Filosu'nun araya girmesinin Sovyetleri tahrik edeceği; diğeri ise, 1964 Johnson Mektubu'ndan sonra böyle bir hareketle Türkiye'nin tamamen kaybedileceği. Ecevit bunu Sisko ile görüşmesi sırasında vurgulamıştı⁴³⁰. General Yuannides kaygılarını belirten arkadaşlarına şöyle demişti: “Neden çekiniyorsunuz? Göreceksiniz müdahale edemeyecekler ve biz karlı çıkacağız”. Az sonra Londra'daki Yunan Askeri Ateşesi'nden telefonla Türk donanmasının ve çıkarma gemilerinin hareket ettiğini öğrenen Yuannides yine istifini bozmayacaktı Mehmet böyle bir harekete cesaret edemez. Blöf yapıyorlar⁴³¹”. Türk gemilerinin denize açıldığını BBC muhabiri David

428 Sisko, General Yuannides'ten sonra, kukla durumundaki Başbakan Androcopulos ve Genelkurmay Başkanı Bonanos ile görüşti. Ama bundan da bir sonuç alamadı. Gizli cunta ile hükümet arasında bir sürtüşme olduğu kesindi ve ipler cuntanın elindeydi. *Milliyet*, 20 Temmuz 1974.

429 Kissinger bu sözlere karşın hemen diplomatik girişimlerle durumu değerlendirmeye almıştı. Kissinger'a göre esas konu yeni idarenin tanınıp tanınmayacağıydı. ABD'nin Enosis'i desteklemeyeceğini de belirten Kissinger bunun yanında Türkiye'nin müdahalede bulunacağına pek ihtimal verilmiyordu. “Kissinger’ın BM ile yaptığı telefon görüşmesi” *Public Record Office Arşivi*, FM Fon Kodu: 16193Q2, Tel No:1538

430 Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s, 32.

431 Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, Milliyet yay., İstanbul 1984, s.133.

Tonge'nin telefonundan öğrenen üst düzey bir Yunan yetkilisi de şunları söylemişti: "Merak edecek bir şey yok. Türkler birkaç yılda bir böyle denize açılırlar ve Akdeniz havası alıp geri dönerler"⁴³².

Atina'daki görüşmelerini tamamlayıp Ankara'ya döndüğünde Sisko, Yunanistan'daki görüşmeleri hakkında bilgiler verdi. Yunanlıların darbeci subayları değiştireceklerini, ileride Sampson yerine başka birinin geçmesine razı olacaklarını açıkladı. Bunların Türkiye'nin isteklerini tam olarak karşılamadığını kendisinin de bildiğini, fakat ABD Başkanı Nixon ve Dışişleri Bakanı Kissinger'in, Yunanistan üzerindeki girişimlerini sürdürdüklerini, NATO'nun da Yunanlıları sıkıştırmakta olduğunu ekledi. Sisko, bu arada Ecevit'e Kissinger'in bir de mesajını ilettili. Kissinger mesajında şöyle diyordu: "Sizi çok seviyorum ve sempaticim var. Ulusunuzun da sizi çok sevdiğini biliyorum ve geleceğin parlak bir devlet adamı olacağınıza inancım tamdır. Ancak Kıbrıs'a yapılacak bir askeri müdahale tehlikeli gelişmelere yol açabilir, hatta Nikos Sampson'u komünistlerin kucağına atabilir. Onun için bu işten vazgeçmenizi rica ediyorum"⁴³³. Ecevit ile Sisko arasındaki görüşme anlaşmazlıkla sona erdi. Konuşmalara sabaha karşı 03.00'de ara verildi. Sisko Washington'la görüşmek üzere tekrar Büyükelçiliğe döndü. Yarım saat sonra görüşmeler yeniden başladığında Sisko son çareyi ileri sürdü: "Mister Ecevit, bana 48 saat verin, size bir Amerikan formülü getireyim". Amerika arabuluculuk yapacaktı. Bu, önemli bir öneriydi. Ancak Ecevit'in yanıtı olumsuzdu: "Hayır Mister Sisko... Artık çok geç"! Türk ordusundaki hareketlilik olanca hızıyla sürüyordu. Trakya'daki 2. ve 5. Kolordu birlikleri Yunan sınırına doğru hareket halindeydi. Batı Anadolu'daki Ege Ordusu sefer görev yerini almıştı. Kıbrıs'a karşı harekât yapacak birlikler ise Mersin, Taşucu ve dolaylarına yanaşıyordu. Tüm yollar hareket halindeki ordu birlikleriyle doluydu. Donanma Ege ve Akdeniz'e açılmıştı. Bazı sivil gemiler ordu emrine alınıyor, uzaktakiler çağrılıyordu. Türkiye, garantör devletlerden İngiltere'nin bu konudaki isteksiz tavrı üzerine kısa bir süre sonra Adadaki anayasal düzeni yeniden temin etmek, adada yaşayan Türk halkın can ve mal güvenliğini temin etmek ilkesiyle adaya "Barış

⁴³² Mehmet Ali Birand, *a.g.e.*, s.145..

⁴³³ *A.g.e.*, s.145.

Harekâtı” adını verdiği bir çıkarma operasyonu düzenledi⁴³⁴. Dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, 20 Temmuz 1974 günü yaptığı bir açıklamada şöyle demektedir: “Türk Silahlı Kuvvetleri ateş açılmadıkça, ateş etmeyeceklerdir. Savaş için değil, barış için Kıbrıs'tadırlar. Kıbrıs'ı istila için değil, zorbaca bir istilaya son vermek için Kıbrıs'tadırlar. Kıbrıs'taki son Yunan harekâtı yalnız bir hükümet darbesi değildir, onun ötesinde Bağımsız Kıbrıs devletini temelinden yıkmayı amaçlayan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal dayanakları niteliğindeki anlaşmaları çiğneyen bir harekettir”⁴³⁵. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü güvence altına almış üç garantör ülkeden biri olan Yunanistan'ın anlaşmaları çiğneyen bu tutumu karşısında, duruma müdahale eden Türkiye'nin o zamanki Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Ankara'daki Yunanistan Büyükelçisi Kozmopoulos'a 20 Temmuz 1974 sabahı şu bildirimde bulunmuştu: “Türk Silahlı Kuvvetleri şu anda, Garanti anlaşması uyarınca Kıbrıs'a müdahale etmişlerdir. Türkiye, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğü, egemenliği ve her iki toplumun haklarını korumak için adaya çıkmaktadır”⁴³⁶.

⁴³⁴ Horaca Phillips, Envoy Extraordinary: A Most Unlikely Ambassador, Asian Affairs, Cilt: 27, No:1, Mart 1996, s.127.

⁴³⁵ Bu yaklaşımın yanında Türkiye'nin dile getirdiği ne önemli hassasiyet, Yunanistan'ın Akdeniz'de hâkim olmasına izin verilemezdi yaklaşımıydı. Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, Milliyet yay., İstanbul, 1986, s.133.

⁴³⁶ *A.g.e.*, s.137.

SONUÇ

Ulusal irade ve bağımsızlıktan yoksun, yanlış temeller üzerine inşa edilmiş özellikle Kıbrıslı Rumların uğruna terör estirdiği Enosis politikasıyla toplumsal gerginliğin kurulan Cumhuriyete rağmen azalmadığı Kıbrıs'ta Cumhuriyet iradesinin ömrü çok uzun sürmedi. Baştan beri anlaşmalardan memnun olmayan Makarios, anlaşmalarla Türklere verilen hakları geri almak için harekete geçince garantör devlet Türkiye, bu durumdan rahatsızlık duymaya başladı. Makarios adada katliamlara başvurunca Türkiye, müdahale etmek istedi. ABD'nin devreye girmesi ve Kıbrıs'ta durumu yatıştırması Türkiye'nin müdahalesini önledi. Ancak buna karşın Makarios'un adada uyguladığı ambargo ve baskı politikası devam etti. "Uçurumun kenarına kadar gelir, sonra frene basar dururum" şeklinde kendi kişiliğini yorumlayan Makarios, 1974 yılına kadar gerek Türkiye gerekse Yunanistan'la olan ilişkilerinde hep bu politikayı uyguladı. Önce nabız yokladı, sonra geri adım attı sonra şartlar ne olursa olsun yapmak istediğini yaptı. Ancak Enosis için atılan her adımda Türkler biraz daha zor şartlar altında ve güvenlikleri tehlikede yaşamaya devam etti. Bu şartlarda Kıbrıslı Türklere anlaşmalarla verilmek istenen azınlık hakları esasına bakıldığında 1964'ten sonra fiili olarak uygulanmaya başladı. EOKA baskısıyla idareden dışlanan Türkler kendi yönetimlerini oluşturmuşlardı ama uluslararası alanda tanınan Makarios'un idaresindeki Kıbrıs Cumhuriyetiydi.

Türkiye 1964 ve 1967 yılları arasında Kıbrıs'ta Makarios ve Yunanistan tarafından Enosis yönünde girişimlerde bulunulması üzerine adaya müdahale etmek istemiş ancak her ikisinde de ABD devreye girmiş ve diplomatik yollardan sorun geçici olarak çözülmüştü. Bu arada Makarios'un Türkiye'nin tehditlerini göz önüne alarak Enosis politikasında değişikliğe gitmesi ve bağlantısız Kıbrıs tezi üzerinden uzun vadeli bir Enosis politikasını savunmaya başlaması, 1967'de Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntasıyla arasının açılmasına neden oldu. Bir an önce Enosis'i gerçekleştirmek isteyen Cunta iktidarı Türkiye ile bu konuda gerginlik yaşamaya başladı. Türkiye'nin "ada üzerinde izlenecek bir ENOSİS siyaseti tarafımızdan askeri bir harekâtla karşılık bulacaktır" uyarısına rağmen Kıbrıs politikasını aşırı milliyetçi

bir çizgide devam ettirdi. Nitekim 1967 yılında Yunanistan'ın adaya gizlice asker sevk etmesiyle yeni bir kriz yaşandı. ABD'nin devreye girmesi ve Yunanistan'ın askeri birliklerini geri çekmesi üzerine bu kriz de çıkarma yapılmadan son bulmuş oldu. Ancak Türkiye Yunanistan'ın bu politikasından giderek artan bir rahatsızlık duymaya başladı ve bir gün Kıbrıs'a çıkarma operasyonu yapmak durumunda kalınabilir endişesiyle askeri hazırlıklar bu tarihten sonra yapılmaya başlandı. 1968 yılında Kıbrıs'ta taraflar arasında yeniden görüşmeler başladı. Bu görüşmelerde üzerinde durulan en önemli konular, Kıbrıs'ta federatif yapıda bir Cumhuriyet modeliydi.

1968 yılında Türkler ve Rumlar arasında görüşmeler devam ederken Yunanistan ile Makarios arasında Enosis üzerine yaşanan gerginlik giderek tırmanmaya başlamıştı. Cunta idaresinin darbesine giden olaylar zincirinin ilk halkasını Makarios'un bağlantısızlık politikasının benimsemesi oluşturur. Enosis konusunda ısrarlı davranan aşırı milliyetçi Rumlar, Makarios'a karşı suikast girişiminde dahi bulunmuşlardı. 1970–74 yılları arasında iki kez bu suikastlardan kurtulmayı başaran Makarios bu girişimlerin 1971 yılında adaya dönem Grivas tarafından organize edildiğini bilmekteydi. Kendisine karşı gelişmekte olan aşırı milliyetçi tavırların farkında olan Makarios şartlar gereği Enosis'in şimdilik gerçekleştirilemeyeceğini dolayısıyla Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin politika olarak benimsenmesinin doğru olacağını düşünürken, Yunanistan'daki Cunta rejiminin aşırı milliyetçi politikaları ve Kıbrıs'ta siyasi bir zafer peşinde oluşu esas gerginliğin nedeniydi. Yunanistan'ın Kıbrıs'ta EOKA'yı yeniden bu kez Makarios'a karşı örgütlemesi üzerine Kıbrıs'ta Rumlar arası iç çatışmalar yaşanmaya başladı. 1973 yılına gelindiğinde Yunanistan'da Cunta iktidarı içinde bir darbe gerçekleşmiş ve iktidara aşırı milliyetçi ve Makarios karşıtı olarak bilinen İoannides geçti. Makarios, 1973 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Brigadier General Dimitri Ioannides ile sürekli çatışma halindeydi. İoannides kendisini sürekli "kıızıl papaz" olarak suçluyordu ve onu koyu bir komünist olarak görüyordu. Nihayetinde Makarios'a karşı planlanan darbe harekâtı 15 Temmuz'da gerçekleştirildi ve iktidara aşırı milliyetçi ve Türk düşmanı olarak bilinen Nikos Sampson getirildi

Birçok kaynağın da ifade ettiği gibi esasında Makarios bağlantısız bir Kıbrıs'ı ya da bağımsız Kıbrıs'ı devrin koşulları gereğince benimsemişti. Bu durumu Enosis'e giden yolda önemli bir adım olarak görmekteydi. Ancak aynı zamanda ada Cunta idaresinin kendisine sürekli emirler yağdırmasından da hoşlanmamaktaydı. Siyasi otoritesine ve halk üzerindeki dini gücüne her zaman güvenmekteydi. Ayrıca kendisiyle yapılan bir söyleşide de ifade ettiği gibi Kıbrıs'ta kendisine yönelik bir darbe harekâtının gerçekleştirilebileceğine pek ihtimal vermiyordu. Nihayetinde 1974 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'ta bir askeri darbeye Enosis'i gerçekleştirmek istemesine ve 1963–74 yılları arasında yaşanan tüm gelişmelere Türkiye adaya askeri bir harekâta bulunarak karşılık vermişti. Bunun üzerine NATO müttefiki iki devlet savaşın eşliğine gelmiş yine ABD ve Birleşmiş Milletlerin devreye girmesiyle taraflar arasında uzlaşma yolları aranmaya başlanmıştı.

1974 yılında Yunanistan adaya doğrudan askeri bir yolla müdahalede bulunmuş ve anayasaya aykırı davranmıştı. Bunun yanında kısa bir zaman içinde darbe lideri Nikos Sampson'un da daha sonra anılarında ortaya koyduğu gibi adanın Yunanistan'a bağlanması planlanmaktaydı. Türkiye bu şartlar altında adaya müdahalede bulunmasaydı büyük bir “ulusal yenilgi” ile karşı karşıya kalacaktı. Ayrıca yapılan çıkarma harekâtı uluslar arası alanda destek bulmuştu ve anayasaya uygun bir tutumdur. Türkiye kendi çıkarlarını ve adada yaşayan Türk toplumunun çıkarlarını gözetmek durumundaydı. Kaldı ki Türkiye adaya bir çıkarma operasyonu yapmış olduğu sırada EOKA'cı Kıbrıslı Rumların Muratağa, Sandallar ve Atlılar köyünde yapmış olduğu katliamlar Cunta tarafından atanan Sampson idaresinin Türklere karşı olan tavrının hiç de dostane olamayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. 1974'te Türk sahillerine sadece 40 mil uzaklıktaki bir adada rakip ülke Yunanistan'ın müdahalesi yaşanıyor ve darbenin liderleri Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi niyetini açıkça ifade etmişlerdi. Bu şartlar altında Türkiye'nin askeri müdahalede bulunmaması imkânsız gibi görünmekteydi. Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması adada yaşayan iki toplumun bölgesel olarak birbirlerinden kesin olarak ayrılması ile sonuçlanmış ve Türk toplumu kendi ulusal yönetimini kurarak, Türkiye'nin etkin garantisi olmadan tekrar Kıbrıs Rum toplumu ile bir arada yaşayamayacaklarını açıklamışlardır.

1974 yılında Türkiye'nin adaya yapmış olduğu çıkarma harekâtı sadece adada yaşayan Türkler için olumlu bir sonuç doğurmamış, aynı zamanda uzun zamandır Enosis kavgası veren aşırı sağcı Rumlar ve sol görüşlü Rumlar arasındaki kavganın da son bulmasına yol açmış ve bir başka bir deyimle Kıbrıs Rum toplumu bu harekât sonrasında Kıbrıs Cumhuriyeti etrafında birleşmiş ve Nisan 1967 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası iktidarı da son bulmuş Yunanistan yeniden demokratik hayata dönmüştür. Bununla beraber zaten ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerde uyum içerisinde olmayan Türkler ve Rumlar kesin çizgilerle ayrılmışlardı. Bu ayrılığın derinleşmesi ve tarafların birbirlerine tamamen yabancılaşması ise zaman içerisinde iki toplum liderlerinin uyguladığı politikalarda gerçekleşti⁴³⁷. Rumlar Türklerle elektrik vermedi Türkler de bunun karşılığında su vermedi. Taraflar arasındaki ilişkiler neredeyse tamamen kısıtlanmıştı. Taraflar arasındaki ayrılık böylece uçurum seviyesine ulaştı. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında her iki toplumda ağır ekonomik şartlarda yaşamak durumunda kaldılar. 1974 sonrası Türk - Yunan ilişkilerinde Kıbrıs sorununa ilişkin olarak yapılan bütün görüşmeler sırasında Kıbrıs Türk toplumunun temel yaklaşımı iki toplumlu, iki kesimli, Türk ve Rum toplumunun eşit haklara sahip oldukları ve Türkiye'nin etkin garantisinin bulunduğu bir federasyonun kurulması yönünde olmuştur. Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu ise, görüşmeler sırasında Kıbrıs'ta Türklerin azınlık haklarının garanti altına alınmış olduğu bir üniter devletin kurulmasından yana politikalar izlemişlerdir.

⁴³⁷ Nathalie Tocci, "The Cyprus Question: Reshaping Community Identities and Elite Interests within a Wider European Framework", CEPS Çalışma Belge No: 154, Ekim 2000, s. 4.